

Berättelser om Ucklums kulturhistoria och folkliv

Protokoll från Ucklums Hembygdsgille åren 1952-1958

Utgiven år 2018 av Ucklums hembygdsförening

Omslagsfoto: Kalin år 1902, Beatas på Högen

Västkustens Tryckeri

Senast ändrad 2018-07-24

Det är så tyst allt andas frid
vid skogens mörka bryn.
Jag vandrar glad i stenig lid,
ser tallarne mot skyn.

Och flera Floras barn jag ser
på plats naturen valt.
Den luft som skogen bröstet ger
den fläktar milt och svalt.

Det suckar dovt ur lidens tall
av välbehaglig frid,
en lyckosuck för världen all
förnam min själ därvid.

Du mänskobarn, din ävlan glöm,
glöm avund, strid och kval.
Sök skogens tysta famn och dröm,
dröm livets lyckotal.

Grössby den 21 juli 1946
Av: Abel Kalin¹

¹ Avskrift av originaltext som finns i Ucklums hembygdsförenings arkiv. (Red.)

Innehållsförteckning

Förord.....	11
2 juli 1952.....	12
21 augusti 1953.....	13
15 september 1953.....	14
13 oktober 1953.....	16
24 november 1953.....	17
18 januari 1954.....	18
24 augusti 1954.....	19
Bilaga till protokoll 24 augusti 1954.....	21
Karta över Prästgårde utmark.....	21
26 september 1954.....	22
6 november 1954.....	24
Om påskeldar.....	24
Om nya landsvägen och grustakten i Huveröd.....	24
Om riksdagsmansgården i Huveröd.....	26
Om mejeriet.....	26
Om kvarnar.....	27
Sköldunga kvarn.....	28
Grössby kvarn.....	29
Törneröd med järnsängsfabriken.....	31
Väderkvarnen.....	31
Frikyrkorörelsen.....	31
Om skollovskolonier.....	37
3 mars 1955.....	40
Om fattigfolk i torp och backstugor.....	41
Eva i Bjurhålt.....	41
Blixa.....	43
Polias stuga.....	44
Kasa och Beata på Högen.....	45
Kasa.....	45
Värla.....	47
Rävås.....	49
19 juni 1955.....	52
Heden.....	52
Trollebergs kyrka.....	53
Borgelass med flera.....	54
Huveröds gravfält.....	55
Hällkistan på Huveröd.....	55
Slottsberget vid Kalvhagen.....	56
Heljes håla.....	56
29 juli 1955.....	58
Vattenledning av furustockar.....	58
Stenrösen vid Långevatten.....	58
Språngbromossen.....	59

14 september 1955.....	60
13 oktober 1955.....	61
Väderkvarnen i Herrgusseröd.....	61
6 november 1955.....	63
Om Herrgusseröd.....	63
Vägar och gästgiveri.....	63
Konungens ryttare.....	63
Månsarnas by.....	64
Sörgårdarna.....	65
Fjällsarne.....	65
Nordgårdarna.....	65
Sörgård igen.....	66
Den tragiska marknadsfärden.....	67
Moster Hulda.....	67
När tuppen gol.....	68
Anders Svensson.....	68
De stulna hönsen.....	68
En gammal mans funderingar och hädanfärd.....	69
Simson Strömberg.....	69
Sullebon.....	70
Tiggerskans husegång och tjörnbor.....	70
Ucklums kommunalnämnds ordförande.....	71
Ryttera.....	71
Fiskdammen.....	71
Torpet Mossen.....	72
Engelbrekt på Herrgusseröds mosse.....	72
Branden på Herrgusseröds mosse.....	73
Den bohuslänska längbanan.....	73
Skräddare Börje och hans barn.....	73
Skräddare Anders Johan	74
Skräddare Kalle.....	76
Tysken.....	77
Danska.....	77
17 januari 1956.....	78
Ivar Häggners samlingar.....	78
23 februari 1956.....	79
Bilaga till protokoll 23 februari 1956 § 2.....	80
Brev från landsarkivarie R. Swedlund.....	80
16 maj 1956.....	81
Promenaden i Sköldunga.....	81
Gravhögarna.....	81
Om Rasmus svedjebruk.....	81
Om bruden som drucknade i Brurevatten.....	82
Domarringen på Sköldunga mo.....	82
Kvarnstenarna i skogen.....	82
Sköldéns sågverk.....	83

Postkörarens berättelse.....	84
Lisen Eliassons brev.....	86
Kriminalöverkonstapel B. Olofsson berättar om sina barndomsminnen.....	86
Byteshandel och självhushåll.....	86
Sill som födoämne, med mera.....	86
Prästerskapet.....	87
Gudstjänsterna.....	87
Sotare Petter.....	87
Frikyrkan.....	87
Vidskepelsen.....	88
Penningvärdet, priser och dränglöner.....	88
Stöld och moral.....	89
Bröllop och begravning.....	89
Klockarns tal i sorgehuset.....	89
Socknen och de fattiga.....	89
Skolorna.....	90
Nöjeslivet.....	90
Kortspel.....	90
Fiske.....	91
Dans.....	91
Påskeldar, med mera.....	91
Ormen på köksgolvet.....	91
Kullbergs luftfärd.....	91
Ormungarna i vällingflaskan.....	91
Trinta och tuppen.....	92
Rövarenatten i Östra Skår.....	93
Klickar det för dig, klickar det inte för mig.....	93
Frisk och hans fästmö.....	93
Poströveri.....	94
Hedersledamot.....	94
Om Fudden.....	95
Om dalkullan och drängen.....	96
Bilaga till protokoll 16 maj 1956 § 1.....	97
Karta av domarring och rös på Sköldunga Västergård.....	97
Bilaga till protokoll 16 maj 1956 § 6.....	98
Ucklums första lärare med folkskollärarexamen.....	98
29 september 1956.....	100
Presstorp och promenaden över Palatset.....	100
Kastanjen och dess räddare.....	100
Stora enar.....	100
Jättegrytor.....	101
Om frökläckningsanstalten i Huveröd.....	102
Om Sköldunga skola.....	103
2 oktober 1956.....	104
Det sammanvuxna trädet och en jättegryta.....	104
Häradstjänaren på Smedseröds tingshus.....	104

Rangela Månsdotter går till kungs.....	104
Per i Hagen – spögubben vid häradsrätten.....	105
Persong.....	105
Smedseröds kvarn.....	106
Alsnö stadga och gästgivargårdar.....	107
Skjutsfärdspengar.....	107
Prästen som gästgivare.....	107
Herr Hans.....	108
Landsväg och fler gästgiverier.....	108
Gästgivare Alexander Magnus.....	108
Lönnkrogar.....	108
Gästgivare Måns Edvardson och Maren Alexandersdotter år 1709-1737.....	109
Gästgivare Jon Månsson Lilia och Barbro Andersdotter år 1737-1745.....	109
Gästgivare Olof Persson och Barbro Andersdotter år 1747-.....	109
Gästgivare Hans Börjesson och Barbro Andersdotter år 1756-.....	110
Gästgivare Magnus Jonsson Lilia år 1765-	110
Gästgivare Bernt Esbjörnsson och Anna Jonsdotter Lilia.....	110
Gästgivare Olof Arvidsson och Anna Bertholdsdotter	110
Bilaga till protokoll fört den 24 september 1956.....	111
Karta över Smedseröd.....	111
6 november 1956.....	112
Mer om Sköldunga skola.....	112
28 januari 1957.....	113
21 februari 1957.....	114
Brandförsäkring av kulturföremål.....	114
Kortregister.....	114
Märkning.....	114
Bårströms karta över Ucklum.....	114
2 juni 1957.....	115
Kyrkslätten.....	115
Hålkekärret.....	115
Hålkekärrens fall och kvarnar.....	116
Karl Edvardssons svingård.....	117
Stenkyrka på Övergård.....	117
50-årig Bohusbana.....	118
Deposition och gåvor.....	118
Bilaga till protokoll 2 juni 1957 § 2.....	119
Den planerade järnvägen.....	119
18 juni 1957.....	121
Bröllopsramsa.....	121
Nötgåta.....	121
14 augusti 1957.....	123
Örflen och myntet.....	123
2 oktober 1957.....	124
13 november 1957.....	125
Kommunalfullmäktiges beslut och gåvolöfte om tomten.....	125

13 november 1957.....	126
Föreningens stadgar.....	126
Bilaga till protokoll fört 13 november 1957.....	127
Föreningens stadgar.....	127
8 december 1957.....	129
Föreningens namn.....	129
5 mars 1958.....	131
26 maj 1958.....	132
Mobergs kyrka.....	132
Jättekvinnan och lysterstenarna.....	132
167 meter över havet.....	133
Tosteröds mo.....	133
Tosteröd ur dopboken.....	133
Gråhåltet.....	134
Bostäder.....	134
Tosteröd Västergård.....	134
Rymlingen Lars Bengtsson.....	135
Ljungknopp till bröd.....	135
Bettlerskan.....	135
Martin Olsson äger hela Tosteröd.....	136
Gårdsköp och resan till Sörbo.....	136
Swarta båxer å grön rack	138
Leander och Stina.....	138
Leanders torvupptagning.....	139
Nordhagen.....	141
Anna på Nordhagen.....	142
Tosteröd Västra 1:3.....	143
Carl i Rö.....	143
Lunnelyckan.....	144
Snurre-Hans.....	145
Rasmus Tobiasson på Lunnelyckan.....	146
Byggnadstid på Lunnelyckan.....	146
Tosteröd Västra 1:5.....	147
Tosteröd Östergård 2:1.....	147
Horsbrott.....	147
Anders Persson.....	147
Mackliers brev.....	148
Mårten Jonsson.....	148
Lars Börjesson och Gunilda.....	149
Hans Larsson.....	149
Maret Larsdotter vallpiga.....	149
Martin Olsson.....	150
Branden.....	151
Elias i Are (Aröd).....	151
Alma.....	152
Tosteröd Östergård.....	152

Oscar och Hilma.....	152
Matilda och Oleander.....	153
Gällegille.....	153
Ivar och Olga.....	154
Bredvattnet och Rambergsåsen.....	154
Tosteröds kvarnsjö.....	155
Sol över Brevansmyra.....	155
Kaffevatten och rumpetroll.....	156
Bilaga till protokoll fört 26 maj 1958.....	157
Tidningsartikeln ”Kung Oscar, James Frederick och jag...”.....	157
Håkansönernas släkttavla.....	160

Förord

Historien börjar den 2 juli år 1952. Just den här dagen samlas några herrar i Ucklum. Det är Karl Ivar Sköldén, Abel Kalin, Kristian Klevenfeldt, Axel Larsson och Arvid Davidsson. Situationen är sådan att Ucklums kommun samma år är på väg att slås samman med Norum, Spekeröd och Ödsmål till det som skulle bli den nya storkommunen Stenungsund. Dessa herrar har fått i uppdrag av kommunfullmäktige att inventera och dokumentera den gamla sockenkulturen i syfte att bevara kulturarvet i Ucklum. Gruppen beslutar att de ska kalla sig för Ucklums Hembygdsgille.

Under de kommande åren träffas Ucklums Hembygdsgille ett flertal gånger. De gör natur- och kulturvandringar. De letar upp gamla skogsvägar och fornminnen som nästan glömts bort. De ber markägare att vara aktsamma om kulturarvet. De dokumenterar torp, backstugor och dess bosättare. De för dialog med bygdens folk om gamla företeelser och händelser. Gamla dokument och kulturföremål samlas in. Mycket dokumenteras och oftast är det Abel Kalin som skriver de ovärderliga berättelser som finns bevarade än idag. År 1957 ombildas hembygdsgillet till en hembygdsförening, öppen för alla med hembygdsintresse.

Ucklums Hembygdsgilles protokoll åren 1952-1958 innehåller en del av den dokumentation som insamlats om bygdens kulturhistoria och folkliv.

Protokollen är avskrivna och tolkade av Catrin Hulebäck för Ucklums hembygdsförening där också källtexten finns arkiverad. Materialet är korrekturläst av Ingegerd Edvardsson. Dokumentationen ges ut i syfte att öppna upp föreningens hembygdsarkiv och sprida kunskapen om Ucklums kulturarv. Det blir förhoppningsvis ett välkommet komplement till övrig hembygdslitteratur.

Redaktionella justeringar är gjorda med syfte att underlätta för läsaren och på så sätt bidra till att innehållet, som är av kulturellt värde, bevaras. Texterna har anpassats till ett mer nutida språkbruk. Den som söker de ursprungliga och exakta formuleringarna behöver uppsöka dem i källtexten. Källtexten hänvisar ibland till exempelvis föremål, foton och dokumentation. Det är inte i alla fall som hänvisat material finns bevarat i nutid.

Reservation lämnas för eventuella felaktigheter i materialet, så som faktafel i källtexten eller fel som uppkommit vid avskrivning och tolkning. Vissa kommentarer och rättelser har lagts till som fotnoter.

Det är vår förhoppning att materialet kommer att bli till glädje för alla de hembygdsintresserade personer som önskar utöka sin kunskap om Ucklums sockens unika och spännande bygdehistoria.

*Catrin Hulebäck och Ingegerd Edvardsson
Ucklums hembygdsförening
Januari 2018*

**Protokoll hållet vid sammanträde med
Ucklums Hembygds-gille den
2 juli 1952**

Närvarande: Av Ucklums kommunalfullmäktige utsedda K. I. Sköldén (Sköldunga), Abel Kalin (Grössby) och Kristian Klevenfeldt (Huveröd). Av Ucklum Spekeröd Hushållningsgille utsedda Axel Larsson Presstorp och Arvid Davidson Herrgusseröd. Dessutom närvarade redaktör Sven Schånberg.

§ 1

Till att leda dagens förhandlingar utsågs K. I. Sköldén.

§ 2

Till sekreterare för dagen utsågs Kristian Klevenfeldt.

§ 3

De närvarande hade av Ucklums Kommunalfullmäktige fått i uppdrag att verkställa en inventering av förhållandena inom Ucklums socken i nuvarande och gången tid, med anledning av att Ucklums socken genom storkommunreformen ska upphöra.

Kommittén ska också genom sitt arbete medverka till att arkivarier och gamla föremål inom Ucklums socken tillvaratas.

§ 4

Den tillsatta kommitténs namn ska vara Ucklums Hembygds-gille.

§ 5

Till Ucklums Hembygds-gille valdes:²

- K. I. Sköldén, ålderman
- Abel Kalin, skrivare
- Axel Larsson, skattmästare

§ 6

Gillet beslutar att inkomna uppgifter och skriftliga redogörelser ska skrivas ned på papper av A4 format.

§ 7

Gillet beslutar att inom Ucklums socken insamla uppgifter om kommunala, sociala, kyrkliga, böndernas, torparnas, backstugusittarnas, kulturella och hembygdens förhållanden.

Redaktör Sven Schånberg ska göra ett bildreportage av socknen. Gillets medlemmar ska biträda Sven Schånberg vid hans reportagevandring.

Sålunda beslutat
K. I. Sköldén, Ålderman

2 Ordförande, sekreterare och kassör (*Red.*)

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygds-gille i
Wallins kafé i Herrgusseröd den
21 augusti 1953**

Närvarande: Abel Kalin, Kristian Klevenfeldt, Sven Schånberg samt K. I. Sköldén.

§ 1

Till att föra dagens protokoll utsågs K. I. Sköldén.

§ 2

Beslutas att gillet nästa sammanträde ska hållas hos K. I. Sköldén, tisdagen den 15 september 1953.

§ 3

Sköldén meddelade att Emilia Pettersson i Sköldunga var villig att överlämna sin där belägna, omkring 100 år gamla vattenkvarn till hembygds-gillet, men att inget avtal om tomtplatsen träffats.

§ 4

Gillet avtalade med Sven Schånberg, Göteborg om förvaring och ordnande av insamlade skrivelser och andra handlingar.

§ 5

Kalin meddelade att en Erland Gustafsson, Göteborg var villig att lämna vissa handlingar i förvar hos Hembygds-gillet. Gillet uppdrog åt Kalin att ordna med denna fråga. Som gåva överlämnades Gustafssons släktforskning om Ucklums socken tillsammans med fotografier av källor tagna på Landsarkivet i Göteborg. Dock med rätt för Gustafsson att vid eventuellt behov, för egen räkning, låna erforderligt material.

§ 6

Klevenfeldt föreslog att en hembygdsfest borde ordnas för att väcka intresse för gillet verksamhet. De närvarande beslutar att principiellt godkänna förslaget, samt att frågan ska tas upp på nästa sammanträde.

§ 7

Sköldén föreslog att vid sammanträden med ungdomsorganisationer (politiska och andra) i socknen verka för gillet syften, för att på det sättet intressera ungdomar för hembygds-vård. Förslaget godkändes och Sköldén fick i uppdrag att ordna med frågan.

§ 8

Sven Schånberg framförde en förfrågan om han skulle fullgöra sitt uppdrag till gillet enligt hans skrivelse den 30 september 1951 eller om annat avtal var lämpligare? Gillet beslutar att behandla denna fråga vid nästa sammanträde.

Vid protokollet
K. I. Sköldén, ålderman

**Protokoll fört vid gillesstämma
hos åldermannen herr Sköldén den
15 september 1953**

Vid detta tillfälle närvarade herr Sköldén, Larsson, Klevenfeldt, Davidsson samt Kalin.

§ 1

Till att justera dagens protokoll valdes åldermannen och skrivaren.

§ 2

Som första åtgärd betraktades vattenkvarnen som erhållits i gåva. Denna hade varit i bruk för lönmalning till nyligen då vattenhjulet brast. Hjulhuset var i mycket dåligt skick, för övrigt var själva kvarnen rätt bra. Nu följde uppvaktning hos donator fröken Emilia Pettersson i Sköldunga, där för övrigt kvarnen är belägen. Sedan gillet tack för gåvan muntligen framförts lovade donatorn att skänka virke till byggnation av nytt hjulhus och en i kvarnen befintlig gammal handkvarn i gott skick.

Att upprätta och lagföra gåvohandlingarna uppdrogs herr K. I. Sköldén och Kristian Klevenfeldt.

I detta sammanhang beslutar gillet att som rådgivande ledamöter kalla mjölnaren Johan Antonsson Grössbyn och byggmästaren Karl E. Johansson Solhaga. Båda ska skickas en inbjudan angående detta.

§ 3

Tidigare beslutad fest i hemvärnsgården diskuterades. Senare delen av oktober ansågs lämplig som tidpunkt för den. Gillet uppdrog åt Sköldén, Klevenfeldt och Kalin att ordna med detta. Herr Klevenfeldt blev sammankallande.

§ 4

Fortsatte med överläggning om herr Sven Schånbergs åtagande att för 450 kronor skaffa fram 100 stycken fotografier av Ucklum så som det var vid uppgående i storkommunen tillsammans med historik och beskrivning. Det ansågs nu att skolföreståndare John Hallins bok om Stenungsunds kommun, vilken bör publiceras i början av år 1954, kan lösa en del av dessa uppgifter som dessutom blir tillgängliga för en större publik. Frågan om bildarkiv uppskjuts därmed inte, men det ansågs att uppdraget för herr Schånberg, med hans nuvarande anställning, skulle innebära en ekonomisk förlust. Frågan om detta kommer att behandlas senare. Det beslutas nu att herr Schånberg befrias från det ursprungliga åtagandet men att en konsulterande tjänst ska inträda istället samt granskning av inflytande material.

§ 5

Gillet uppehöll sig nu vid bygdens kultur och folkliv i gångna tider, sådant som gamla dokument meddelat eller de gamla berättat eller vad vi själva minns. Det uppdrogs åt:

- Folkskollärare Davidsson att skriva om skolan och undervisningen.
- Sköldén att skriva om de trähus som Ucklumsborna uppförde och sålde till öarna och de trädfattiga socknarna söderut, samt Sköldunga kvarndals historia.

- Axel Larsson om Pottebacka tegelbruk och Klevenfeldt om Huverödsgårdarna.

Undertecknad meddelade, när fråga var om detta, att bidraget denna gång får bli en artikel i Hallins bok under rubriken ”En steglös vandring genom gammal by.”

§ 6

Sedan hedervärd förtäring avnjutits avslutades denna givande och trevliga gillesstämma.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört med Ucklums
Hembygds-gille i Presstorp den
13 oktober 1953**

Samtliga ledamöter var närvarande.

§ 1

Plan uppgjordes för hembygdsfesten, som bestämdes att hållas på hemvärnsgården den 21 oktober 1953. Undertecknad hade vidtalat Landsarkivarie Claes Claesson att hålla föredrag med ljusbilder, samt byråföreståndare Ingegärd Rydelius i Svenska Turistföreningens Göteborgsavdelning med två Sucksdorffsfilmer, Trut! och Gryning. Båda ställde sig välvilligt och gratis till förfogande på angivet sätt. Herr Larsson hade vid dagens möte placerat en del kulturföremål i hallen vilka med intresse betraktades. Dessutom lovade han att låna ut en del ur sin omfattande samling för utställning på festen. Vi andra lovade att efter förmåga medverka med tal eller föremål. Det uppdrogs åt Klevenfeldt att demonstrera kulturföremålen.

Inträdet beslutas fritt, men kaffe med tilltugg skulle publiken få köpa. Det uppdrogs åt Klevenfeldt att göra upp med Wallins pensionat om servering samt Hemvärnsrådet om lokalen.

Det ansågs lämpligt att buss avgår från Svenshögen till festen, samt åter efter festens slut. Herr Sköldén fick uppdraget att sätta sig i förbindelse med GDG och ordna med detta.³

§ 2

Sköldén redogjorde för sin medverkan vid bandupptagning av dialekten i Ucklum för Göteborgs Högskolas räkning. De personer som användes för ändamålet var Julius Larsson i Västra Röd, hans bror Johan Larsson Herrgusseröd och Axel Johansson Buxeröd. Bandupptagningarna som är högskolans egendom kommer inte att kopieras.

§ 3

Kalin meddelade att han, efter tidigare beslut av gillet, medverkat då Erik Gunnar Johansson (tidigare boende i Nedergård) gjort en bandupptagning. Före detta kakelugnsmakaren Svante Olofsson Tönneröd (nu intagen på ålderdomshemmet) berättar om när båtsman Lindskog bar upp julefon hos grössbergare i Huveröd.⁴

§ 4

Gillesstämman avslutades även här vid samkväm.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

3 Trafikförvaltningen Göteborg-Dalarna-Gävle. (Red.)

4 På den tiden gick båtsmännen runt bland de närliggande bönderna och hämtade förmåner. 'Bar upp' = Erhöll. 'Fon' = Matvaror. En möjlig förklaring kan vara att båtsman Lindskog gick runt bland bönderna och hämtade julmat. (Red.)

**Protokoll fört vid gillesstämma
med Ucklums Hembygds-gille hos
Davidsson i Herrgusseröd den
24 november 1953**

Samtliga var närvarande.

§ 1

Gick igenom diverse gamla handlingar. Davidsson hade från Ferdinandssons i Daffinseröd erhållit en handling från 1770-talet där Ströms egendom i Hjærtum sålde gården Daffinseröd. Dessutom hade Klevenfeldt en hel hög handlingar rörande socknen, skolan och gårdarna i Huveröd. Samtliga papper bevaras hos Davidsson tills vidare.

§ 2

Hembygdsfesten den 21 oktober 1953 gick programenligt. Uppslutningen var enorm och aftonen uppskattades livligt av publiken. De enda kostnader som uppstod vid detta tillfälle var lokalhyra 15 kronor och filmhyra 30 kronor vilket gillet nu beslutar ska betalas av innestående medel.

§ 3

Sköldén meddelade nu att han skrivit en historia om de husstommar som uppfördes på trakten och såldes till öarna och de skogfattiga socknarna söderut.

§ 4

Under rik förläggning avslutades denna gemytliga stämma.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid stämma med
Ucklums Hembygdsgille hålet i
Kleva (Huveröd) den
18 januari 1954**

Samtliga var närvarande, utom Davidsson.

§ 1

De i föregående protokoll av Sköldén framförda redogörelserna fanns nu som skrivna utkast. Hur det gick till när husstommar uppfördes i Ucklum, om förhållanden vid detta tillfälle mellan skogsbor och sörbyggare, samt vattenledningar av borrhålsstockar.

Gillet uppdrog åt Axel Larsson att renskriva dem.

§ 2

För insamlandet av uppgifter om fastigheter, familjer och personer i Ucklum diskuterades ett för ändamålet lämpligt frågeformulär. Det beslutas vid detta tillfälle att gillet ledamöter, var för sig, skulle inkomma med förslag till sådant vid kommande sammanträde.

§ 3

Överläggning skedde om sockennamnet och gårdsnamnet Ucklum samt om kyrkan vid Prästgårde var den äldsta. Sköldén framförde sina synpunkter om detta, men då nödvändigt material saknades gav överläggningen inget resultat.

§ 4

Efter ett gemytligt kaffesamkväm hölls mötet som förutom ovanstående bjöd på rikt material ifråga om gamla handlingar. Inte bara om den gamla ärevördiga riksdagsmansgården i Huveröd utan även avseende skilda ställen över hela socknen. Särskilt intressant var en gammal karakteristisk beskrivning med bild, om framlidna riksdagsmannen i bondeståndet Lars Rasmusson i Huveröd.

§ 5

Härefter avslutades mötet.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid stämma med Ucklums Hembygdsgille
hållet hos Thure Wallin i Stora Komperöd den
24 augusti 1954**

Närvarande: Sköldén, Larsson, Klevenfeldt och Kalin.

§ 1

Innan sammanträdet hade en avstickare gjorts till gamla kyrkogården där den gamla kyrkogrunnen som förra året varit föremål för restaurering betraktades. Ett par grindstolpar strax intill kyrkogården uppvisade märken efter inhuggning. Stämman beslutar göra en närmare undersökning på dessa.

§ 2

Likaså betraktades det mellan kyrkogården och Västergård liggande gravfältet från järnålderstid. Det ansågs att barrvegetationen var alldeles för rik för att området riktigt ska komma till sin rätt. Beslutas vid detta tillfälle att genom Sköldén göra en förfrågan till stiftsjägmästaren om snar uppreisning av en, gran och tall på gravfältet.

§ 3

Då ladugården på Prästgärde framträder i ett mycket ålderdomligt skick beslutas vid detta tillfälle att Sköldén ska göra uppmättningsritningar på densamma och Kalin ombesörja kompletterande fotografering.

Prästgärde. Foton: Kalin år 1954.⁵

⁵ På det högra fotografiet står arrendator Lars Efraimsson vid logen.

Prästgårde. Foton: Kalin år 1954.

§ 4

Manbyggnaden på Stora Komperöd bör vara den äldsta i socknen. Det ryktas att byggnadstiden inträffade mellan åren 1714-1717. Om man bortser från fönstren är den till det yttre rätt oförändrad. Ett fönster på husets framsida, från vinden, tillhör det gamla med små blyinfattade rutor. Gillet beslutar att låta Sköldén göra en uppmättningsritning över huset, sådant det ursprungligen varit, samt Larsson att inhämta uppgifter från gamla personer så som de minnas det.

§ 5

Nästa sammankomst ska ske i september månad och förläggs till Backa.

§ 6

Värdfolket överlämnade slutligen två kulturföremål av järn, troligen någon slags tranlampa och en form för framställning av hornskedar. Därefter avslutades sammankomsten.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

Karta över Prästgårde utmark

**Protokoll fört vid Ucklums
Hembygds-gilles sammankomst den
26 september 1954**

Gillet's samtliga ledamöter reste med bil den så kallade fogdevägen till Backa. Under färden betraktades ett gravfält vid Torp, benämnt Högarne och det som var beläget intill. Josef Johansson från Harås hade mött upp här och tjänade som vägvisare och uppslagsbok. Ett vackert fält med, enligt doktor Niklasson, ett 50-tal högar och några resta stenar fick vi se. Några av högarna är skadade. Vår följeslagare lät oss veta att Manvell i Torp som var ägare till området på sin tid, kört bort jord från ett fåtal högar.

Strax nedanför Högarne betraktades dessutom den vackra valvbron under vilken vattnet från det vackra och bördiga dalområdet rinner ner mot Lundby kvarnar. Tidigare fanns i Harås ett fogdeboställe av vilket bron fått sitt namn Fude- eller Fuddebroa, ett kulturminnesmärke som bör bevaras för framtiden.

Fudebron i Spekeröd. Foto: Kalin år 1954.

Hos vår följeslagare betraktade vi hans verkstad för träslöjd. Där fanns i relief utskurna tavlor, vidunderliga människofigurer i fantastiska sammanhang och andra snirklande föremål, nästan alla skönt målade. Han hade dessutom i ett par andra rum en del insamlade kulturföremål utan någon egentlig ordning.

Under vår fortsatta färd såg vi det ärevördiga Harås, där på sin tid Gestedt sköt tjuven, Labol Mellby och Berg och kom slutligen fram till resans mål, Backa i Ucklum. Besöket här blev en besvikelse. Järnåldersgravfältet på Eneslätten, sägs bestå av 10-tal högar, vi såg fem, illa hanterade och övervuxna med olämplig och föga tilltalande vegetation. På gården där vi blev inbjudna, fick vi varken se kulturföremål eller handlingar. De senare sägs finnas men:

- De kan i få se en aen gang.

Då vägarbete pågick på Ucklums sida fick vi ta samma väg tillbaka som vi kommit och upp till Presstorp där gillestämman hölls.

§ 1

Protokollet från förra stämman justerades.

§ 2

Diskuterades lämpligheten av Sköldunga skola som hembygdsgård till nytta för såväl vuxna som skolan.

Beslutas att den under någon form borde förvärfvas för detta ändamål. Herr Klevenfeldt uppdrogs att göra en förfrågan om detta till kommunen vid lämplig tidpunkt.

§ 3

Herr Larsson hade på Presstorps vind hittat en rulle gamla papper vilka befanns vara handlingar rörande poströveriet i Haneströms skog år 1851 och Grindsvalls lider i Romelanda år 1866. Våldsverkarna var de i socknens skogsmarker boende och beryktade Lindmarkarne och deras följeslagare.

Handlingarna överläts på gillet, att tills vidare förvaras i Presstorp.

§ 4

Vid detta tillfälle beslutas att nästa sammankomst ska ske om en månad på plats och tid som senare meddelas.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid Ucklums
Hembygdsgilles sammankomst i
Kleva, Huveröd den
6 november 1954**

Samtliga ledamöter, utom Axel Larsson, var närvarande. Dessutom hade kyrkvärden, före detta lantbrukaren och landstingsmannen herr Simon Larsson i Huveröd (född 1867) inbjudits. Vid kaffebordet berättade han minnen, såväl egna som sådana han hört omtalas.

§ 1

Om påskeldar

När han som ung tillsammans med andra ungdomar samlades på Huveröds hög för att bränna påsk- och midsommarseldar. (Påske- och mesömmarsvaga) Påskeldar var de mest vanliga. Någon dans vid sådana tillfällen minns han inte, men det sköts friskt med gamla mynningsladdare.⁶

Ur Kalins eget minnesförråd kan berättas hur 'e påskevaga geck te'. En tom tunna helst efter dalbränd tjära inköptes av någon handlare för 50 öre eller högst 1 krona, beroende på innehållet av tjära. Denna bars eller rullades helst, så att kvarvarande tjära kunde fastna upp efter stavarna på tunnan, upp till den höjd i Grössby Högen där påskelden skulle tändas. Hos någon bonde inköptes sedan ett långhalmskärvt för 25 eller 50 öre. Tunnans botten slogs nu delvis ut för dragets skull och kärven krängdes in i tunnan med axen uppåt och placerades någon på lut och tändes på.

När lågorna slog upp mot skyn som en eldkvast hurrades det och skotten knallade. Elden underhölls så länge som möjligt med torrt barris, gräs och ljung eller liknande. Så småningom uppstod ljusspringor mellan tunnans stavar och snart sjönk det hela ihop till en glödande och värmande hög som vårdades och sköttes tills all eldfara var över. När härligheten var slut drog vi stojande och ljusblinda ned till bygden igen. Fanns det nu någon loge tillgänglig och en spelman var med i laget kunde det allt bli dans. Det var de enskilda byarna som hade var sin påskeld. Därmed kunde vi på Högen se eldar på flera håll utefter horisonten, såsom Huveröd, Ölsåsen och Goråsen med flera ställen. Den sista påskeld som brändes i början av 1920-talet var Goråsen. En yngling från Ucklum föll då utför ett stup och avled. Detta och faran för skogseld gjorde att påskeldarna helt upphörde.

§ 2

Om nya landsvägen och grustäkten i Huveröd

Herr Larsson berättade också om när vägen mellan Huveröds hög och Åsen i Grinneröd, 'Nye lannsväjen' byggdes på 1850-talet. Hans morfar Engelbrekt Halvordsson tog hela vägsträckan på entreprenad för 10 000 kronor. Han hade då en dräng som hette Andrias Bernsa som körde grus med oxe för 25 öre om dagen samt mat. Merparten av gruset togs ifrån Huveröd, ja kanske från annat håll också om det låg närmare till. Vissa bitar av vägsträckan lejdes bort till andra personer.

Så berättades att när Bohusbanan byggdes år 1903-1907 kördes grus från Huveröd med häst till Sjöhallen 'Huvere Haal' där det lastades i en stor och för ändamålet byggd pråm. Den roddes över till Lahagen där gruset omhändertogs av järnvägens folk.

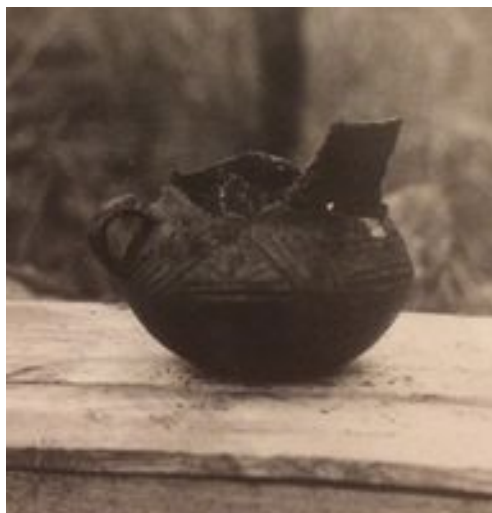
⁶ Bössa som laddades från mynningen.

Under det stora bygget av den så kallade Ucklumvägen, i Arbetslöshetskommissionens regi år 1932-1936, forslades mycket grus med lastbilar till denna. Då kom under arbetets gång två gravurnor från 300- och 400-talet efter Kristus i dagen. En av dem föll ned i Edvard Larssons håla, nästan hel och mycket vackert ornerad. Den andra påträffades vid schaktningsarbete vid Lilla Edetsvägen. Den bestod av endast några skärvor. Båda restaurerades och befinner sig nu på Göteborgs museums arkeologiska avdelning.

Utdrag ur Dagens vers Göteborgs Morgonpost 27 februari 1934:

*Detta är inte vad herrskapet tror
det säger jag genast ifrån
ty därtill är pjäsen för fin och för stor
enligt Herr Niklasson.
Våra fäder som bodde i Ucklums bygd
i järnålderns bistra land
de fyllde den kanske med skummande brygd
och kanske med vatten ibland.
Kan hända var det en hövdings mugg
vid heliga Bragebeslut.
I så fall betyder det inte ett dugg
att pjäsen ser mystisk ut.⁷*

Astra Kahn

Gravurna från folkvandringstid hittad i Huveröd. Foto: Kalin år 1934.

7 Dr. Nils Niklasson var intendent vid arkeologiska avdelningen på Göteborgs museum. Båda föräldrarna kom från Ucklum.

Omkring år 1951 ökade omsättningen från grustaget i Huveröd med sådan omfattning att fornminnes- och naturskyddsmyndigheterna måste ingripa. Det berättas att landshövdingen under en genomresa blev uppmärksam på förhållandet. Han går in till en i grannskapet boende caféidkare av norskt ursprung och ber att få låna telefonen.⁸ Han får till svar:

- Lånen får du ikke men du må bruken.

Därmed sattes en damm mot förödelserna men skadegörelsen var redan omfattande. Det vackra gravfältet från järnålderstid och den ståtliga utsikten över omgivningen med soldruckna åkrar med Hällungen och Ödsmål i bakgrunden är allvarligt hotade. Under grustagningen hittas nu en tiotusenårig valkropp på cirka fem meters djup och 25 meter söder om gränsen till Huveröd 1:7 och lika långt öster om Svenshögenvägen. (Se i övrigt den naturhistoriska utredningen om detta.)

§ 3

Om riksdagsmansgården i Huveröd

Den gamla riksdagsmansgården i Huveröd betraktades. Det är en typisk 1700-tals byggnad, uppförd av grova och väl mogna stockar som motstår tiden. Den är tegeltäckt och flyttad från sin ursprungliga tomt på 1840-talet till sin nuvarande plats på en hög stenfot med stentrappa, allt av oregelbundna och naturliga stenar. Huset som är 21x8 alnar i storlek är indelat i två rum och förstuga samt ovanpå en rymlig spannmålsvind.⁹ Den gamla, strax där intill liggande och grovt timrade, gårdssmedjan är också av mycket stort kulturhistoriskt värde. Nedanför dessa byggnader ligger den nuvarande gårdsbyggnaden uppförd år 1887 av den nu avlidna landstingsmannen Lars Larsson. Utförligare uppgifter om detta bör inkomma senare.

§ 4

Om mejeriet

Simon Larsson berättade vidare om ett andelsmejeri vid Herrgusseröds å någon gång på 1880-1890-talet. En ångmaskin köptes in när vattenkraften var otillräcklig för mejeriet. Till att sköta rörelsen anställdes först fröken Topp och senare en mejerist R. Henriksson. Under den tiden hade han hjälp av en svåger som hette Sundström. Vid samma tid och långt efteråt bodde på torpet Ölsåsen en man som bar öknamnet Fil-Ambern och som gärna på sina lediga stunder besökte mejeriet. Om det var för att prata eller arbeta ska jag låta vara osagt. En dag anförtrorde Fil-Ambern till Sundström att hans fru Maria var sjuk. Då utbrister Sundström på sin klingande sörmländska dialekt:

- Tänk om Maria doge å vore herre toge henne.

- Jäklar i de herrn, sa Fil-Ambern.

Detta svar blev under lång tid ett ordspråk i bygden.

Då emellertid mjölmängden på intet sätt motsvarade kostnaderna måste mejeriet snart nedläggas och insatserna gick helt eller till större delen förlorade.

Mejeristen Henriksson var en mångbegåvad man utan egentlig förmåga att ta vara på sitt, men utan att vara slösare eller var familjen för stor? Han bodde här på orten i många år som bonde, handlare, fotograf och sportfiskare.

8 Halvorsens café och bensinstation 'Norskens café' fanns i Södra Huveröd där Svenshögenvägen viker av från landsvägen. (Red.)

9 Aln är ett äldre längdmått. 21x8 alnar motsvarar cirka 13x5 meter. (Red.)

§ 5

Om kvarnar

Ucklum är ett sjörikt land, kuperat och med rätt många vattenfall i de rikliga vattendragen. Som en följd av detta byggdes här många kvarnar. Man kan gott säga att den bonde med självaktning som ägde ett vattenfall på sin gård måste ha en kvarn. De uppstod ju också i självhushållens tid. Med den låga standard jordbruket vid denna tid hade gällde det för var och en att ta vara på sitt. De hade inte råd att avvara en möjlighet till uppehälle. Sålunda fanns dessa kvarnar:¹⁰

- 3 Huveröd
- 2 Sågen
- 1 Bjurhålt vid Kvarnsjön
- 1 Lunden vid Rödvattnet
- 3 eller 4 i Sköldunga
- 1 Tönneröd
- 2 Grössbyn
- 1 Herrgusseröd som revs när mejeriet byggdes
- 2 Tosteröd (en av dessa var andelskvarn belägen vid Svalsjön och en på Östergården)
- 1 Smedseröd
- 1 Törneröd
- 1 Komperöd
- 1 Norra Röd
- 1 Västergård

Av dessa var följande hjulkvarnar:

- 1 Huveröd
- 1 Sågen
- 1 Grössbyn
- 1 Smedseröd
- 1 Törneröd
- 1 Komperöd
- 2 Sköldunga

De övriga var sannolikt skvaltkvarnar eller som man sa här på orten 'Fjärkallekwärner'. Vattenhjulet i Smedseröds kvarn såldes i början av 1900-talet till Grössbyn.

10 Uppgiften om antalet kvarnar samt fördelningen mellan skvalt- och hjulkvarnar är osäker. (Red.)

Gården Sögas kvarn. Raserad för flera år sedan. Foto: Kalin cirka år 1915.

Sköldunga kvarn

Den nuvarande kvarnen i Sköldunga uppfördes på 1850-talet, troligen före gårdsbyggnadernas utflyttning ur bygemenskapen. Byggherren, Carl Pettersson var född i Backa i Grinneröds socken, med ursprung från Ucklum genom sin mor, Annicka Andersdöter från Berg. Han köpte en del av Sköldunga Övergård och gifte sig med Rebecka, en döter i Veijesgården i samma by. Carl Pettersson var en välbärgad man med många intressen och dessutom ett gott affärssinne som tog sitt uttryck i många förbättringar på gården. Det sägs att när hustrun gav spannmål till de fattiga eller berikade vardagen med något extra, så förseglade maken sädbingarna på ett sådant sätt att hon inte skulle kunna göra det igen. Från hans tid berättas följande historia. Vid källarhuset växte ett päronträd som frestade några lömska pojkar. En höstkväll gjorde pojkarna en docka som placerades i päronträdet med ett snöre som höll den uppe. Ett rep fästes i den bästa grenen och med det skakades frukten ned och den föll med ett smattrande ljud ned på källartaket. Carl Pettersson som anade oråd eller hörde ljudet från den fallande frukten smög ut med bössan i hand, tog sikte och lät skottet gå. Pojkarna släppte snöret och dockan föll med en duns i backen. Det sägs att Pettersson fick ångestkänslor och pojkarna 'låmmane knåg fulla mä pärer'.

Sköldunga kvarn. Foton: Kalin 1956 / 1958.

Kvarnen ägdes senare av Petterssons döttrar Julia och Emelia. Efter Julias död ägdes den av Emelia ensam. Av mjölnare kan nämnas på Carl Petterssons tid Mjölmar Olle och senare Leonard Johansson. Kvarnen som i huvudsak är väl underhållen har två par stenar. Den nedlades för några år sedan då vattenhjulet nekade göra tjänst. Hembygdsbygget erhöå år 1953 kvarnen som gåva av fröken Emelia, men gåvan återtog på inrådan av släktingarna.

Sköldunga kvarn. Foton: Kalin 1958.¹¹

Grössby kvarn

Grössby kvarn har troligen tillkommit i mitten av 1700-talet och drivits gemensamt av byalaget. År 1721 omnämns en Olof Persson senare Otting, som bodde vid Gröss-såg. År 1776 då Christian Norling köpte Sörbyn erhöå han det som tillhörde gården, bland annat kvarnen. I laga skifteshandlingar för Grössbyn åren 1837-1839 beskrivs att området ovanför kvarnen heter Kvarnhagen. Omkring år 1850 byggdes kvarnen säkert om av byalaget gemensamt. Mjölmar som då anställdes, en dalsläanning - Petter Olsson, bodde i det hus som ännu finns kvar på Kvarnlyckan. I den familjen hade de en sed att i handen bereda en deg av mjöl och vatten som formades till en klump som sedan stektes på glöden 'asketuttar', som därefter åts begärligt. Mjölmarens lön bestod av en del i tullen.

Grössby kvarn. Kvarnen har två par stenar. Foton: Kalin år 1954/1958.¹²

11 Sköldunga kvarn har två par kvarnstenar i likhet med Grössby kvarn. Mjölet hämtades under kvarnen. Hjulet är 8 alnar i diameter (4,8 meter).

12 På den andra bilden pikhackar Johan Antonsson kvarnstenarna.

Vid denna tid en kall dag kom en genomfrusen kvinna från skogsbygden till kvarnen. Vi kan kalla henne Eva. Mjölaren bjöd ömsint in kvinnan i kvarnkammaren där hon fick en så kärleksfull behandling att mjölaren kunde säga:

- Nu blev du fälle varmer Eva.

Ryktet om detta och kanske något mer kom ut. Den respektingivande bonden Lars Person - byalagets förtroendeman, gick dit för att av moraliska eller ekonomiska skäl tillrättavisa mjölaren. Men han blev avvärjd av Petter Olsas milda uppsyn när han säger:

- De är fälle rolitt iblann, fader Lars Person.

En annan gång hände det att säd blev stulen i kvarnen och en man med öknamnet Blåsarn blev misstänkt för stölden. För att fria sig gick han en natt mellan klockan 12 och 1 till gamla kyrkogården och hämtade ett dödingsben som han knöt ett snöre om och blåste detta med sin levande ande i ån. Då skulle den onde komma bärande på tjuven. När det nu började gnälla och pipa i ån brast nerverna på Blåsarn och han flydde hals över huvud därifrån. Tjuven, en Grinnerödsbo, blev emellertid senare avslöjad till tröst för Blåsarn, sägs det.

Skepparn var vid denna tid bonde närmast kyrkan och han köpte under 1870-talet de andras andelar i kvarnen. Sörbyn hade en spånhyvel i östra delen av fallet och ingen del häruti.

I slutet av 1870-talet eller början av årtiondet därnäst såldes kvarnen till Edvard Rasmusson från Elverseröd. Hans ansökan om lagfart på förvärvet år 1885 misslyckades på grund av uteblivna underskrifter, vilket tillstånd består än i denna dag. Edvard avled år 1892 och efterlämnade genom testamente nyttjanderätten av kvarnen till sin efterlevande maka, Anna, född i Tolseröd. Nu uppstod klang och jubeldagar i en brant utförsbacke som slutade med konkurs på århundradets sista år.

Kvarndammen i Grössby. Foto: Kalin år 1932.

”Med den rätt konkursmassan äger” såldes kvarnen på våren år 1900 till en orustbo som hette Tisell och på hösten samma år till Anton Johansson från Hjärtum. Han förbättrade rörelsen i många delar, lät sätta upp toppmjölskikt, frönötningsmaskin, turbiner, elkraft och sågverk. Med tiden övertog sönerna rörelsen. Johan tog kvarnen och Gustaf och Verner sågverksrörelsen som numera drivs i rätt stor omfattning. Kvarnen som har två par stenar har sackat av betänkligt på grund av modernare kvarnar på annat håll, samt genom de allmänt begagnade elektriska gårdskvarnarna. Ringen är sluten från 1700-talets skvaltkvarnar till nutidens elektriska verk.

Törneröd med järnsängsfabriken

Törneröds kvarns ålder är obekant. Ovanför den finns flera ruiner efter dess företrädare, gamla små skvaltkvarnar i bäcken från Kvarnsjön. Törneröds kvarn ägdes på sin tid av bonden Engelbrekt Andreasson och hans söner. Den har gott vattentillflöde och är belägen i en bördig och rätt folkrik trakt men med dåliga vägförhållanden.

Möbelhandlaren J. E. Nordberg i Göteborg, bördig från Backarna i Ucklum, köpte kvarnen. Han byggde här på hösten år 1907 en järnsängsfabrik belägen cirka 10 meter från kvarnen, färdig påföljande vår. Den byggdes på ett sådant sätt att kraft till svarv och borrhjul kunde tas från vattenhjulet. Med en anställd verkmästare, Johansson (från Stockholm) sysselsattes högst tio man. Rör avsågades och sammangjöts i en särskild tackjärnsugn som eldades med koks till gavlar och sidostycken. Dessa kördes med häst till Vallen, numera Stora Höga och fraktades till Göteborg. Där sammanfogades de ytterligare och försågs med mässingsdelar, målades och lackerades. Fabriken upphörde år 1909.

När Anton Johansson i Grössby, omkring år 1920 köpte kvarnfallet av Anders Engelbrektsson var såväl kvarn som fabriksbyggnad borta. Nu byggdes en ny kvarn med ett par stenar och turbin i fallet. Kvarnen hölls öppen tisdagar och fredagar några år framåt och därefter avstannade stenarnas muller.

Väderkvarnen

En väderkvarn, den enda i socknen, var belägen på Sörgårds kulle. Denna fick år 1893 flytta till Sandbacka (Höjda) och blev kvar där till någon gång på 1930- eller 1940-talet.¹³ Det är länge sedan kvarnvingarna slutade att vifta i luften och ännu längre sedan Johannes på Höjda malde 'sås te Annersch på Høltet'.

§ 6

Frikyrkorörelsen

Liksom föregående beskrivningar beslutas vid detta tillfälle att frikyrkoverksamheten skulle skrivas ned.

Det har berättats om en bonde här i socknen som med två griskroppar på kärran körde till Göteborg i det dubbla syftet att sälja dem och med pengarna göra årets avbetalning på hypotekslånet. I staden kom han emellertid i glatt sällskap och kom tomhänt hem. Mor, som var en duktig kvinna visste råd. Hon vävde sjalar och dessa hade hon Krybet att sälja i Romelanda till ett belopp som räckte att klara det förfallna hypoteket. Denna händelse sägs vara orsak till att läseriet vann insteg i socknen.

Väckelsen hade nått Romelanda i slutet av 1860-talet. Där bodde en man som hette Andreas Eliasson som blev rörd av läran och trodde att han i drömmen fått sig ålagt att föra idén vidare. I det syftet besökte han sin syster Catharina i Buxeröd som lätt nog tog intryck av honom.

Mor i Buxeröd var född i Romelanda år 1831 och genom sin mor Annicka Larsdotter (född i Sköldunga år 1805) väl känd och släkt med folket i orten. Dessutom var hon en driftig person i sina bästa år, väl lämpad att föra verket vidare.

¹³ Väderkvarnen var i bruk till år 1942 då den revs. (Red.)

Olof Johansson och hans hustru Catharina i Buxeröd i början av 1900-talet. Foto: Okänt.¹⁴

Huset i Buxeröd, ett rödfärgat 1700-talshus i två våningar med storstuga nere och rum uppe på var mycket lämpligt att föra ut väckelsen från. Trots den stora egna familjen med många barn och tjänstefolk uppläts storstugan som socknens första predikolokal. Märkligt nog samma rum där förut Tjuv Erik såsom husbonde haft sitt högsäte. Hit kom predikanter, skumpande på en kärra eller till fots från annan ort. Många av dem var av god kvalitet exempelvis Kongo-missionären Västlund, han som översatte bibeln på infödingarnas språk med flera. Mötena här var talrikt och nyfiket besökta, men oftast var förkunnelsen en sådd på stenören till och med repressalier mot de nyfrälsta. Församlingen växte trots allt sakta men säkert och kan bland pionjärerna omnämnas, utom familjen i Buxeröd, Janne i Sköldunga, Johan Olsson i Tönneröd, Johannes Hålk med flera. Om Hålken har berättats att hans hustru först blev frälst och genom hennes påverkan mannen. Innan så skedde bjöd han sina gamla vänner på en ordentlig fylla i ett uthus. Gammal i församlingen blev han dock inte, familjen anslöt sig med tiden till baptisterna. Församlingen här tillhörde Svenska Missionsförbundet och någon annan sekt har icke här haft någon avdelning.

Jag har själv ett minne från min barndom julen år 1898 då jag fick följa min mor tillottesången. Mot slutet av predikan skyndade männen ur kyrkan så att manfolksstolarna blev nästan tomma och jag förstod att det låg oro i luften. När vi sedan gick hem såg jag en eldhärd i väster. Det var mangårdsbyggnaden i Buxeröd som brann ned den natten.

14 Ett inom frikyrkorörelsen välkänt par där hon var den drivande kraften.

1. Linnarkullen i Grössbyn. 2. Linnarkullen. Foto: Okänt foto/Kalin 1958.¹⁵

Jacobs äldste son i Grössby, Elias, for ut på världshaven efter att hemmanet gått ur Jacobs händer. Han kom hem år 1888 och förpantade på 49 år ett stycke mossmark från Sörbyn där han utförde en odlarbragd. På Linnarkullen, så kom hans ställe att heta, byggde han gårdsbyggnader.

Halva bostadshuset blev predikolokal. Där fick rörelsen vind i seglen med predikanter som August Lindkvist, N. J. Nordqvist och K. J. Wester med flera. Den senare sjöng med kraft och känsla till gitarr och samlade många åhörare. Lokalen blev kvar här till år 1914 då församlingen under pastor Georg Svensson i Norra Röd kraftfulla ledning byggde missionskyrkan.

Elias Jacobsson. Foto: Reproduktion efter Amerikafoto.¹⁶

15 Den från sjön återvändande Elias Jacobsson uppförde gårdsbyggnaderna. I bostadshuset avdelade han södra gaveln till en sal som blev kyrkorörelsens första samlingslokal. Mannen på bilden är Alfred Johansson.

16 Elias Jacobson var bondeson från Grössbyn och mångårig sjöman. Han var en kraftfull frikyrkoledare på orten.

*1. Stenhuggare vid grundläggning till missionshuset.¹⁷ 2. Missionskyrkan i Ucklum.
Foton: Kalin år 1914/1931.*

Pastor Georg Svensson (bror till grosshandlare James Svensson i Göteborg) var född i Gravarne och hade utbildats till präst i Amerika. Genom broderns förmedling inköpte han en gård i Norra Röd och bosatte sig där. Pastor Svensson tog livligt del i verksamheten och utjämnade i viss mån motsättningarna mellan stats- och frikyrkan. Med sin lysande talförmåga samlade han fullt hus och aldrig har församlingen stått högre än då. Ungdomsavdelning och söndagsskola bildades år 1915. Den senare hade förut gjort trevare men blev nu under Johan Antonssons skickliga ledning bestående och är fortfarande mycket livaktig.

Söndagsskolan. Foto: Kalin år 1930.¹⁸

'Körpetörera' som de förr allmänt kallades var så fasta i tron att deras gemenskap med Kristus var ett faktum. En gång hände det att en av bröderna, en gammal trotjänare i Buxeröd, klev upp i ett träd och sågade av den gren han höll sig fast i. Han var fast förlitad på att om det är Guds vilja kan inget ont hända honom. Det sades att han kom ifrån äventyret illa slagen men med livet i behåll och detta tackade han Gud för. Läsare bad för sådd, skörd och gröda och blev bönhörda. Västståndet hos dem växte men samtidigt avunden utanför syskonkretsen. Prästerna talade om ulvar i fårakläder och de gammalkyrkliga höll säkert med Annersch på Hölftet när han säger till predikanten som ville frälsa honom och vittnade om sin tro:
- Ja du tror å tror tess du ä i ellmörja åver örane.

¹⁷ Lars Olsson har skänkt tomten och danseberget ger en fast grund. Från vänster Axel Reinholdsson, Axel Krans, Axel Risberg och arbetsledare Oskar Krans.

¹⁸ Männen på fotografiet är till vänster Johan Antonsson och till höger Leonard Johansson.

Det uppstod två läger av människor i socknen, körpetörer och körkefolk som så att säga levde åtskilda. Blev det umgänge dem emellan ledde det ofta till drastiska händelser och ordbyten. När prästen, vilken ska vara osagt, förebrådde en av bröderna att han inte gick i kyrkan fick han till svar: - Vad hus viljen i bygga mig? Himlen är min stol och jorden min fotapall.

Mycket har under tiden jämnats ut. Läsare går numera gärna i kyrkan där för övrigt många av deras idéer är levande sanningar, för att inte tala om deras andliga kampsånger. Prästen, om han i viss mån är tolerant, skulle det aldrig falla in att uppträda i missionshuset och för många av de gammalkyrkliga skulle det än idag vara synd att beträda dess tröskel. Missionsvännerna har av kyrkan fått den idéen att predikolokalen är ett heligt rum som på intet sätt får beträdas för världsliga syften.

För att få med något av smulorna från de rikas bord har det hänt så osmakliga saker som så kallad brödkristendom. Det var en man, vi kallade honom Krybet. Han hade fiol med vilken han betjänade denna världen. Efter egen utsago dränkte han fiolen i Hällungen och anslöt sig till kyrkan precis så länge tills bröderna hjälpt honom till en ko istället för den han förlorat. Därefter, sades det, fiskade han upp fiolen igen och började sitt gamla liv tills någon ny ekonomisk kris inträdde och var då lika välkommen. Vid ett samtal jag hade med en god vän, en vid detta tillfälle oväsentlig person och om en sådan, att han kunde bli läsare?

- Åhjo han har alltid varit en pajas.

Edvard Berntsson Krybet. Foto: Kalin år 1914.¹⁹

De som under 1920-talet reste på Bohusbanan kom ofta i kontakt med pastor Svartskägg som delade ut flygblad. Han hade förirrat sig från Svenshögen in i Ucklumstrakten och träffade då i Sågaskogen ett par famnevedshuggare. En av dessa var originalet Carl Lund och pastorn gick genast till attack:

- Läser ni bibeln dagligen i era hem?
- Nää, svarar Lund. De hänner la iblann på söndera.
- De var mycket sorgligt. Hemma i Uddevalla umgås jag med Gud dagligen.
- Jaja, då kanske han håller sej där norl, blev Lunds svar.

¹⁹ Krybet var en så kallad brödkristen.

Ett par försök med blåbandsavdelningar här i socknen har misslyckats.²⁰ Bröderna sökte i det längsta uppehålla dem men utan resultat. Nu var och är rörelsen i sig självt starkt nykterhetsivrande, med avhållsamhet som en av dess bärande grundtankar.

Innan jag avslutar detta kapitel vill jag tala något om de personer som burit upp rörelsen. Redan från början kom jag att tala om mor i Buxeröd och här några ord om hennes man, Olof Johansson. Han föddes i Romelanda 1830 och avled i Buxeröd 1905 och omtalas som en beskedlig och mycket händig man. Dottern Fina på Högen (född 1857) och änka efter Elias Jacobsson som avled i lunginflammation år 1894. De hade tillsammans ofärdiga sonen Elis, som föddes strax efter faderns död. Fina var en omtyckt och uppriktig kvinna som fick allt hon förvärvade av Gud, men hon sa detta på ett sätt som inte tog anstöt. Hon var mycket gästfri och tog gärna emot predikanter som hon gömde allt gott till. I vardagslag var hon återhållsam och beräknande i ekonomiska ting. En gång efter ett ystkalas hade hon två predikanter i maten och uppvisade för dem resultatet av ystkalaset. Tre granna ostar som hon hade fått av Gud. Men predikanterna trodde inte att det var Guds vilja att hon behöll alla tre, hon kunde ju till exempel ge dem varsin. Det sades att ostarna kom fortare bort än fram.

Blev det första äktenskapet kort, så blev det andra med Alfred Johansson från Stenung så mycket längre och rikare i såväl samlevnad som kristendom, men barnlöst. Det arbete och omsorg Johansson lade ner på Elis är beundransvärt. Johansson och Fina lät upprätta ett testamente, där hela deras kvarlåtenskap, efter Elis död, skulle tillfalla missionen. Ucklums missionsförsamling erhöll fastigheten de bodde i på Grössbyn Södra tillsammans med 2 000 kronor i pengar. Stenungsund – Ödsmåls missionsförsamling 2 000 kronor och återstoden, omkring 17 000 kronor erhöll Svenska Missionsförbundets yttre mission.

Av sönerna från Buxeröd undfick David nåden år 1878 och verkade en tid som resepredikant, men utflyttade senare till främmande ort. Hans son Arvid återbördades till hembygden och verkar som kantor i kyrkan, samt som lärare vid Ucklums skolor. Lars Laurentius var en intresserad kommunalman samt bonde i Grössbyn. Den stillsamme och flegmatische Emanuel, bonde i Svenshögen och August ägde en gård i Ljungskiletrakten. Av deras systrar blev den äldsta gift med Johannes på Höjda och blev en trogen kyrkogångare. Hilda gift med sin kusin Julius blev kvar i Buxeröd och Andrietta, slutligen blev matmor på mormors barndomsgård i Sköldunga. Av övriga missionsvänner i senare tid kan omnämnas den lille snälle Leornard Johansson från Huveröd Södra. Han verkade en tid som församlingens föreståndare och har berikat sina vänner med otaliga vittnesbörd. Församlingens mångårige ordförande, förut omnämnde Johan Antonsson och hans maka, Lotta, vars kärleksfulla och befruktande gärningar bör omnämnas, samt familjerna i Tönneröd, Stubberöd och Dal. En god kvinna, som i många år bodde i missionshuset fru Emelia Wallström 'Meli' hade förtjänat ett särskilt kapitel.

Trots allt som hänt, att rörelsen i senare tid tunnat ut, att av sådden som föll på stensnören, att falska profeter härjat här liksom på annat håll, så föll alltid något korn i den goda jorden och blev till ädel säd. Säd som har mättat hungrande bröder och systrar, sprängt gränserna för tro och vantro samt blivit till välsignelse även utanför vänkretsen. Ja, som gått ned och lyst frid även där skuggorna fallit tungt.

20 Blå bandet är en nykterhetsrörelse på kristen grund. (Red.)

§ 6

Om skollovskolonier

Så beslutas dessutom att skollovskolonierna skulle beskrivas.

En sommardag år 1906 spände Johannes på Højda sitt dragdjur för lasset och körde till Stenungsundstrakten. Där nere möter han en skollovskoloni på vägen med förestånderskan bland barnen. Johannes håller in hästen:

- Ptroo, ä hu södda se hu ä mä barn på sömmern.

Jaha, det var hon och Johannes undrar om 'hu va lutten' att komma till hans gård nästa sommar och det svarade hon ja till. Förestånderskan var lärarinna i Göteborg och hette Agnes Arvidsson. Så börjar denna historia.

Påföljande vår kom två kvinnliga representanter för Styrelsen för barnbespisning och skollovskolonier i Göteborg. Det ingicks hyresavtal med Johannes på Højda och Josef Johansson i Grössbyn. Den här sommaren år 1907 blev de första kolonierna installerade här med fröken Arvidsson på Højda (Sandbacka) och en gammal fru Karlsson i Grössbyn.

Därefter ökade antalet kolonier i Ucklum i rask följd så att under 1920- och 1930-talet var nio kolonier förlagda i bondgårdarna här. Sålunda fanns utom ovan angivna:

- 1 på Linnarkullen
- 1 hos Svenssons i Daffinseröd i ett par år
- 1 hos Axel i Buxeröd
- 1 hos Julius i Buxeröd
- 1 i Herrgusseröd på det så kallade Lindö Gård
- 1 hos Edvard i Dal
- 1 hos Carl i Dal
- 1 på Skogen (Svartehallen) en kort tid
- 1 i Lunden med badplats i Lysevattnet
- Grössbykolonien flyttade till Sörgård (Herrgusseröd)

1. Kolonin på Linnarkullen.²¹ 2. Kolonin i Grössbyn.²² Foton: Kalin år 1917/1915.

21 Överst till höger på bilden är värdinnan Fina.

22 Kolonin i Grössbyn var den första på orten och en av de bästa ifråga om utrymme. De disponerade hela kohagen där de byggde stenkretsar på fäders vis och hyddor i Björkhagen.

Badplatser brukades i regel vid Hällungens närmaste strand. Barnen vägdes vid ankomst och avfärd och en ära sattes i att få största viktökning för minsta möda och kostnad. Hälsoillståndet var i regel gott, möjligen lite skolsjuka i början efter skilsmässan från mammorna.²³ Det hände allt ibland att någon liten grabb rymde men trivdes gott efter återkomsten. Läkarbesiktning skedde en gång årligen utan att någon allvarlig anmärkning hördes av. På senare år då yngre och energiska läkare verkställde inspektionen blev det nytt ljud i skällan.

Vattenförsörjningen var dålig. Det som behövdes kördes i tunnor från brunnen eller bäcken och placerades vid husets nordgavel eller under något lummigt träd. Avlopp fanns inte förrän på senare år och då av ganska primitivt slag. Flugornas antal var otaliga och flugfångare var en gångbar artikel. Tomten och Fenix flugfångare var ett gult, klibbigt band, ofta drypande, som hängdes i köket eller där det annars fångade bäst. Trots detta var det inte var något fel på trivselsintygarna fröken Dagny Wentzel vid ett telefonsamtal jag hade med henne. Människorna var vänliga och naturen underbar. Åren omkring år 1940 drogs den ena kolonin efter den andra in och år 1947 avslutades detta kapitel i vår historia. Det var den långa vägen till baden och den bristande hygien som fällde utslaget enligt fröken Wentzel.

1. Kolonin besöker Djupvik.²⁴ 2. Kolonin besöker Djupvik.²⁵ 3. Kolonin besöker Bastevik.²⁶
Foton: Kalin år 1933/1915/1915.

Hyran som betalades för sommaren (sex veckor) var till att börja med 50 kronor men steg så småningom till 225 kronor. Hyresvärdarna höll kolonierna med potatis och mjölk till på förhand överenskommet pris. Övriga förnödenheter gick på anbud. Olof Askunds Ångbageri levererade knäckebröd och Margarinbolaget sin vara. Specerierna kom till att börja med från Göteborg men efter år 1920 från handlare här på orten. Därmed hade Larsson i Herrgusseröd och Kalin lika många kolonier var att leverera till, för ett belopp av cirka 210 kronor på varje. När dessa varor var förbrukade skedde efterhandsköp för varierande belopp, ofta lika mycket som storleveransen.

23 Skolsjuka i det här sammanhanget innebär troligen hemlängtan. (Red.)

24 Kolonin på Lindö gård (Herrgusseröd) ägnade sig med förkärlek åt badliv i Djupvik.

25 Kroppsövning efter badet. Kolonierna höll gärna till i Djupvik.

26 Vid Bastevik höll kolonierna också gärna till. Dock var det inte så eftertraktat som nu.

1. Kolonin i Grössbyn.²⁷ 2. Grössbyn har fått besök från andra kolonier.²⁸
Foton: Kalin år 1915

Så länge kolonierna fanns här var de efterlängtrade och välkomna vid sin ankomst, men befriande skönt när de reste. Det var roligt att se de små parvlarna och töserna med sina matmuggar, smattrande sin hessa 'göttebösska'. De höll rent i bärmarkerna, ofta under protester från de inföddas sida. Eller när hö och säd bärgades, då hjälpte både barn och betjäning till under skratt och glam i strålande sol. Vid denna tid hade de en drängpojke i Grössby som gick under namnet Tjänis. Han hjälpte gärna fröknarna ur lassen var på i regel ett illtjut följde, icke av smärta utan snarare av tillfredsställelse.

Vid midsommartid när jungfrun gick i ringen med de röda gullband kring lövad stång, då sökte sig ofta ortens ungdom dit och fortsatte när barnen somnat. Dessemellan nyttjades folklekar flitigt. Ett oförglömligt minne är väl också midsommardagarnas högmässor. Då kyrkan fylldes av alla barnen i färgglada dräkter likt en jätterabatt av lysande blommor. När orgeln brusade upp och barnens ljusa röster blandade sig i kören. "Den blomstertid nu kommer med lust och fågning stor."

Karins koloni i Grössbyn vid kyrkan. Foto: Kalin år 1915.²⁹

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

27 Vattentunnan vid köksfönstret. I fönstret syns mor Helena. Damen till höger är förestånderskan Märta Berner och ovanför syster Rut och längst upp Vera Vik till vänster bakom köksan.

28 Männen längst upp är Hilmer Josefsson och fader Josef. Nedanför till höger syns mor Helena.

29 Folklekar hade stort utrymme på programmet: 'Östbo är du å västbo ä ja.'

Motivet gavs en förnämlig plats vid utställning i Göteborg år 1923.

**Protokoll fört vid sammanträde
med Ucklums Hembygds-gille den
3 mars 1955
hos Arvid Davidsson i Herrgusseröd**

Vid denna stämma var samtliga ledamöter närvarande.

§ 1

Åldermannen herr Sköldén öppnade stämman och överlämnade som gåva ett exemplar av Skogens krönika i Göteborgs och Bohuslän (John Lindner) som emottogs med bifall.

§ 2

På grund av det beslut som fattades den 24 augusti 1954, att rengöra och undersöka två grindstolpar strax invid gamla kyrkogården beslutar gillet enhälligt att anordna ett arbetsmöte för ändamålet.

§ 3

Ucklums kommunalfullmäktige hade på sin tid, för en viss angiven penningssumma gett uppdrag åt redaktör Sven Schånberg att låta färdigställa ett hundratal fotografier över kulturella sevärdheter inom socknen samt i en skrift belysa dessa samt annat av intresse. Då emellertid herr Schånberg till följd av arbetskrävande sysselsättning var förhindrad att fortsätta sitt åtagande befriade hembygds-gillet honom från uppdraget. Gillet anser emellertid att herr Schånberg för det arbete han nedlagt och de kostnader detta åsamkat, bör han hållas skadelös. Uppdrogs åt Kalin att förhandla med honom samt för gillet räknat mottaga det material som finns.

§ 4

Gillet beslutar vid detta tillfälle att under kommande sommar besöka:

- a) Torpstället Heden i Sköldunga och Trolleberga kyrka därintill. Gravfältet i Huveröd. Stenåldersgraven på Huveröd södra, Heljes håla och Slottsberget vid Kalvhagen, med mera.
- b) En skogspromenad över Stenbrokullarna, Brurevatten samt in på Rösstorpsvägen så långt förhållandena medger.

§ 5

Innan Sköldunga skola byggdes omkring år 1895 upprättade hemmansägaren Edvard Larsson en välgjord skiss över byggnaden som också kom till användning då huset byggdes. Skissen som granskats av dåvarande folkskoleinspektören herr Leidesdorff överlämnades nu till gillet.

§ 6

Det av ingenjör Gustafsson överlämnade arkivmaterial är beträffande födelse- och dödsböckerna ofullständigt från 1740-talet fram till år 1765 då den delen av dessa böcker avslutas. Undertecknad anhöll nu om att hos Landsarkivet få komplettera desamma för en kostnad av cirka 100 kronor vilket bifölls.

§ 7

Frågan om blanketter för hembygdsinventering vilka vid ett flertal sammanträden diskuterats, kom upp på nytt. Då full enighet om uppställningen inte kunde åstadkommas bordlades frågan tills vidare.

§ 8

Då brist på förvaringsmöjligheter för gillet arkivvarier förekommer diskuterades möjligheten av att få använda nya skolans luftskyddsrum om lämpligt skåp kunde förvärvas. Herr Axel Larsson lovade att om planen kan förverkligas, gratis ställa ett skåp till förfogande.

§ 9

Att uppgöra plan och anordna en hembygdsafton kommande höst eller vinter uppdrogs åt Klevenfeldt och Kalin.

§ 10

Vid detta tillfälle beslutas att Kalin ska fotografera Polis stuga, torpstället Tångarne och Rävås. De båda sista nämnda på Sörbyn. Med anledning av detta vill jag nämna följande:

Om fattigfolk i torp och backstugor

Här i socknen, liksom på andra platser fanns under senare delen av 1800-talet en hel del torp och backstugor som till största delen nu är borta. De befolkades nästan alltid av överskottet från gårdarna eller deras avkomlingar. De levde sitt liv, oftast i yttersta fattigdom med arbetet fördelat på dagsverke på den gård de lydde under, skogsarbete, någon slags yrke eller tiggarpåse. Visst fick de ta ut undermålig säd på sockenmagasinet, eller på rotegång, eller det värsta av allt - gå under klubban till lägstbjudande då ofta makarna skildes åt. Det var kan man säga att möta döden i förskott. Armodet var spritt allt här och var men de flesta fattiga kom från 'Krågestan' eller som det sades 'frå nye lannsväjjen'.³⁰ Oftast var det barnen som fick gå med påsen, små bleka, tärda stackare i smutsiga kläder och mössan under armen som med bedjande ögon bad om barmhärtighet. Min svärfar, uppfostrad i Hamra, har berättat för mig att Helinna (hans fostermor) för tiggares räkning julbakade en tunna kornmjöl till julgåvor åt dem som kom. Men tillägger uppgiftslämnaren: - Va kärringa som kom rektitt slängd i käften kunde hu allt få en råwkaga mä. (rågkaka)

Eva i Bjurhålt

Ett talande exempel får nämnas här. Eva i Bjurhålt gjorde ljunglimmar som hon sålde för fem öre styck. När hon kom till Sörbyn hade hon i regel ½ dussin sådana och erhöll 30 öre kontant, men samtidigt fick hon sitta ned vid köksbordet och ta emot ett ordentligt mål mat och korgen fylld av bröd och sovel. De 30 örena räckte i handelsboden att inköpa:

- ¼ skålpund kaffe (¼ skålpund = cirka 1 hg)
- ¼ skålpund socker
- 12 stora skorpor
- Några metkrokar

Hennes dotter berättade en gång följande för mig. Då gumman skumpade iväg till Kvarnsjön med metspöt under armen, slickade katten sig om munnen och följde efter.

30 "Krågestan" eller "nye lannsväjjen" kallades bosättningarna utefter landsvägen i norra Ucklum strax innan sockengränsen. (Red)

- Å den som feck minst å fesket va allt mor.

Dottern påstod att Eva i kommunalt understöd erhöll hela 75 öre i månaden. En gång träffade hon ledamoten i roten och säger:

- De ä allt br-bra li-lidet.

Hon fick till svar:

- I får allt by te ett krann skäl.³¹ (Bjuda till ett grann själv.)

Och med detta fick hon nöjas. När jag nu som äldre tänker på Evas stuga där hon dessutom inhyst man och barn, ser jag tydligt vad jag såg som pojke. Därför vill jag gärna omsnickra en gammal svensk dikt.³²

*Å Eva ho va fatti
å stuga som ho satt i
va knappt så stor som så.
Men ho va nöjd ändå.*

I gamla tider när en torp- eller backstuga skulle uppföras fick torparen efter anvisning ta virket i gårdens skog, om sådan fanns. Backstugusittaren fick tigga sitt virke, en stock här och en stock där. Den nya tomten lades i allmänhet i lä för vintervindarna och tomtstenarna ovan jord. Tomtningen fylldes sedan med sand eller femma, stockarna avbarkades och timringen kunde börja. Mossa skaffades hem som tätningsmedel mellan timret och björknäver till taket. Eller att en del av de tjockaste stockarna lyftes upp på en hög sågställning, 'sawelawwet' (såglaget) och sen var det långsågens tur att för hand bita sig genom stockarna till bräder åt golv och tak. Bönderna själva behövde allt emellanåt ta såglaget i anspråk för skiftande behov³³. Stugan av det tiggda virket var i allmänhet så låg att halva överkroppen måste böjas när man skulle gå in i huset genom dörren på långsidan. (Anders Lunds stuga.) Taken täcktes ofta med näver under grästorv och senare med bräder under tegel, efter råd och lägenhet. Om Ömans stuga i Sköldunga berättar sonen en gång med tårade ögon:

- Åjaja för stöva därhemma, där växte alla sorters rosor på taget.

Det var inte alltid man hade råd med trägolv inne i stugan. Hos Jacob i Skintesbergen täckte de golvet med granris. De som inte fick stockar av bönderna fick klara sig som de kunde. Stenstugan i Tosteröd var uppförd helt av sten och jord intill ett berg som utgjorde den fjärde väggen. Kroks på Håltet var nedgrävt i en grusbacke. Av den generation som fostrades eller växte upp under sådana vidriga förhållanden avled många i lungsot. De som var av starkare virke blev i allmänhet duktigt folk till stor nytta för stat och samhälle. Hur underligt det än låter med en hemlig längtan till den bygd där de fick genomleva så hårda år.

31 'I' var tilltalsordet till äldre personer. Det berättas att Carl Lund hade en ko så gammal att han sa I till henne.

32 Originaldikten "Den personifierade förnöjsamheten" är skriven av Rickard Karlsson. (Red.)

33 Orten hade begåvats med en ung och levnadsglad lärarinna. Hon och Simmens August skulle dra långsågen, hon däruppe och August därnere. Hon ropar gällt:

- August, ser ritsen?

- Ja vesst i i hellvete ser ja ritsen, löd Augusts mullrande bas.

Härnadan ska jag försöka att beskriva en del stugor som finns på Grössbyns utjordar, såsom jag minns dem:

Blixa

Huset var nästan ett mindre bondehus och troligen uppfört på 1700-talet. Här bodde i början av 1800-talet soldaten Nils Blix och stället bör efter honom fått namnet Blixes. Vid laga skifte på Grössbyn var här ett rejält torp Högelidstorpet, med en rejäl vinkelbyggd ladugård.

Blixa var Helena Rasmusdotter, född i början av 1820-talet troligen i Backelycka under Västergård. Hon var gift med bondsonen Elias Börjesson från Grössby Östergård. Elias avled långt före min tid och döttrarna (utom Anna-Maja) var för länge sedan utflyttade. Helena eller Helinna som det sades var en reslig och starkt byggd kvinna som med kraft och gehör regerade sitt hem och den inneboende svågern Toffle-Jakopp. Gud nåde den som gjorde intrång på hennes område. Det fick en omfångsrik kapten vid Bohuslänningarna (Natt och Dag) erfara. Vid en fältmanöver hade han förrättat sitt behov så nära blixekällan att vattnets renlighet kunde ifrågasättas. När Helinna inte kunde vinna gehör hos kaptenen gick hon direkt till majoren och fick medhåll. Den tappre krigaren fick förutom utskällning order att under Helinnas uppsikt göra rent efter sig. Det sägs att Helinna med knutna händer i sidorna följde hans rörelser och gav order tills allt var rent.

Toffle-Jakopp satt i regel ute i ett snedskjul intill södra gaveln på huset och gjorde trätofflor för 50 öre paret, om han släppte till bottnar. Läder fick beställaren hålla med och möjligen någon albit med om sådana fanns, det ändrade inte priset. Ur min fars vedtravar fick han många toffelämnen. Att de skulle betalas hörde jag aldrig av. Tiden var inte sådan. Helinna var hela socknens jordemor. Otaliga är de hon hjälpt till världen, däribland mina bröder och mig. När sedan examinerad barnmorska anställdes var det inte många som ville ge sig in på sådana äventyrligheter så länge Helinna fanns. Förutom detta var hon väl förfaren i att bota sjukdomar hos såväl folk som kreatur. En god medicin var bland annat 'növan' (nödsvatten) från kyrkoherget. (Ur dop- och offerkällan.) Ja hon var så skicklig i sin läkekonst att brodern Ola i Tostere gav henne betyget:
- Du är en mästare i Israel, Helinna.

Vi barn besökte ofta Helinna. Hon var snäll emot oss och så gott som hennes 'ost å brö' hade vi inte hemma. Huset låg några få meter från landsvägen med gaveln mot denna. Över nötta stenhällar kom man förbi sittbänken vid husets ingång in i en liten mörk förstuga och över en hög tröskel in i storstugan. Inne stötte man nästan emot vänstra armbågen i ett stort murverk med en urtagning i murhörnan som kallades för fyr. Den tjänade det dubbla syftet att värma och lysa när mörkret och kölden bröt in. Stugans väggar hade stockarna bara utan beklädnad. En hög uppbäddad säng fanns till höger. Gaveln hade ett fönster med fyra små rutor och under detta ett bord utan duk. På bordet fanns två väl använda andaktsböcker och två par femtioöres glasögon. Till vänster om fönstret fanns en klocka med åldersfärgad urtavla, där endast en visare visade tidens gång. Tick - tack - tick - tack. På vänstra långväggen ett ännu mindre fönster med två glas och därunder två träsoffor efter varandra. Golvet var av ordentliga brädor. Allt var rent och snyggt. Såväl golv som väggar och tak skurades med jämna mellanrum. Vid detta tillfälle använde bondebefolkningen sjösand och risviskor.

Sådant jag nu beskrivit Blixas ser jag det ännu och fortfarande förnimmer jag friden, ron och trevnaden därinne. Efter Helinnas död år 1903 såldes huset till Tjörn. Där uppfördes det på nytt för

trots sin ålder var virket i prima skick. Tomt och trädgård är sedan länge upplöjda och blixekällan är borta, men kvar lever Helinnas kära äppelträd och kastanj påminnande om flydda tider.

Polias stuga

Kvar på sin gamla tomt står Polias stuga i längderna Grössbyn Östra utan nummer. Den är inklämd mellan åkern och stenhagen som utgör gräns till Grössbyn Södra 4:2. Huset bör vara en av de sista backstugorna i socknen. Av omständigheternas makt har det så att säga bortglömts under det att dess likasinnande, det ena efter det andra försvunnit. Ibland har på samma plats eller i dess närhet uppförts mer tidsenliga boningar. Enligt muntlig uppgift byggdes huset år 1889 av en man som hette Anders Olsson och hans maka Sofia Lundberg eller som hon kallades Skole Soffi.

Under sin tjänstgöring som examinerad lärarinna i socknens skolor hade hon förvärvat ett litet hus i dungen vid västra kyrkogårdsmuren, senare kallat Rytteras. Här började deras äktenskap och här föddes sonen John den 16 november 1882. (John i Hålldalen i Norums socken.) John var ende sonen men en snäll och dygdig sådan, kanske allt för ofta utsatt för kamraternas upptåg och förlöjligande. (Kongorre) Jag värdesatte honom mycket för de barkbåtar han skar åt mig och de fjärkal han lärde mig att göra.³⁴

Då såväl Anders som Soffi ägde begränsade penningmedel räckte timret inte till utan han måste skaffa hem råsten från tegelbruket på Pottebacken. Av det murades nästan halva österväggen. Jag tror att Soffis-Annersch var lergök. Förgrymmad brukade han svara på detta tilltalsord:

- Soffis-Annersch! Jag är väl min egen Anders.

Tydligt står minnet när Anders låg på sitt sista. Ett blekt, skäggigt ansikte och en tågstropp i taket, som han hade när han ville resa sig upp.

Då Anders och Soffi avled såldes huset till en från Ödsmål inflyttad orustbo, Johanna Andersson. Hon var vid sin hitkomst välbärgad men lurades på sin egendom och avslutade sina dagar på Ucklums ålderdomshem. Genom kommunen försorg och dess räkning såldes huset omkring år 1917 till Simson Vik, för sin dotter Bettys räkning för 101 kronor. Betty Vik bodde här till år 1930 och sålde då huset till Apolia Pettersson för 100 kronor. Polia har förbättrat och vårdat huset väl och bjuder med samma omtyckta sinne både fattiga och rika på förtäring under sitt låga tak.

Apolias stuga. Foto: Kalin år 1955.

³⁴ Fjärkal = Vattenhjul på skvaltkvarn

Kasa och Beata på Högen

Strax härintill låg Kasa (norra Kastorpet) som brukades av Lars Andersson och hans hustru som var född år 1783.

Av sönerna nämns Sammel. Om han gjorde dagsverke eller var dräng i Sörbyn ska vara osagt. Om honom har det berättats att han besteg Skallarehögen och uppgav ett gapskratt så det ekade i kyrkberget. Som straff för detta tynade han bort. Det var syndigt att från hednahögen håna vår herre i berget mittemot. En annan var Petrus senare kallad Petrus på Högen. När det i arbetslagen skröts om fruntimmer lät det från Petrus så här:

- Måtro ja tog inte falskt, de ble allt blåmärke.

Hur hustrun Beata Hansdotter (född i Bjurhålt) såg ut är obekant. Hon var dotter till Boen på Swätten och hans hustru Börta.³⁵ Swätten låg på Tosteröd Västergård intill bäcken som skiljer Norra Röd och Tosteröd åt och var ett torp som numera kallas för Hästhagen. Hon var liten till växten men mycket duglig och sparsam. Petrus hade med henne två barn; Klara och Johan. Tillfrågad varför inte barnen hette efter någon i släkten, svarade Petrus:

- Joho, de ä Klara etter Börta och Joan etter Hans.

Efter Petrus död gifte Beata om sig med Anders Andersson på Inlaget. De hade inga barn men väl en fosterson, Klaras pojk, som senare köpte torpet som då kallades Björkhögen eller Grössbyn Mellan 114. Det gamla huset ägdes av Johan och nu i omändrat skick av hans barn.

Beatas på Högen. Foto: Kalin år 1902.

Kasa

Elias Larsson och hustrun Lisa övertog Kasa och blev de fattigaste bland de fattiga. Ett ställe där fattigdom och smuts stämt möte. Ja de till och med drack kaffet svart under den tid kon inte mjölkade, om de hade något. Det var på den tiden höjden av elände. Egna barn hade de inte, men väl ett par fosterbarn, Robert och Fina, som de fick ekonomisk ersättning för varje månad. De fattiga levde på de fattiga och några fosterbarnsinspektörer fanns inte. Elias var trots allt en förnöjd man som utom dagsverken för torpet sysslade med skogsarbete. Den famnved han högg var dock inte alltid till köparens förnöjelse, han satte den dåligt sades det. Om det var rätt årstid fick han ofta ta granbarken som lön. Den kapade, torkade och sålde han. Granbarken var för garveriändamål inte värd hälften av vad ekbarken kostade. I senare tid när barken vägdes tror jag att den kostade omkring två kronor för 100 kilo.

³⁵ Boen på Swätten var styvfar till Beata Hansdotter. (Red.)

Hos oss sågade och högg Kasen, som han vanligen kallades, vår husbehovsved. Jag minns särskilt en julafton då min far bjöd in honom i köket på, förutom den vanliga doppekoppen, en rejäl kaffehalva. Kasen sken och gnäggade, han till och med sjöng:

*Ja har skaffat mig e mö.
E sköndejli pige.
Ingen finns på denna ö
som är hennes lige.
För kjortlar de har hu både gula å gröna
å derte är hu både täcker å sköna.
Hu ä täck, täck, täck.
Hu ä käck, käck, käck.
Hu ä ren i kärlek buren.
Hu ä ren i kärlek skuren.*

En annan gång minns jag hur bedrövad Kasen var när de ledde bort hans enda ko till Smedseröd att säljas för betalning av en skuld. Min far hade tidigare köpt kon av Kasen för 30 kronor, samt dessutom fått kvitto på bete åt kon av Sörbyn. Far gick till Smedseröd med sina papper. På eftermiddagen kommer Kasen glädjestrålade tillbaka med kon. Om pappren dög eller far ropade in kon vet jag inte, men det jag vet är att fordringsägaren i en inlaga till rätten talade om vilken karl min far var.

Det har berättats för mig att Kasen en gång gick till sockenmagasinet för att få ut sin tilldelning av spannmål, i detta fall havre, Han bad vädjande till föreståndaren om att få lite korn till bröd. Nej, det gick inte. Då frågar Vennersten som stod vid sidan av Kasen:

- Säljer ni korn?
- Ja, det gjorde de.
- Kan jag få köpa en setting?
- Ja, det fick han. Har du nån säck å tat i, frågar föreståndaren?
- Slåt i Eliases påse, blev svaret.

Elias blev glad och lovar:

- Ja ska hålla dej mä sobelimmar så längen ja orkar. Och det löftet höll han.

Åren gick och familjen i Kasa blev allt skröpligare. Fosterdottern som var stor och stark hade föga arbetsglädje och fick dessutom ett barn med en rallare som försvann, så fattigdomen strypte ytterligare åt. Då inträffar något förfärligt som förlamar hela socknen och dessutom för många år bringar den i vanrykte. Ucklum? Det var ju där det hände. Det som hände var att hela familjen mördades natten mellan den 10 och 11 juni 1907. Lisa, Fina och pojken var slagna och stuckna med en usel kniv inne i stugan. Elias var lutad mot en trapp med ett band om halsen som inte ens var fast. Utredningen fastslog slutligen, efter den fattiges rätt, att gubben var gärningsmannen. De som kände gubben hade alla en annan åsikt som stärktes ytterligare när huset en tid härefter skulle brunnit upp. De fick samtliga efter en tid begravas på kyrkogården enligt kyrkans ordning.

De kommunala bidrag som givits till familjens underhåll gjorde att kommunen lät vad som kunde säljas gå under klubban. Jag vill minnas att huset gick till 24 kronor. Allt av minsta värde fördes därifrån och vår herres milda andedräkt blåste däröver med år, gräs och glömska.

Värila

Sedan Anders Andersson på Grössby Mellangård i slutet av 1780-talet sålt sin hemmandel den så kallade 'blåsarefjäligen' till Per Olsson på Nordgården tog han sin bostad på Backelyckan, öster om samfällda kvarn-och fågatan i Grössbyn. Sonen Sven flyttade efter sitt giftermål till Södra Kastorpet. Här växte dottern Britta upp och gifte sig på 1840-talets senare del med Andreas Svensson-Norberg (född 1816 i Amdal och sonson till hejderidaren Petter Norberg i Stubberöd).³⁶

Vid samma tid avlider Andreas Christiansson i Sörbyn och äldsta sonen Ambernt fick överta gården. Han klarade sig inte länge utan fick tillsammans med hustrun Johanna flytta över till Södra Kastorpet. Då sägs han ha yttrat:

- En får la vära i värila ändå.

Och detta fick torpet heta så länge det bestod och lika länge var Värila till förargelse för gården. Torparen där hade alltid något att bråka om. Ibland var det bränsle eller körningar för torpet eller annat som väckte missnöje och ändå var Sörbyn den skog där alla slags fattiga ostraffat kunde ta den ved de ville. Det har berättats att Amberntska titt och ofta ställde sina krav och påminde mor Anna Greta om att hon också varit bondmora i Sörbyn. När hästarbete skulle utföras på torpet ställde hon fram den sämsta mat de hade och sa:

- Nu kan i se hörre vi hart. (Nu kan ni se hur vi har det.)

De föregående innebyggarna på torpet fick ta sig ett nytt torp på tångarne intill Dalhagen, begränsat av Prästgårde och Grössby å. De fick brännvinsbränneriet i Sörbyn till bostadshus, vilket det ännu tjänar som ändamål för deras avkomlingar. Namnet efter blåsarefjäligen följde envist med, liksom Åklamiten i gemen, att kännetecknas på sitt långt utdragna tal, fast mer särpräglad.

Torpet Tångarne under Grössbyn Södra. Foton: Kalin år 1956.

36 Hejderidare = Person som vårdade och höll uppsikt över Kronans skogar, en jägmästare. (Red.)

Sedan barnen kommit ut i stora världen och Ambernt och hans hustru i en annan värld kom torpet i andra händer. De nya kom från Starrkärr i Älvsborgs län och hette Johan Petter Karlsson och hans hustru Inga. Omåttligt roligt hade folk åt deras västgötska dialekt fast den var mer svensk än vår. Mannen var liten till växten och fjattig. Förutom torpare och dagkarl på gården var han målare, fast en undermålig sådan. Gumman var av ordinär växt och den styrande i hemmet med ett fasligt och oresonligt humör. Mannen hade ett helskäggsomslutet ansikte, lade huvudet på sned och log stilla innan han gav svar på en fråga. Barn, två av varje hade hon hand om. Dem försvarade hon mot rätt eller orätt om hon ansåg att det borde ske, och det skedde på ett stridbart sätt.

Deras plats i kyrkan stod aldrig tom när det var gudstjänst. Unga hjälppräster ansågs till och med som ett lämpligt parti åt den yngsta dottern, Maria, som med bitterhet såg den ena efter den andra försvinna. Nu hände det att kyrkans torn behövde målas om. Kyrkorådet vände sig till Johan Karlsson med hänsyn till hans meriter, för att mot angivet arvode utföra arbetet. Men Johan Karlsson log stilla, avböjde och tillade:

- Det kräver så mycken mat att vara så högt upp i luften.

Det hände också en gång när han gjorde dagsverke för torpet, att mor Anna Greta i Sörbyn bad honom leda ut tjuren. Förskräckt svarar han:

- Bara han inte biter meck.

Att det hände att pojkarna på orten hade ett gott öga till den lustiga familjen förstår man, dessutom lockar äventyret. På andra sidan landsvägen hade Elias Jacobsson en tjur på tjuder. En kväll när ljuset var släckt i Värila, lösgjorde de tjuren och släppte honom i Johan Karlssons lycka. Tidigt påföljande morgon laddar Inga upp sig ordentligt och öser över den intet ont anande Elias allt det ovetta hon under natten och morgonen har hunnit samla på sig:

- Er tjur har barulat i vår lycka hela natten!

Sedan Inga avlidit några år innan 1920 trädde in, överläts stället på dottern Maria. Johan Karlsson som var född år 1842 och avled på stället omkring år 1922. Maria flyttade till sin man i Göteborg och samtliga byggnader såldes år 1923 till Johan Antonsson och hans maka Charlotta för 500 kronor.

Samma år köpte de av Herman Svensson i Sörbyn båda kasetorpen för 1 300 kronor som därefter bildade en lägenhet med namnet Skogstorp eller efter mantalslängderna Grössbyn Södra 4:2. De nya byggnaderna uppfördes år 1934 på den del av marken som förut benämnts Norra Kasetorpet och de gamla husen revs år 1938. Då hade torpet troget tjänat som människobostad i över 100 år.

I år 1817 års husförhörslängd, den äldsta vi äger, står de upptagna och min tro är den att Södra Kastorpet härrör från hedenhös, för vid sidan av, där Kastorpet hade sin källare finns rester av en gravsättning daterad till vår tideräknings början. Den låg långt från byn och de brända kvarlevorna var sänkta direkt i jorden under täckhällen. Det förhållandet att urna eller kärl saknades vittnar om att det var fattiga människor som vilade där och vakade över sentida ättlingar på torpet.

Rävås

Vandrar du på otrampad stig från Rävåsbron, utmed bäcken ned mot ån, träffar du ungefär halvvägs i dalen på en plats med svaga märken efter odling, detta är Lunnedalen. Det har sagts att här bodde under början av 1800-talet båtsmannen Andreas Lund och hans mor. Går vi till 1817 års husförhörslängd finner vi Båtsman Andreas Lund 2 december 1796 och änkan Cathrina Ödman 16 oktober 1742. Med 54 års åldersskillnad måste hon varit antingen mormor, fostermor eller inneboende.³⁷

Andreas Lund kommer senare att med sin hustru, hon hette också Cathrina, att bosätta en ryggåsstuga under Backekullen. Det sägs att kärleken dem emellan var stor. En morgon kommer han till mor Britta Stina i Grössbyn (Jacobs hustru) sömnig och gäspande:

- Va i ser dörmete ud Andriass, säger hon.
- Ja det har inte kunnat bli aent för ja har klappat å kösst Catrinna hela mörran.
- Uschia, ejeja sött elände.
- Si inte de mor Britta Stina, de bringar fortgang de bringar fortgang, sa Lund.

I det egentliga Rävåstorpet eller som det även då hette Hansborg träffar vi år 1862 på båtsmannen Johannes Långa och hans hustru Annicka Larsdotter.³⁸ De bodde kvar här till år 1868 då de flyttade till den så kallade Langelöckan bortåt Skälbergshagen. Detta år fick roten, som bestod av Grössby Södra och Svartehallen i denna socknen samt Talbo, Hälle och Järnblästen i Ödsmål och möjligen någon annan gård, för roten skulle utgöra tre hemman, en ny båtsman, Olof Magnus Långa. Han var född vid Dals mosse år 1850 och var alltså endast 18 år gammal. Olle Långa var en undersatt och kraftig man. En gång, om det var nu eller senare, gick han 'te boa' (handelsboden) och träffar där den fyndige Annersch på Håltet, som frågar:

- Hedder du Langa, ja töcker du har hüvve som en lubb.

Den gången gick det Annersch illa och båtsmannen bytte ut namnet Långa mot det mer välklingande Hallqvist. Han var vid sitt giftermål med Inger Eliasdatter (från Eshagen under Huveröd) analfabet, men hon lärde honom att läsa och undervisade honom i bokliga stycken. Hallqvist hade sin stationsort förlagd till Stockholm och blev slutligen korpral, fast någon har påstått att han aldrig har varit på sjön. Genom hustruns återhållsamhet och deras skicklighet att handskas med medel blev det snart tillfälle att bygga ett rejält dubbelt hus i Mosshagen under Grössby Östergård. Där bodde de när Flink som nyanställd båtsman sökte korpralen år 1884.

Hallqvist var en omtyckt och rejäl man, men han sa aldrig goddag som andra utan:

- I da, i da.

Vid jul handlade han redigt och jag minns när far min vid ett tillfälle visade honom tulpanlökar. Hur Hallqvist vägde dem i handen och stoppade dem i munnen och åt upp alltihop med ett knastrande ljud.

Efter avslutad tjänst saknade Hallqvist aldrig arbete. Han gjorde sitt arbete väl och var efterfrågad. När Inger avlidit gifte han om sig med en mycket yngre kvinna som vårdade honom till livets slut.

37 Båtsman Andreas Lund (född 2 dec 1796) och fattighjonet/änkan Catharina Ödman bodde på Backelyckan under Grössby. Det var båtsman Andreas Lund (född 19 apr 1797) med hustrun Cathrina Nilsdotter som bodde en tid i Lunnedalen innan de blev bosatta på Backekullen. Berättelsen rör alltså två olika båtsmän med samma namn. (Red.)

38 Johannes Långa var född i Huveröd år 1811. (Red.)

Om Olle Andersson Sköld eller som han kallades Olle Höna bodde i Rävås är ovisst. Han var född i Sköldunga år 1827 och var gift med Andreas Velligs Beata (född 1834). De var föräldrar till Axel Alkvist (född 1855) och som båtsman bosatt i Rävås. Han var gift med Emma (dotter till den så kallade Spottebacke Mattias från Huveröd). Alkvist byggde under sin tid de nuvarande husen i Rävås men köpte senare en gård i Västerlanda.

De nya husen är säkerligen på ny tomt, för Vennerstens hustru Olivia har sagt:

- Om desse husa hadde lågget där di gamle lå. På andra sidan om stenhagen mitt emot Blåsarns.

August Vennersten köpte byggnaderna på Rävås år 1901 och sålde dem år 1935 till Ernst Ferm. Under Vennerstens tid var det ordning på torpet, rent och städat både inne och ute. Ernst Ferm bodde i Rävås bara under ett par års tid vartefter han sålde till Johan Jonasson från Bjurhålt. Johan har under sin tid moderniserat både hus och ladugård, samt friköpt torpet som nu står skrivet för Grössbyn Södra 4:7.

Rävås under Vennerstens tid. Foto: Kalin år 1933.

Den förste båtsmannen med namnet Långa kom från Dalsland i sällskap med knekten Anders Grössberg, någon gång under 1700-talets senare del. Han bodde säkerligen i båtstommen som låg öster om kyrkberget och söder om nuvarande Tosterödsvägen. Hans pojkar de så kallade Langefeskarne hade dåligt rykte, de höll bland annat lönnkrog. En av dem, Olaus var skräddare och hade sitt hus vid kyrkeklevet där 'feskekälla' och 'feskeflada' minner om honom. En gång var han kallad till Elias i Grössbyn att sy kläder åt barnen. Olaus kommer dit på utsatt tid. Då utbrister Elias: - När du kommer den dan du lövat, måtte du vära en dåli skräddare och kan gött vänna om. Så fick det bli.

§ 11

Undertecknad, Kalin uppvisade en räkning på beloppet 50 kronor och 49 öre som godkändes för betalning.

§ 12

Anfördes att vägvisartavlor till ansedda platser borde uppsättas. Frågan ska utredas.

Tillägg till § 10: Sköldén ska mäta upp Polias stuga.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Med Ucklums Hembygds-gille
på utfärd och beslut den
19 juni 1955**

Här deltog: Åldermannen K.I. Sköldén med fru, herrarna Axel Larsson, Kristian Klevenfeldt, Arvid Davidsson och Abel Kalin.

Heden

Det var en vacker söndag. En sådan som vår herre korat till helgdag med sol och glitter bland buskar, blad och blommor. Bilarna som vi åkte i ställde vi på landsvägen mitt framför torpstället Heden under Sköldunga Övergård. Det var Heden som vi efter tidigare beslut skulle besöka idag.

Mot den mörka barrskogen låg byggnaderna i rött och vitt. Den däribland strödda grönskan var som en första välkomsthälsning. Invid stora landsvägen fanns en enkel träbänk där den enda invånaren på torpet eller hennes gäst kunde vänta på bussen. Över en halvt igenväxt körväg vandrar vi fram till torpet. Den syn som nu mötte oss glömmar man inte i första taget. Blommande syrener bland klippor och språng, ett stort stånd löjtnantshjärta i full fågring log mot livets upphov och en mängd vildvuxna eller planterade ormbunkar stämde in i jublet. Mera reserverad var den frodiga murgrönan vid kökstrappan. Mer från denna hälsade oss Anna på Hea välkomna.

Torpet Heden på Sköldunga Övergård. Foto: Kalin år 1955.

Det hände en gång på Sköldunga Övergård (hos Lars Hansson) att Anders och Johanna hade tjänst. Det möttes och log, de skiljdes och såg efter varandra. Ständigt gick de i vägen för varandra. Vår herre måtte haft någon mening med detta och det hade han också, de blev ett äkta par. Visst var hon släkt i gården men inte på sådant sätt att hon behövde visa hänsyn till gård och ätt och honom? Ja, han fick ju den han ville ha och därmed blev förnöjelsen ömsesidig.³⁹

- Och, säger Anna om sina morföräldrar.

- Omkring 1820 byggde de huset och flyttade in med sitt enkla bohag.

Vi gick genom en förstuga in i köket. Där fanns den stora spismuren med brig och riktigt ugn att baka tunnbröd i.⁴⁰ Uppe i taket vid muren fanns ett utrymme med lucka för. Den användes numera till vedtorkning. Givetvis fanns sådana moderniteter som kokspis och glitterströdd väggälmanacka.

³⁹ Anders Johannesson, född 1808 ingick äktenskap i början av 1840-talet med sin kusin Johanna Andersdotter, född 1817. De övertog torpet Heden efter Anders föräldrar. (Red.)

⁴⁰ Brig kallades stocken som höll uppe den murade spiskupan

Över en hög tröskel gick vi in i finstugan som lyste av krukväxter och fotografier av utflyttade släktingar i moderna ramar på byrån och på väggen. På väggen fanns även en så kallad amerikansk klocka.

Vi placerade oss vid bordet och Anna plockade fram antikviteterna. Av mormors saker fanns två träaskar, en nipperask med målade blommor och en lång och omålad så kallad 'speddeask' att förvara strumpstickor i. Dessutom fanns ett bärträ, en häftad almanacka från år 1835, en styck 1695 års psalmbok tryckt år 1780 med följande anteckning:

*"Denna boken hafver jag ärft efter afledna jungfru Ebba Hellman,
Hammargård den 28 oktober 1802 Jonas Borgström."*⁴¹

Det fanns även en styck katekes från år 1864 i vilken står antecknat "Olof Johansson född den 25 december 1835. Heden Ucklum." På vinden fanns två bristfälliga sparlakanssängar. I stora gången, på ytterdörrarna, fanns två gamla klinkor och stapelgångjärn i hemsmide så gamla att de med all sannolikhet funnits där från begynnelsen.

Ute bakom huset fanns ett verkligt jättekast. Ett flyttblock så stort att man får allt gå utanför socknens gränser för att finna dess motstycke. Det hade en gång i tiden utgjort ena långväggen till en bra stor källarbyggnad. Vid nyligen gjord rivning av fähuset var taket till detta isolerat med pressade jordplattor med ventilhål i. Några av dessa plattor är förvarade.

Anders och Johannas dotter Augusta övertog senare torpet och gifte sig med Olle. Han var född på Backamo och var en stor, kraftig och vänlig man, föga fallen för tal men desto mer gärning. Utom Anna hade Olle och Augusta två söner, Anders och Johan (båda avlidna) samt Jenny (gift med Ernst Olander på Rågården).

Om Olle kan berättas följande historia. En gång när de hade gäster på Heden säger någon av dem:

- Att inte I köper bil?
- Jaa, säger Olle. En döwer snart inte aent te.

Trollebergs kyrka

Med Anna som vägvisare inleddes färden upp över en knaltig bergås. Genom skogen på en barrlätt stig kantad av lingon och blåbärsris, ekorrhår, ormbunkar och lummerarter däribland så kallat friaregranris. Det var sådant som bröllopgårdarna pyntade med förr i tiden.⁴² Vi kliver också där ingen stig finns över kuperad terräng och kommer slutligen fram till Trollebergs kyrka. Vi kryper genom ett trångt hål och ned för några stenblock och befinner oss i själva kyrkorummet. Det är väl omkring 30 meter långt och ett par meter brett, med takhöjd av ungefär halva längden. Trollebergs kyrka är en så kallad klyfta. Den har uppstått på det sätt att kanten av berget kluvits till ett stort block som skjutits ifrån berget. En stor berghäll ovanför har då glidit över och bildat ett tak. Den senare är rätt flat ovanpå och benämndes, enligt Anna, 'läktarn'. Namnet Trollebergs kyrka har tydligen uppstått i anslutning till dess utseende och namnet på berget där det ligger. Det kan också tänkas att såväl Trolleberget som klyftan fått sitt namn av en nästan svunnen tro på troll och sådana varelsers förekomst.

41 I 1817 års husförhörlängd finns antecknat under Hans Larsson Tosteröd Östergård "Inspektören Jonas Borgström 20/10 56." "Madam Kjerrulf 15/5 69."

42 *Lycopodium clavatum* = mattlumner

Så sent som nu i dagarna har en man berättat för mig att hans mor, då bosatt i Tosteröd, tydligen hörde när trollen under dunder och brak flyttade från Orråsen (mellan Tosteröd och Prästgårde).⁴³ Varthän visste han inte.

En annan person har berättat att Margareta Nilsdotter (född i Grössbyn år 1811) berättat att i Djupevikshålorna mellan Hällungen och berget Åsen har det funnits trollkor.⁴⁴ Deras tjur Ringör hade en guldring i örat. Tjuren blev senare skjuten sedan jägaren läst Fader vår. Guldringen blev därefter överlämnad till rätt person. En annan person talar om en ringbock på samma ställe.⁴⁵ Då jägaren kom för att skjuta kom trollkärningarna ur berget där vattnet rinner och sa:

- Skyd inte vår ringbock.

Vad som hände därefter fick jag inte reda på. Men Margareta har berättat en annan historia från samma ställe.

En bonde från Grössbyn hade mist en kalv och folk hörde den råma inne i berget där vattnet rinner. Blåsare-Gunne (född omkring år 1780) läste Fader vår och gick in i berget efter kalven. På återvägen mötte han trollen. En trollkärring varnade sina jämlingar med orden:

- Han har tvättat sej i da å så har han läst den långa böna se nu ä vi maktlösa.

På en gård under Grössby Norra benämmt Skälebergshagen finns ett före detta torp benämnt Knäppet. Det är en förkortning på det ursprungliga Kyrknäppa. Det sägs att där skulle en gång i tiden byggas en kyrka, men det människorna byggde upp under dagen rev trollen ner under natten.

De som började bygga jättebron över Hällungen, tänktes vara mera storvuxna men oknytt var det. Gubben i berget, han som sa till mannen som ville mäta höjden på Börs flåg med ett snöre att:

- Vill du mäta mitt stup ska du få mäta mitt djup.

Han satte sin hotelse i verket, det var också oknytt.

Om det nu fanns troll i ett flertal andra berg så kan lätt tänkas att själva Trolleberget var samlingspunkten för alla dessa. Där Trollebergs kyrka vid högtidligare tillfällen hyst alla traktens troll. Då hukade de på apors vis med svansarna ordentligt tillrättalagda och med förnumstiga miner lyssnade de till när överste trollprästen läste ur texten i Trollebergs kyrka.

Borgelass med flera

Nedanför Trolleberget åt söder ligger Borgelass. Tydligen efter Borgila som med dialekt uttalat blir Borgella, där hon bodde blev Borgelass.

Längre upp i skogsbrynet låg en liten stuga med ormbunkar omkring. Här bodde Korg-Martin. Motsvarighet till hans korgar fanns inte i omgivningen och på att dra upp bäcköringar med vanligt metspö var han oöverträffad. Martin var född år 1842 och avled på ålderdomshemmet omkring år 1929.

43 Mannen som berättade var John Edvardsson (född 1885) nu på ålderdomshemmet.

44 Berättelserna är förmedlade genom Apolia Pettersson (född år 1880), Grössbyn Östra.

45 Mannen som berättade var John Edvardsson (född 1885) nu på ålderdomshemmet.

Här i landskapet låg Löftet och Nylejdens. Han hette Elias och hon Beata. Nylejden sålde skorpor för bagarn och hade som lön för detta 25 öre extra tillägg på kronan. De är avlidna sedan länge. Barnen är om de lever ute i stora världen.

Från Trollebergs kyrka tog vi samma väg tillbaka till Heden och blev bjudna på läskedrycker och kakor, serverade på en gammal handkvarnsten.

Huveröds gravfält

Vi närmade oss åter bilarna och befann oss snart på järnåldersgravfältet i Huveröd. Genom grustagningen här var skadegörelsen stor, troligen obotlig. Herr Klevenfeldt redogjorde här för markägarnas syn på förhållandet. Om myndigheterna vill jämka på sina linjer är markägarna villiga att laga slänterna samt röja undan misspyrdande växtlighet på högarna. Kalin fick i uppdrag att diskutera dessa frågor med landsantikvarien (utan resultat). Högarna hade behövt en upprustning, bevuxna som de var med risig barrskog. Slänterna hade, om det låter sig göras, behövt en god förstärkning. Med det händer ofta när man är som mest bedrövad, att hoppet ler under fulheten. Under nedfallna skräpande kvistar ser jag ekorrbär, liljekonvalj och andra växter som påminner om forntida lövskog. I undervegetationen fanns till största delen mindre ekplantor, men det fanns även plantor av lönn, rönn och några fågelbärsträd. Om barrskogsbeståndet röjs förnuftigt har dessa möjlighet att skapa en passande och trevlig miljö.

Hällkistan på Huveröd

Därefter och från Elis Eliasons, tog vi under hans ledning oss upp till stenåldersgraven. En hällkista på Huveröd. Graven var fullt synlig men locket var borta. Det sägs att det är locket som är undre trappstenen till köksingången på Huveröd Norra 1:16. Av stenens utseende att döma är detta föga troligt.

Hällkistan på Huveröd. Foto: Kalin år 1955.

Slottsberget vid Kalvhagen

Så kom vi till slottsberget vid Kalvhagen. Ett par av oss gick den besvärligare vägen från landsvägen och upp mot toppen. Väl uppe träffar vi de övriga och ägaren till Kalvhagen, Bror Hansson. På min fråga om någon annan brukar gå vår väg svarade han:

- Ja räven plä allt gå den väjjen.

Utsikten härifrån är bedårande. Hela Hällungen ligger som ett brett ringlande band under oss med dess vikar, berg och grönska. På andra sidan sjön har järnvägen trasat sönder berget för att komma fram. På denna sida smyger landvägen sig mjukt och försynt genom grönskan. Bebyggelsen är som prydnadsföremål som ströts ut allt här och var.

Några forntida anordningar kan man inte bedöma om det funnits här uppe. Visst finns det några anhopningar av kullersten på toppen och vid östsidan av berget, men allt för obetydligt för att bilda sig ett omdöme om.

Heljes håla

Nedkomna från toppen beskådade vi sydsidan av berget, den så kallade Heljes håla. Den var uppbyggd av väldiga klippblock. Ingången var en rämna mellan två stenblock med en jättesten över. Hålans inre, som enligt traditionen hyst stöldgods, var ett stort mäktigt rum under bar himmel. Väggarna därinne var oåtkomliga stup, men från sjösidan kunde man med viss möda komma in i grottan. De främmande kultur- eller prydnadsväxter som fanns härinne var Bror Hanssons far upphovsman till.

Porten till Heljes håla vid Kalvhagen. Foto: Kalin år 1955.

Vi är nu framme vid resans slutmål, pensionatet i Svenshögen. Där intogs välbehövliga förfriskningar och följande beslut togs.

§ 1

Gillet beslutade på förslag av Kalin med uppdrag åt denne att skaffa blad för uppklistring av fotografier, låta reproducera behövliga fotografier samt köpa in ett exemplar filmarkivalbum.

§ 2

Landsarkivariens skrivelse föredrogs. Gillet uttryckte sin glädje över möjligheten att kunna erhålla råd och anvisningar då ett utrymme för arkivariater förberetts i nya skolans luftskyddsrum.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Anteckningar gjorda vid sammanträde
med Ucklums Hembygdsförening den
29 juli 1955**

Närvarande: Kristian Klevenfeldt, Arvid Davidsson, Axel Larsson samt K.I. Sköldén.

Deltagarna samlades i Sköldunga skola för att göra en fotvandring från Sköldunga till Ström vid Lilla Edet. Vandrigen skulle gå efter den väg som i äldre tider varit färdväg över Sköldunga och Ströms skogar. Ända till i början av 1900-talet användes vägen allmänt som gångväg till Lilla Edet av arbetare bosatta i Ucklum och som arbetade åt Inlandsfabriken vid Ström med flera platser i Lilla Edet.

Vattenledning av furustockar

Hos Sköldén pågick upptagning av en vattenledning som var gjord av furustockar som borrats 1,5 tum stora hål i. De var i allmänhet 6-8,5 meter långa. I det sammanhanget konstaterades att stockar som legat nergrävda i fuktigare mark var nästan friska trots att de legat nedgrävda i 30-35 år. Men att stockar som legat i torr sandjord var genomruttna redan då de legat i jorden i 15 år. Angående tillverkning och borring av detta material till vattenledning, se bilaga. Jag vill även nämna att länsantikvarien har begärt att få två sådana stockar för Uddevalla museums räkning.

Vi startade i Sköldunga klockan 14:45 och besiktade först två domarringar som ligger i skogen åt före detta Sköldunga moar cirka 1,5 km öster om Sköldunga gårdar. Vi beslutade att marken vid domarringarna skulle rensas från buskar och skräp och stenarna göras fria från mossor.

Efter att ha vandrat ytterligare cirka 500 meter kom vi till Stenbrokullen där den inhägnade kohagen till Sköldunga 2:3 slutade. Sköldén meddelade att i hans ungdom betade nötkreaturen och även hästarna på skogen hela sommaren. Dessa drevs varje morgon till Stenbrokullen och hämtades varje eftermiddag, någonstans i skogen ofta ända inne vid Ströms gräns. De drevs hem på kvällen för att nästa morgon åter drivas till Stenbrokullen. Hittades bland korna några som nyss kalvat förekom även middagsmjölkning i skogen.

Stenrösen vid Långevatten

Färden fortsatte sedan till så kallade Långevattens skans. Ett stenröse som säkerligen varit rätt stort. Stenarna var nu delvis kringspidda och delvis använda till ett litet källarliknande bygge av sten som var 50-70 cm högt. Varför röset kallades skans kunde vi inte förstå för någon bygdeborg har det säkerligen inte varit, terrängen är inte lämplig för det. Inte heller något fristående försvarsverk för det räcker inte stenen till. I någon beskrivning av fornminnen i Sköldunga antas att det är odlingsrösen men även det är säkerligen fel. Dels är där så lite jord på berget att terrängen inte är odlingsvärd, dels ligger röset högt uppe på berget och vid odling forslas sten inte uppåt då förhållandena är som här att den kan rullas utför. Vi enades om att det måste vara något minnesmärke över någon avliden eller upplagt av annan anledning.

Röset ligger vid nordöstra sidan av sjön Långevattens nordvästra ände på det så kallade Långevattensberget. På samma sjös sydvästra sida finns ett liknande röse men detta besökte vi inte denna gång. Något namn på det är inte känt.

Vi fortsatte sedan till Brurevattens dal som från Stora Örevatten mot söder går några hundra meter väster om Brurevatten. Där mitt i dalens östra sida finns ett stenröse på vilket en cirka 1,5 meter hög sten är rest. Denna sten har varit nedfallen men blev upprest för en del år sedan. Något namn eller berättelse om detta röse är inte bekant. På östra höjdkanten av nämnda dal, där en mindre plåtå går fram till Brurevatten, ligger ett större röse på södra sidan och alldeles intill vägen. På norra sidan finns även en höjd som kan vara någon slags hög, men som även kan vara en av naturen åstadkommen höjd. Detta röse och höjd har alltid kallats Hövdingarna, men varför de kallats så har jag inte hört något om.

Vi fortsatte sedan till Brurevatten vars namn bör härstamma från bjur eller bäver. Men det finns en gammal sägen om att ett brudpar skulle omkommit i sjön när den gamla färdvägen gick fram på berget vid sjöns nordvästra ända. Vid Brurevattens norra ända och till Ströms kronoparks ägogräns var den gamla vägen helt övervuxen med ungskog, mest björk. Så några spår av var vägen gått fram var inte synliga.

Språngbromossen

Gränsen mellan Sköldunga och Ström går i den så kallade Språngbromossen, även kallad Häradsskillnadsmossen. Vägen går där över en bro av stockar som lagts över mossen där den är som smalast. Nu var visserligen stockarna övervuxna av mossen så att de inte syntes men i min ungdom såg man många av dem mycket väl och när mossen var full med vatten kunde man gå över där stockarna låg.

Från Sköldungagränsen till ödetorpet Skogen (Skogen ligger halvvägs från Sköldunga till Lilla Edet) träffade vi på en nybyggd skogsväg, bilväg. Bitvis var den gamla vägen knappast synlig men på andra sträckor syntes spår efter arbete där vägen gått fram.

Vi anlände till Lilla Edet strax efter klockan 19 på kvällen, så promenaden tog över fyra timmar. Men vi hade gjort många uppehåll för att resonera om äldre förhållanden när en väg av viss betydelse funnits under gången tid. Hem åkte vi taxi. Normal gångtid när vägen var upptrampad var två timmar.

Till slut några ord om vägens tidigare betydelse enligt min uppfattning. Att vägen funnits under lång tid och sannolikt varit av betydelse för kommunikationen bör framgå av de fornminnen som finns vid vägens omedelbara närhet. Trots det kan inga som helst spår av odling eller bebyggelse ses från förr, annat än torpet Skogen på Ström. Det har sannolikt endast varit en ridstig och den har gått över fast mark hela vägen med undantag för Språngbromossen där den förstärkts av stockar över mossen, samt över mossen väster om Stenbrokullen där vägen varit ordnad så att Sköldungaborna kunnat driva sina djur i skogen. Den körbara väg som fortfarande syns spår av antar jag har ordnats under slutet av 1600-talet eller första delen av 1700-talet när ägarna till Ströms säteri ägde de flesta gårdarna i Sköldunga och ett flertal andra gårdar i Ucklum.

K.I. Sköldén

**Protokoll fört vid sammanträde med Ucklums
Hembygds-gille vid kyrkogården i Prästgärde den
14 september 1955**

Närvarande: Arvid Davidsson, Kristian Klevenfeldt och K.I. Sköldén.

§ 1

Två grindstolpar står vid kyrkogårdens nordvästra hörn, som gillet medlemmar vid ett tidigare tillfälle misstänkte skulle ha varit gravstenar förut. De rengjordes men den enda som hittades var ett litet dubbelkors på den ena stenen cirka 10 cm högt.

§ 2

Vid ett tidigare besök på Prästgärde observerade gillet det gravfält som ligger på Prästgärde, där ägorna gränsar till Västra Röd. Där finns det rätt många, mycket gamla ekar med stora trädkronor. Gravfältet var bevuxet med en del fula enebuskar och risiga barrträd. Gillet begärde då hos stiftsmästaren att han skulle röja bort dessa buskar och fula träd från det vackra gravfältet.

Gravfältet besöktes nu och buskarna var borthuggna men låg kvar i högar på området. En del risiga granar fanns kvar som gillet tyckte borde bortskaffas.

§ 3

Vid kyrkogårdens västra sida där de flesta av de gamla träden behövde huggas ner, planterade de närvarande sex almar och sju oxlar strax innanför kyrkogårdsmuren.

Vidare förekom inte
K.I. Sköldén

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygdsgille på Wallins pensionat den
13 oktober 1955**

Närvarande: Herrarna K. I. Sköldén, Kristian Klevenfeldt, Arvid Davidsson, Axel Larsson och som särskilt inbjuden herr Ivar Häggner.

§ 1

Väderkvarnen i Herrgusseröd

Före det egentliga sammanträdet besöktes Kvarnkullen i Herrgusseröd. Kullen har fått sitt namn av att här under flera år stod en väderkvarn. Ursprungligen stod den i Vinningstorp, Solberga, varifrån den blev flyttad till Herrgusseröd av bonden Natanael Niklasson, som här drev kvarnrörelse. Från den så kallade Stuthåltsvägen ledde en körväg upp till kvarnen. Några stenar, på vilka kvarnen stått, finns ännu kvar och i berget insatta järnögler visar var dess stag haft sina fästen. Kvarnen hade stor betydelse för bygden, särskilt vid svår torka och kyla då vattenkvarnarna inte kunde hållas igång. Man for ända från Ödsmål, Norum och Hjärtum för att få sin säd malen hos Natanael i Sörgård. På den tiden var Kvarnkullens sluttning mot sydväst uppodlad. Nuvarande skogsbestånd har uppstått genom den plantering som ägde rum åren 1914-1916.

År 1893 köptes kvarnen av Johannes Andersson (Johannes på Højda), som lät sätta upp den strax söder om gårdsbyggnaderna i Sandbacka. Kvarnen användes här ända till år 1942 då den revs.

Väderkvarnen på Højda. Foto: Kalin år 1932.

§ 2

Ordföranden hälsade vid sammanträdet öppnade före detta tullförvaltare Ivar Häggner välkommen och hoppades att Häggner, med den erfarenhet han förvärvat som samlare av antikviteter, hade uppslag och idéer som hembygdsbygget kunde bygga vidare på.

§ 3

Beslutades att inköpa sju blad av Ekonomisk karta över Göteborgs- och Bohus län, omfattande Ucklums socken.

§ 4

Vid besök på den plats, där gamla Smedseröds kvarn stått, hade hembygdsbyggets ledamöter observerat att såväl dammanläggningen som lämningarna efter grunden till kvarnen var i gott behåll. Dock hotar uppkommen vegetation att rasera murverken och skymma sikten vid dammen. Med anledning av detta beslutades att göra en begäran till fru Ruth Hellberg, Smedseröd om att röjning av träd och buskar som växer i grunden till gamla Smedseröds kvarn måste ske.

§ 5

Beslutades att låta tillverka en sockel till hembygdsbyggets dokumentskåp som förvaras i Ucklums bygdeskolas skyddsrum. Till att verkställa detta utsågs herr Arvid Davidsson.

§ 6

För att klarlägga var tidigare bebyggelse förekommit i Herrgusseröd beslutades att till ett kommande sammanträde kalla herrarna Axel Johansson (Buxeröd), Otto Johansson och Albert Larsson (Herrgusseröd) samt Karl Andersson (Dal), vilka antogs kunna lämna upplysningar om detta.

§ 7

Ordföranden meddelade att Ucklums föreläsningsförening reserverat en föreläsning för hembygdsbyggets syften och att försök skulle göras att få landsantikvarie Hallbäck (Vänersborg) att föreläsa över ämnet Levande hembygd: Forntid och nutid mötas.

§ 8

Beslutades att hålla nästa sammanträde söndagen den 6 november på Wallins pensionat.

Dag som ovan
Arvid Davidsson, sekreterare

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygds-gille den
6 november 1955
på Wallins pensionat i Herrgusseröd**

Närvarande utom gillet ledamöter var Axel Johansson (Buxeröd) och Otto Johansson (Herrgusseröd) som inbjudits. Carl Andersson (Dal) och handlare Albert Larsson (Herrgusseröd) hade också inbjudits men hade förhinder.

§ 1

Sköldén tillkännagav att han som gåva för gillet räknat emottagit en generalmönsterrulla för Bohusläns Regemente avseende Fräkne kompani år 1881 och Livkompaniet år 1807.

§ 2

Med de inbjudna och gillet ledamöter följde nu ett resonemang om folkminnen, bebyggelse, med mera i Herrgusseröd under gången tid. Utbytet blev dock inte vad som förväntades utan kompletteringar har senare behövt ske genom samtal med ett flertal personer och gamla handlingar. Särskilt tacksamma är vi för de upplysningar som erhållits genom kyrkoherde Sune Johansson ur dödsboken för år 1847 och husförhörlängderna av åren 1855 och 1870.

Om Herrgusseröd

Hela Herrgusseröds by bör från gamla tider haft sin belägenhet på höjden omkring den gård som numera i jordboksregistret heter Herrgusseröd Norra 1:3 och handelsboden. Gårds- eller bynamn som slutar på -röd sägs ha uppstått på 1100-talet då prästerskapet fastställde sina tiondelängder.⁴⁶

Vägar och gästgiveri

Sedan Bohuslän år 1658 blev svenskt följde en tid av ivrigt vägbyggande och då kom med all sannolikhet länsvägen genom länet till. Den uråldriga prästvägen mellan Ödsmål och Ucklums kyrkor anlätades även den vid denna tid flitigt. Den skar den nya vägen nere i dalen där bäcken rinner fram. Det är troligt med hänsyn till detta som myndigheterna upprättade ett gästgiveri i Herrgusseröd vilket med hänsyn till de större lokala förhållandena omkring år 1687 flyttades till Smedseröd.

Konungens ryttare

Ur Orust och Tjörns dombok för år 1673 berättas att den 22-årige bondsonen Esbjörn Larsson från gården Gömme i Långelanda socken:

”blivit på skjutsfärd, på Konungens order, i aug. månad till Herrgusseröd i Ucklums socken så misshandlad på hemvägen, att han tydligen härav några dagar senare avled.”

Målet var mycket omfattande. Han hade under färden mött många och även övernattat på Inland. Själv var han förtegen så någon skyldig aldrig kunde utpekas.

46 Tionde = Kyrklig skatt som ofta innebar en tiondel av avkastningen från jordbruk, med mera. (Red.)

Månsarnas by

I början av 1700-talet var Herrgusseröd en månsarnas by. Enligt 1709 års jordebok brukas i norra skatte:

- 3/8 Måns Håkansson
- 3/16 Måns Andersson
- 3/16 Måns Olsson

= 3/4 mantal

1/2 mantal Herrgusseröd Södra, även det skatte:

- 1/4 Björn
- 1/4 Nils

Den egentliga kyrkobokföringen i Ucklum börjar med:

- Dopboken år 1715
- Dödsboken år 1728
- Husförhörlängderna år 1817

Synar man dessa handlingar finner man att Måns Håkansson vid sin död 1734 den 3 mars var 61 år och därmed född omkring år 1673. Redan år 1735 gifter änkan Kersti Svensdotter om sig med änkemannen Isak Börjesson från Grössbyn och stannar kvar på gården. Börje Isaksson (född 1718) gifter sig två år därefter med styvsystern Börta Månsdotter (född 1720). Om de efter giftermålet övertog gården är obekant eller om detta sker efter Isaks död år 1752, det kan också tänkas. Isak var vid sin bortgång 60 år och avled av 'swullnad'.

Måns Olsson hade med sin hustru Maret Olsdotter fyra barn från och med år 1715:

- Anders (född 1715)
- Anders (född 1720)
- Anna (född 1724)
- Maren (född 1728)

Måns avlider år 1741, 62 år gammal.

Måns Andersson avlider tydligen före år 1728.

Det finns en bonde som heter Per Månsson som är gift (år 1730) med änkan Ingri Bengtsson. De har barnen:

- Elin (född 1730)
- Agnis (född 1732)
- Måns (född 1735)
- Biörn (född 1738)
- Annicka (född 1740)

Per Månsson avlider år 1742, 35 år gammal.

Sörgårdarna

På Södra Herrgusseröd syns varken Biörn eller Nils till mer, dock bör det vara den förres son Per Biörnsson som är gift med Bengta Nilsdotter. De har inte mindre än nio barn nämligen:

- Maret (född 1718)
- Biörn (född 1719)
- Nils (född 1722)
- Olof (född 1725)
- Nils (född 1728)
- Kirsti (född 1731)
- Anders (född 1734)
- Maret (född 1738)
- Börta (född 1742)

Det skymtar flera personer i byn men när man inte vet något om dem, med de knappa uppgifter som står till buds, kan jag inte ta med dem i detta sammanhang.

Fjällsarne

Tar man nu 1817 års husförhörlängd till hjälp får man där följande upplysningar 1/4 mantal norra, Bernt Månsson född 1778 samt hans hustru Anna som är tio år äldre. Deras barn är:

- Johannes (född 1794) Hör nästan inget
- Olof (född 1796) Bröt av låret
- Inger (född 1802) Läsa

Det skulle bli Inger eller som hon kallades Svarta Inger som skulle stanna på gården och föra den vidare. Omkring 19-årig gifte hon sig med Sven Andersson från Vargfjället i Grinneröds socken. Deras barnaskara var riklig, bara pojkar, de så kallade Fjällsare eller Swensare. Troligen är Bernt Månsson vid denna tid avliden men änkan Anna Andersdotter lever i familjen ännu år 1855.⁴⁷

Nordgårdarna

1/4 mantal nordre ägare Isak Börjesson (född 1757) och son till Börje Isaksson och hans maka Börta Månsdotter, och hans hustru Annicka (född 1760). De har barnen:

- Britta (född 1790)
- Bernt (född 1794)

Sonen är redan gift med den två år äldre Anna Christina. Är dessa båda föräldrar till Johan Berntsson, då är detta gården som nu benämns 1:3 och som senare ägare hade Anders Larsson, Lars Andersson och nu senast Enock Johansson.

1/4 mantal nordre ägare Sven Månsson född 1767 och hustrun Agneta 1768. De har barnen:

- Annicka (född 1797)
- Mathias (född 1799)
- Johannes (född 1802)
- Inger (född 1806)
- Pernilla (född 1809)
- Pehr (född 1812)

47 Inger är parets enda gemensamma barn. Ej verifierat hur Johannes och Olof har anknytning till familjen. (Red.)

Senare blev Mathias Svensson gårdens ägare. Han och hans hustru Christina Olsdotter (född 1806) hade barnen:

- Olena (född 1831)
- Ambernt (född 1834)

Ambernt blev så gårdens ägare. Ambernt var förlovad med Anna Greta, dotter till Sven Johannesson i Daffinseröd men upplevde aldrig giftermålet. Tidpunkten för det var väl tiden för uppförandet av Ucklums kyrka år 1859 då han enligt Hallin sålde tomtmark till kyrkan för 40 kronor.⁴⁸ Inger Berndtsdotter sålde sådan mark för 400 kronor. Efter Ambernts död gick gården som arv till systemen Olena som var gift i Sävelycke i Jörlanda. Av detta blev gården allmänt kallad Sävelöckegårn och hade ett flertal år olika arrendatorer, tills Olenas dotter Augusta gifte sig med Lars Johansson från Högenorum. De hade inga barn. Augustas dotter från en tidigare förbindelse Olivia gifte sig med Artur Strömberg. De hade gården ett par år och sålde den år 1915 till kommunen. Mangårdsbyggnaden omändrades till försörjningshem och ekonomibyggnaderna revs så småningom.

Sörgård igen

År 1817 anges en ägare till 1/4 mantal Herrgusseröd södra eller som det sägs Sörgårn och denne är Nils Olsson (född 1773). Hans hustru är Kerstin Nilsdotter (född 1782). Barnen i familjen är:

- Britta (född 1807)
- Britta Sofia (född 1811)
- Niklas

Niklas efterträdde fadern på gården. Niklas var, sägs det, gift två gånger. Med den första hustrun hade han Natanael som blev hans efterträdare. Sedan hustrun dött gifte han om sig med systemen och fick med henne Anders och Herman som i Göteborg gifte sig med Sofia från Lillesjömossen under Komperöd.⁴⁹

De hade sonen Nils Niklasson, intendent på Göteborgs Kulturhistoriska museum, arkeologiska avdelningen från någon gång på 1920-talet till år 1956. Dr.phil och docenten Nils Niklasson (född 1890) var en omtyckt man utan yttre flärd och hans vetenskapliga insats på den plats han hade bör vara betydande.

Natanael var en äventyrlig man, gift med Carolina från Norums socken. De hade en dotter Napolia (född 1866) och gift med Oskar Karlsson från Skogen (född 1864). Natanael gjorde äktenskapliga snedsprång, ja han hade till och med en son med en kvinna som kallades Dompedita. En hjälpsam person berättade om detta för Carolina och då svarande hon frankt:

- Je lir inga minskning.⁵⁰

Snart gick emellertid gården under klubban och inropades av Herman Svensson i Hamra. (Sörbyn) Herman överlät på lika villkor gården till Teodor Niklasson från Backa (född 1865) och hans hustru

48 Ambernt Mathiasson avlider 19 december 1861 av lunginflammation, 27 år gammal. Med Hallin avses boken : Hallin, John. (1954). *Fyra socknars krönika*. Göteborg: Rundqvist. (Red.)

49 När Niklas avled gifte änkan om sig med Janne i Backa (Skropp). Det sägs vara Niklas golvur som Janne på sin tid skänkte till Ucklums kyrka.

50 Natanael körde i många år posten mellan Uddevalla och Ucklum efter att gården gått ifrån honom.

Matilda från Berg i Spekeröd (född 1866). Nuvarande ägare är deras son Erik Niklasson och hans maka Marta Karlsson. De är på inget vis släkt med Niklas i Sörgård.

Den tragiska marknadsfärden

Strax söder om den nuvarande handelsboden och på östra sidan om landsvägen låg gårdsbyggnaderna till bland annat 3/16 mantal Herrgusseröd Södra och 3/16 mantal norra. Bostadshuset var ett 1700-tals hus. Det var vid rivningen omkring år 1904 mycket förfallet. Det såldes till Strandnorum och ingår i det hus som nu ägs av Robert Hultberg.

I ottan den 30 september 1847 rustades det i gården för marknadsresa till Lilla Edet. Bonden tillsammans med två söner och pigan påbörjade så en resa varifrån de aldrig skulle återvända i detta livet. På hemresan över älven brast en årtull och roddbåten med dem samt man och hustru från Röd i Hjärtum och roddaren, rusade utför fallet och omkom. När de återfanns, sägs det, hade de kramat om varandra. En annan berättelse säger att roddaren var en drucken kvinna vid namn Maria. På uppresan hade de en 15-årig flicka, Olena Olsdotter från Bastevik i sällskap. Hon hade fått löfte om att få följa dem hem, men på marknaden träffade hon en bonde från Tönneröd som säger:

- Du kan bli me mej Olinna.

Så skedde också och detta blev hennes räddning. Den flickan blev min mormor. Det sägs också att den räddade flickan var Olena Mathiasdotter från Herrgusseröd och att hon gick med en tidigare roddbåt över älven. Då nu dessa båda uppgifter berättats lika trovärdigt av bådass efterkommande får man väl ta för givet, trots namnlikheten och ungefär samma ålder, att båda flickorna var med och att båda på var sitt sätt undgick ödet.

Vad säger då dödsboken om det året och omskrivna datum? Bonden Sven Andersson Herrgusseröd 50 år, 9 månader och 26 dagar, sonen Johan Svensson 21 år, 9 månader och 17 dagar, sonen Ambernt Svensson 17 år, 2 månader och 26 dagar och pigan Malena Rasmusdotter 29 år, 9 månader och 15 dagar. ”Drunknade i fallet vid Lilla Edet.” Malena var syster till Ola i Tosteröd och Blix-Helinna samt dotter till Rasmus Larsson och hans hustru Maret Markusdotter i Backelyckan under Västergård. (Röd Västra)

Efter olyckan hade änkan Inger kvar sönerna:

- Anders (född 1822)
- Andreas (född 1827)
- Petrus (född 1833)
- Karl (född 1836)
- Elias (född 1838)

Moster Hulda

När mor Inger regerat sin tid ut övertog sonen Andreas gården och gifte sig med Hulda Andersson från Ingetorp i Solberga socken. Hon var syster till Lorents Andersson på hemgården, släkt med gästgivaren Johan Persson på Smedseröd och kusin med tösera på Skinta i Sköldunga. Äktenskapet var barnlöst och Andreas avled väl någon gång under 1880-talet medan hans änka var kvar till 1900-talets första år. I 1870 års husförhörlängd står Andreas för 3/16 mantal södra och brodern Anders för 1/8 mantal nord. Vem som brukade den återstående sextondelen är för mig obekant.

Moster Hulda som hon benämndes av alla, var en förnäm kvinna. Gick mycket i kyrkan och var dessutom intresserad av allt som hände, antingen det angick henne eller inte. Vid sina kyrkobesök tog hon oftast vägen genom sakristian och skred andäktigt mot klockarestolen där hon tog plats. Var det varma solskensdagar och solen låg på, spände hon upp parasollen i fönstret bakom för att ge sig och kyrkvårdarna skugga och välbehövlig svalka. En bra bild av detta liksom kyrkolivet på den tiden tecknar originalet Karl Lund då han säger.

- För när de va så mötet folk i körka se di knappt feck igen stoldörane å stögga kärringer frå Herrgussere i klackarestorn å fesken på skampal, då va de högtidlitt i körka.

Här vill jag berätta en annan historia. Det hände en gång, på ett husförhör att Annersch på Holtet funnits för lätt i sitt kristliga vetande. Han fick göra en barfotavandring till den mäktige prästen i Spekeröd. Detta kunde naturligtvis inte undgå moster Huldans intresse. Han passades noga från fönstren och bakom knuten. När Annersch äntligen kom rusar hon fram och frågar:

- Nå hur gick det Anders?

- Åhjo, blev svaret. De geck så bra för de inte ja kunne de kunne prästen å de inte prästen kunne de kunne ja.

När tuppen gol

På Andreasgården hade de också en döv dräng som jag har hört kallades Krokslullen, men det kan ju också ha varit Ingers äldre bror Johannes och som hade sin liggplats i ladan. En morgon kommer han in uppriven och sömnig och klagar att han på efternatten inte fått en blund i ögonen för tuppen. De innevarande gjorde narr av honom:

- Du hörde la inte när han gorl.

- Nää, men ja så la hørre han gaba.

Anders Svensson

När Anders gifte sig med Amanda, gästgivarens Perssons dotter, var denne arg över giftermålet och använde uttryck som är föga lämpade för skrift.⁵¹ Men det till trots bör han ha bott några år på Smedseröd. Jag tror att båda sönerna, Axel och Simon, uppfostrades där. I 1855 års husförhörslängd vistas han inte i Herrgusseröd men väl i längden för år 1870 och betecknas då som änkling. Nu bebyggde han sin gårdsdel norr om bäcken, eller det hus som ännu finns kvar. Här gifter han om sig med sin tjänstekvinna Hilda Helgesdotter från Spekeröd (född 1844) och henne skulle han få behålla så länge han levde. I lust och smärta, mest det senare.

De stulna hönsen

Vi är nu inne i början av 1880-talet och Anders Svenssons ekonomi är på upphällningen och därmed förmågan att behålla gården, vilken han överlåter på sonen Simson Strömberg och hans nyblivna maka Johanna Andersdotter från Sörbyn. Anders Svensson arrenderar nu den så kallade Kvarnbanken i Grössby. När hustrun här försökte banka latmasken ur ryggen beklagade han sig för en nära vän:

- Jag ångrar den dag jag gifte mig med min tjänstekvinna.

Detta sa han liksom alltid, med betoning på varje bokstav, ordagrant som om man läser ur en bok.

51 Gästgivaren var inte så farlig, det lät så här:

- De va la tur att töcket inte föll på Feskolawes.

Här hände en sorglustig tragedi. Två hönor blev stulna och Hilda hade sina misstankar åt ett visst håll. En dag uppvaktade hon källarmästare Koch på Backamo och frågade honom om han köpt två hönor av en viss person?

- Ja det hade, han men visste inte vem personen var.

Hilda gav sig inte med mindre än att Koch öppnade dörren till en bod där det fanns gott om höns.

- Bevisa nu.

- Jaha där är ju mina höns, säger Hilda och ropar Dutta, Gulla.

Hönsen kommer genast flygande till henne.

- Det är bevis nog, säger Koch. Men jag har betalt dem och behåller dem.

Med detta fick hon låta sig nöja. Men hämnden vakade och med en vass glimt i ögat lurpassade hon på hönstjuven som var ingen mindre än Kompa. Så småningom var uppgörelsens stund inne. Med en bastant käpp gick hon lös på Kompa och Kompa slog tillbaks. Allt under det att striden rasade stod Anders Svensson intill slagfältet med en knölpåk i ena handen och en tjock lagbok under andra armen. Mörk och bister som en domedagsprofet föreläste han, ur minnet, valda stycken ur lagen. När striden var över, säger ögonvittnen, att hela spjälstaketet från grinden till tomtgränsen vid kvarnen var nedrivet.

Med tiden var uppbrottets stund inne även här. Boen i Grössbyn och Sköldén körde det enkla bohaget till Ömans stuga uppe i Sköldunga. Det nya hemmet var av det enklaste slaget. En gammal grå stuga med torv på taket med ett beklämmande innandöme och lika besviken, sur och grå var Hilda. Medan skjutskarlarna var där fick hon tillfälle att få Anders mellan dörren och karmen och klämde till ordentligt. När greppet lossnade utbrister Anders:

- Har ni sett en sådan djävul!

Kraftuttrycken var kanske inte så många ty Anders var en snäll och godmodig natur som sällan klagade utåt.

En gammal mans funderingar och hädanfärd

När Anders Svensson var, som han själv sa, på sitt 75:e år flyttade de till torpet Vasen under Sköldunga Östergård på samma tomt som 1:7 nu är belägen. Grå och gammal var även den stugan men av betydligt större format än den förra. Så pass att den kunde inrymma kon i kammaren och hönsen i stugan. Här skulle han bo i omkring tio år intill sin hädanfärd. Jag har bland annat ett minne av Anders Svensson i solsidan utanför stugan. Han lutade sig bekvämt mot en riskvast med pipan i munnen försjunken i en gammal mans drömmar. De ljusa rökslingorna från pipan steg mot höjden för att förena sig med de lätta moln som jagade på den ljusblå sommarhimlen. Var det möjligen rikemansminnen och fattigdomstankar som stred om herraväldet i hans själ? Begravningen fick hållas på gården under vilket torpet lydde och yngste brodern Elias var bland gästerna. Edvard Eliasson var förstyr och höll före avfärden till kyrkogården ett vackert tal där han anförde Anders omväxlande liv och lyste frid över hans minne.

Simson Strömberg

Simson Strömberg bör ha ägt gården i Herrgusseröd mellan åren 1883-1886. Barnen Artur och Amanda föddes i Herrgusseröd och de övriga i Göteborg där familjen i fortsättningen ämnade ha sin försörjning. Medan barnen var minderåriga reste Simson Strömberg till Amerika för att aldrig återkomma. Under tiden fick hustrun genom arbete hos andra försörja familjen tills barnen blev så stora att de kunde hjälpa till.

Sullebon

Nästa ägare var Elias Andersson från Tunge i Solberga (född 1841) och hans hustru Lovisa Olsdotter (från Viddesgårde i Ödsmål). Han förvärvade gården år 1886 och kallades av omgivningen för Sullebon. Detta namn sägs komma från att en viss oreda förelåg på gården. Annars sägs att de var arbetsamma och snälla människor. År 1888 sålde Elias Andersson gården till Johannes Larsson (från Grössby Östergård), den så kallade Apotekarn som då gifte sig med Amanda (från Törreby i Jörlanda socken). Apotekarn var en liten ljus och kvick herre som gärna slog på stort. Han hade tidigare slagit in på handelsbanan, varit biträde i staden och haft affär här i socknen, efter vilket han nu öppnade handelsbod i den stora 'första' (förstugan). Vid ett stort kalas där var mina föräldrar med som gäster. Amanda och min mor hade ett nära samtal och då föreslår Amanda plötsligt:

- Vi som är så bekanta kan väl säga fru till varandra.

Det lät ju vackert under en tid då en sådan titel inte var vanlig. Besöket på gården blev kort och snart får vi se Frans Martinsson från Tosteröd som ägare till gården (född 1865). Senare blev han gift med Selma Niklasdotter (från Holgerslyckan under Tosteröd Västergård född 1872). Nils Olsson i Sörgård var hennes farmors far. Under denna tid blev småskolan, från att ha varit kringvandrande, förlagd hit till gården med en levnadsglad lärarinna som hette Hulda Kindvall. När småskolehuset uppe vid kyrkvägen blev färdigt flyttade skolan givetvis dit och jag tror att det var år 1896. Frans Martinsson sålde gården år 1899, tog undan mark och byggde en villa med mycket snickarglädje och ladugård invid sin mark på Herrgusseröds mosse.

Tiggerskans husegång och tjörnbör

Det var en gång en tiggerska som gick husegång och då kom till en snål bondhustru i Dal där inget fanns att få. Hon uttalade då en hotelse:

- I har blett å mä gråben, men I ska få de värre ä, I ska få tjörnbör.

Hotelsen gick i uppfyllelse. När de delat gårdarna så mycket på Tjörn att de inte gick att dela längre, sökte sig de som blev över till Inland och köpte gärna de bästa lerjordsgårdarna. Undantag fanns ju, här i Ucklum fanns en arrendator på Larsesgården i Tönneröd som hette Olaus åren 1876-1878 och i Stubberöd en ägare som hette Janne. Om en av dessa har berättats att han arbetade både vardag och helg utan framgång. Det har berättats att en söndag då tjörnbör höll på som bäst kom prästen och påpekade det ogudaktiga i en sådan handling. Men tjörnbör svarade:

- Vaar å en syde sej, han sej å jä mej. Ajjö meen.

Lyckligtvis var den säljande parten här inte av 'Oddells egendom' och köparna från Tjörn var ovanligt duktigt och skötsamt folk och blev därmed en tillgång för bygden. Vissa skillnader dem emellan fanns ju. Bland annat när ucklumsborna dag före helgdag och lördagar krattade och sopade sina gårdar, då var det däremot mest ekonomiskt för tjörnborna att försumma detta.

De första tjörnbör som med framgång slog sig ned här på 1870-talet var Johan Svensson i Södra Röd, samt i slutet av 1890-talet Olaus Berntsson i Dal. Som förut är nämnt sålde Martinsson gården i Herrgusseröd år 1899 och då till två tjörnbör, Axel och Carl-Johan Johansson. Axels hustru hette Tilda och Carl-Johan var ungar. De hade troligen från sitt hem ärvt ett par örringar som de delade broderligt, den ene i högra örat och den andre i vänstra. Möjligen ett bra sätt att kunna avgöra vem som var den ene eller andre av dem. Nu upprustades gården i många delar. Under deras tid förvärvades 3/16 mantal södra och återförenades med den norra så som det varit tidigare.

Ucklums kommunalnämnds ordförande

Alla nyckelposter inom socknens kommunala förvaltning anförtröddes uteslutande inom den infödda befolkningen. Ordföranden i kommunalnämnden Lars Larsson i Huveröd avgick på sin tid från sin syssla som på den tiden innefattade även fattigvårdsärenden. Stämman hölls och Axel Johansson blev enhälligt vald. Stämmans deltagare gick högtidligt efter väl förrättat värv hem till Axel Johansson och där var det dukat till kalas som väl aldrig skådats. Nu blev Axel stor och bekant med både präst, klockare och andra höga personer både inom och utom socknen. Men när han skulle göra sin arbetsförvaltning så blev det svårare, för någon skrivkarl var han inte. Det hände att en person i socknen blev psykiskt sjuk, ett förhållande som skulle anmälas till Länsstyrelsen. Axel tog papper och penna, bet i pennskaftet, funderade och skrev: ”Som idiot får jag härmed anmäla...”. Det sägs att på Länsstyrelsen blev de tveksamma, men fann ett visst nöje i skrivelsens formulering.

En dag hade han ärende till Uddevalla och tog sin skarpsprungna märr och körde till Svenshögen där han sedan tog tåget. Antingen i staden eller på hemvägen hade han tullat på dunken och körde i full fart hem. Han måste då passera gamla Svenshögelid där några karlar höll på med reparationsarbete. När han kommit fram till dem ropade han med full hals:

- Höll ur väjjen för Åcklams orlförare!

Och fick till svar:

- De va då också en fin fan di fått.

Inte nog med den storhet han hade, han skulle bli ännu större. Han blev skogsägare och köpte en anseelig skogspark av Talbon och byggde såg på Lösholmen. Det sägs att han sålde bäst när ingen var där och den affären bör ha gått med avsevärd förlust. Detta hände omkring år 1909. Även sedan han slutat som ordförande var spriten och kalasen så gott som dagliga gäster. Inte nog med bröderna, utan även Tilda blev slav under dryckeslasten. Det gick stadigt och säkert utför och med tiden sålde de sin vackra gård till James Johansson och hans fru Anna från Gravarne. Hon var syster till den kände byggmästaren och fastighetsägaren James Svensson i Göteborg. Detta var år 1914 och år 1918 såldes gården till köpmanssonen J.A. Bruhn från Kalmar. Han var en överspänd person med många idéer och mycket arbetsfolk på gården. Ett år sådde han lök och bruna bönor på hela gården men skördade ingenting. År 1919 köptes gården av Otto Johansson från Sandbacka och hans hustru Alma Wallin i vars ägo den ännu är kvar.

Ryttera

Troligen på 1870-talet eller kanske senare låg Agnetas stuga på samma sida som gårdsbyggnaderna, men uppe vid Grössbyns gräns. Där fanns även vid västra kyrkogårdsmuren mitt emot tornet Ryttera. Detta var kring sekelskiftet. Hon var änka efter Ryttern som deltog i poströveriet och satt i fängelse under många år. Mot en mindre ersättning förvarade hon vid frost begravningskransar, vilka vid denna tid inte var så många. Största delen av ’smack’ (det är mjölonris). På samma gård fanns andelsmejeriet vilket tidigare beskrivits i protokoll från den 6 november 1954 § 4.

Fiskdammen

Bäcken var liksom mejeridammen på sin tid känd för sin fiskrikedom, tills dämnet brast av ålder och innehållet tömdes ut i Hällungen. Kriminalöverkonstapel B. Olofsson, gammal Grössbypojke visste om detta och arrenderade tillsammans med handlaren Sigfrid Landin (uppföstrad på Tången under västra Röd) dammen år 1929 på Ucklums Sportfiskares förenings bekostnad. Dämnet återuppfördes och en mängd fisk av olika slag planterades in. Men det var svårt att få fördämningen

stark nog, vid ett tillfälle brast dammen och Hällungen fick en ny fiskegåva. Samtidigt som bygget av ett kraftigare dammfäste lät de Anton Antonsson kallad Glader (från Herrgusseröd) göra sig en laxtrappa, i hopp om att laxen eller laxöringen skulle finna vägen dit. Olyckligtvis var laxens väg till Hällungen och dess tillflöden stängt vid Brattefors. När sportfiskeföreningen fick tillgång till större och rikare vattendrag på annat håll, överläts fiskdammen på Sigfrid Landin och ägs nu av hans avkomlingar.

Torpet Mossen

Ute på Herrgusseröds mosse intill gränsen till Smedseröd, stod innan vägen byggdes om en milstolpe med texten ”1/4 mil”. Här bodde år 1817 en änkeman som hette Nils Andersson (född 1754). Torpet som han ägde hette Mossen. Barnen var:

- Jonas (född 1792)
- Catharina (född 1795)
- Olena (född 1798)

Dessutom hjälpte två fattighjon till med försörjningen:

- Maja Jonsdotter (78 år)
- Gamle Willhelm (71 år)

När Jacob i Grössbyn kom hem till sin fädernegård och fann dörrar och fönster igenspikade samt hustru och barn vräkta, fann de en fristad hos Jonas på Mossen. Jacobs dotter, Johanna, har berättat för mig hur hon och Simmas Alfred slogs om grindslantarna vid grinden mellan Smedseröd och Herrgusseröd.

Engelbrekt på Herrgusseröds mosse

Efter sekelskiftet bodde på Herrgusseröds mosse vid foten av Brunåsberget, finsmeden och mekanikern Engelbrekt Andersson.⁵² Han hade varit ägare till och var född på gården Berg i Ucklum. (Hans bröder var Aron Berg i Göteborg och Johan Berg i Kungälv.) Engelbrekt var oerhört skicklig på att reparera och göra nya bruksföremål av metall. Före honom bodde Petrus Svensson där (son till Inger Berntsdotter) och det var han som byggt huset.

Nästan i landsvägsgropen bodde hans bror Karl Svensson med sin hustru i andra giftermålet, Stava. De brukade ett litet torp och hade en enda ko. Tidigare hade han brukat en gård i Sandbacka. På andra sidan landsvägen, fast längre norrut med gräns intill vägen till Sandbacka som kallas Stuthålt, låg torpet Hamna.^{53 54} Här bodde Martin Olsson och hans hustru Lena. Barnen var utflyttade, men Lena som var en snäll människa trivdes med att prata med barn och bjuda dem på mat. En gång kom en pojke, som vi kan kalla John i Sörgård, dit och blev bjuden på pannkaka. När pojken började äta säger Lena:

- Du ska la äda brö te.
- Nä, svarar pojken. Denna ä så go se den kan en mörla.

Både Kalle på Mossen och Martin på Hamna var lergökar på Pottebacka tegelbruk.

⁵² Brunås betyder troligen den brunna åsen, av dialektordet ’bruent’ = brunnit.

⁵³ Stuthålt kan betyda uppsamlingsplats för de statsägda stuterierna.

⁵⁴ Hamna = Medeltida benämning på den underavdelning som utrustade en man som skulle gå ut i ledning eller sjökrig.

Källa: Nordisk familjebok

Branden på Herrgusseröds mosse

En vår under senare delen av 1800-talet brändes en stor 'röhög' (rishög) på Herrgusseröds mosse. Elden blev så kraftig att mossjorden tog eld och där brann det i 2-3 år. När elden till sist släcktes vattenfylldes brandgropen och bildade en såpass stor damm att ungdomarna satte en slängåka där.⁵⁵ Hela mossen, ända ner mot Hålkekärrs utmarker, var vattensjuk och oländig. Därför blev det också Johannes Andersson i Hålkekärr som ställde om den första utdikningen. Ny grundlig dikning verkställdes år 1921.

Som en följd av den svaga lutningen blev marken uppe vid brandplatsen inte fullständigt torrlagd utan ganska fuktig, till glädje för den familj med beckasiner som varje år gästade där.

Den bohuslänska längbanan

När den bohuslänska längbanan skulle byggas stakades även en linje öster om Stora Hällungen. Linjen gick från Svenshögen utmed sjöns stränder till Djupevik och därifrån över terrängen till Herrgusseröds mosse, där en station var planerad. Riksdagsman Johan Larsson i Presstorp som var en framsynt herre köpte ett område här för att bereda frimark för stationen. Något som var högst främjande för frågans lyckliga lösning. Stridens vågor gick höga i riksdag och bygd. Berörda kommuner beviljades ekonomiska resurser till fri jord och riksdagen beslutade i första omgången östersidan. Men frågan kom upp igen. Det sades då att vissa inflytelserika personer, som också var badgäster i Stenungsund, bidrog till detta. Det sades också att frågan slutgiltigt avgjordes när flera av Larssons anhängare hade påskledighet och så segrade västersidan. Anläggningen med fyra tunnlar genom berget i Bua ska ha kostat fyra miljoner kronor. På den tiden, fram till år 1907, hade pengar inte värde efter våra begrepp.

Skräddare Börje och hans barn

Under Båxere varle och väster om den bäck som rinner från Smedseröds kvarn till Hällungen finns ett gammalt torp med ett eller två äppleträd, några stickelbärsbuskar och lite syrenbuskar. Själva torpet hålls ännu i kultur, mest för bete, och kallas idag för Börjes lycka. Några gräsöverbuxna upphöjningar och hålor är resterna av Skräddare-Börjes tomt. Börje Persson var född år 1800 och var son till Per Elofsson (född 1763) och hans maka Karin Thoresdotter (född 1758) på undantaget Havrelyckan i Daffinseröd. Börjes hustru hette Olena och var från Ljungs socken. Med henne hade han barnen:

- Petrus
- Anders Johan (född 1835)
- Karl (född 1838)
- Johannes (född 1844)
- Tilda (född 1847)

Mellan Karl och Johannes fanns en Leander som avled i unga år. Sin ålderdom tillbringade Börje på torpet Hällesdalen under Stora Komperöd.

⁵⁵ Slängåka = Trästång som roterar runt en upphöjd påle på isen. (Red.)

Petrus blev förman för en kolfirma i Göteborg och Anders Johan Börjesson var skräddare i Herrgusseröd. Hans hustru hette Johanna och var från Gullborga på Orust. Barnen hette:

- Christina
- Anders
- Gustaf
- Leander
- Johan

Christina utvandrade till Amerika. Anders Hyllander blev skräddare i Göteborg. Gustaf Sandberg blev förman på på Jonsereds Fabrikers AB och har tagit emot patriotiska sällskapets guldmedalj. Leander Sundström blev sergeant på Kviberg. Han var med vid den stora fältmanövern i Bohuslän år 1907. I detta sammanhang åkte han häst och kärra med Teodor i Sörgård då de mötte en bil som skrämde hästen i sken. Ekipaget gick omkull i Herrgusseröds dal. Teodor blev lindrigt skadad men Leander Sundström avled. Johan Andersson blev hemma. Först var han skräddare och satt på bordet med benen i kors, sedan urmakare. År 1911 deltog han i gökotta på Näset vid Hällungen. Upprymda som de var, fick de infallet att bada tidigt på morgonen och Johan drunknade.

Skräddare Anders Johan

Skräddare Anders Johan var en bister man men utan svek. Hans arbetsdag sträckte sig från tidig morgon till sena kvällen. Särskilt i ungdomen var han ofta ute i gårdarna och sydde olika slags klädesplagg till de manliga invånarna. Innan hantverkarna kom till gårdarna hade bondhustrurna bråttom med ystning av äggostar och bakning av pannkakor, med mera. Det dög inte med vardagsmat, det skulle vara bättre kost. Detta gällde i all synnerhet Anders Johan för han var renlig och noggrann som få, inte minst vad gällde kosthållningen. En gång hittade han ett nöthår i äggosten och utbrast till husmors bedrövelse:

- Nöddelö å äggost är bra, men di ska vära war för sej.

När han senare talade om sina vandringsår anförde han min uppgiftslämnare:

- De finns då ingen här i sockna som ädt så möen skid som jä. Hadde jä hattet nu, å hävtet i Hällongen hadde hele sjön blett full, ja vaent hadde åadminstone blett gurmete.

För de kostymer han sydde i gårdarna tog han tre kronor i sömlön. Det tog i regel tre dagar att sy en kostym. En krona om dagen samt kost var ingen dålig förtjänst när annat arbetsfolk hade 50 öre. I det egna hemmet i Herrgusseröd, där han hade sitt skrädderi, var sömnadspriserna för de olika klädesplaggen:

- Kostym 5,50 kronor
- Överrock 5 kronor
- Byxor 75 öre
- Väst 50 öre
- Kalsonger 25 öre

Småplaggen såsom västar och kalsonger syddes i regel av hustrun. Så hände det att en kund kom en söndag för att hämta sin kostym och betalade med en tiokronorssedel vilken skräddaren inte kunde växla. Han gick då till sin granne Anders Håkansson som bedrev lite handel. Hågen var en myndig gubbe och därtill gudfruktig och han svarar:

- Man växlar inte penningar på Herrens Heliga sabbat.

I detsamma får Anders Johan syn på en fisklåda borta i ett hörn.

- De va grann fesk, wa tar du för den?

- 1,75, blev svaret.

- Då får du la mej få en, säger skräddaren och betalar fisken med tian och får pengar tillbaka.

- Va de frauen om att växla, geck de inte, men feck du sölt vad de inte Herrens Heliga sabbat, sa skräddaren, tog fisken i stjärten och vandrade hem.

Hans buttra sätt och bistra utfall gjorde att pojkar fann ett stort nöje i att retas med honom och gladdes åt att ha honom till föremål för sina spratt. Några pojkar hade en lördagskväll samlats vid Fördärvet på Dals ener.⁵⁶ På hemvägen tog de krogskylten med sig och satte den på skräddarens vägg. Morgonen därpå var det tidig mässa i kyrkan. På den tiden var det mycket folk i kyrkan, de gick ensamma eller i grupper och alla tittade på skräddarens vägg och logotyp. Prästen som också åkte den vägen, tittade på skräddarens vägg och såg betänksam ut. Bakom fönstret i sin kammare följde Anders Johan vad som hände, men ut kunde han ju inte gå. Att på den tiden visa sig eller möta kyrkfolket var att kränka kyrkofriden. När prästringningen var över och vägen tom går Anders Johan ut, men döm av hans förvåning, på väggen står det: ”Här försäljes öl, vin och porter”. Det har sagts att Anders Johans mässa blev väl så kraftig som prästens.

En annan gång tog sig några pojkar för att göra dumheten att byta ut skräddarens gris mot ett får. På morgonen, när Anders Johan vaknat ropar han:

- Johanna. Du får gå ut å se. Jä tror grisen brägar.

Det var år 1906, det år jag konfirmerades. Min far hade köpt tyg till mina nattvardskläder och med paketet under armen går jag till Anders Johan för att få dem sydda. Först blir jag insläppt i köket och sedan i kammaren. Jag hade nätt och jämnt öppnat dörren förrän skräddaren ryter:

- Stäng döra!

Jag framför mitt ärende och tillägger att jag ville ha långbyxor. Skräddaren öppnar paketet försiktigt, nyper i tyget synar det mycket noga. De stränga dragen i ansiktet slätas ut när han säger:

- Har pappa lovat dej langa böxer får du la haet.

Sedan måttagningen var överstökad var jag glad att komma ut ur den rysliga värmen som rådde därinne, något som jag dock fick uppleva ett par gånger till innan jag fick mina kläder. Det blev en bra kostym och långbyxorna var mina första.

I dagar och veckor hade Anders Johan funderat på att slå sig lös för en glad dag. Planerna tog form och han sände bud efter en liter brännvin som på den tiden kostade 90 öre eller en krona. Med litern i kavajinnerfickan gick han till Gevaljarns och in i köket där. På golvet gick en svart katt som snodde sig, kurrade och spann. Anders Johan som hade frihetskänslor kände sig betagen i katten och säger:

- Jä har allti vört så kär i swarta katter.

⁵⁶ Fördärvet = En krog på Dals ener. Det har också påståtts att den omtalade skylten tagits från en källarbyggnad strax norr om skräddarens där Axel Lind hade sin första affär.

Han böjer sig ner för att klappa djuret och litern glider då ur fickan och i golvet. Med ett kras gick den i tusen bitar vilka låg där och lyste i det slocknande nöjet. Ögonvittnen berättar att först blev Anders Johan stum och sedan gick han och sa:

- Nu gör inte jä här.

Inte nog med det som här gick i kras. Hans första frihetsdag, kanske efter flera års träget arbete gick också i spillror.

Gick du en solig sommardag på landsvägen förbi skräddarens såg du kanske vilket liv och rörelse det var bland bina i de granbarksklädda kuporna på ovensidan husen. Det var skräddarens bin. Han kunde ha ända upp till 14 övervintrande samhällen och dem förvarade han i ett skjul. Men på försommaren när bina svärmade var det Johanna som fick ansvara för arbetet. Skräddaren vågade sig inte ut. Hon däremot kunde ösa in svärmarna i kuporna med bara händerna. Hon blev aldrig stucken, möjligtvis om något bi kom i kläm.

- Men det hade mor aldrig ont av, sa sonen Gustaf.

Visst flög en eller annan svärm ifrån henne och slog sig ner i kyrktornet som låg bra till. Då sägs att Anders Johan inte talade väl om den byggnaden. Även i bigården var busiga pojkar framme. En natt bar de bort en bistock, fyllde kupan med stockmyror och satte dit istället.⁵⁷ Myrorna vandrade från kupan in i husväggen och där fick skräddaren föra en ojämn strid så länge han orkade.

Omkring år 1910 kom det en nyutbildad skräddare till Herrgusseröd som hette Sundqvist. Han fick mycket att göra och allt hade gått bra om han hade skött sig. Han tog för en kostym i brittisk cheviot 45 kronor inklusive tyg och alla tillbehör.⁵⁸ Den gamle skräddaren resignerade men var ändå intresserad. Han bad en gammal kund som hade sytt hos den nya skräddaren att visa upp kostymen för honom. Sedan han mycket noga synat den sa han:

- Vesst ä han bra, men jä skulle allt sytten lige bra.

Men min uppgiftslämnare tillägger att det kunde han inte.

Detta är den gamla visan om det gamla och nya som möts. När det gamla har gjort sitt och kan gå mot det nya ler framtiden förhoppningsfullt. Jag tror att Anders Johan kunde. Han hade sytt min fars helgdagskläder och de var bra. Jaktrocken av ljusgrå vadmal med figurerade metallknappar och fina mörkgröna slag. Den var enligt min åsikt ett mästarpöv.

Anders Johan avslutade sin samhällsgagnande yrkesbana år 1917 och hans hustru några år tidigare, båda i det gamla hemmet som vid skräddarns bortgång var annan mans egendom.

Skräddare Kalle

Karl Börjesson var även han skräddare och gift med Greta Olsdotter (från Bjurhult). De hade många barn, mest flickor. De kom ut i världen och blev alla duktiga människor. Torpet som de brukade hette Bjurhultsängen eller som de säger därinne:

- Åver åa.

Det låg på Törneröds skogsmarker, mitt emot Bjurhult och väster om den å som rinner från Komperöd till Bjurevatten. Marken låg väl till mot solen och födde två kor. Skräddare Kalle avled vid 91 års ålder (år 1929) hos sonen Albert på Håltet i Västerlanda socken.

⁵⁷ En bistock är en bikupa tillverkad av en ihålig trästock. (Red.)

⁵⁸ Cheviot är ett ylletyg som ursprungligen tillverkades av ull från cheviotfår i Skottland. (Red.)

Tysken

Johannes kallad Tysken, var de andra brödernas totala motsats till både sätt och sinne. Hans hustru hette Augusta Dahlin, en stor rejäl kvinna. Med henne hade han också flera barn som som det gick bra för. Sitt öknamn fick han som ung då han arbetade i tyska hamnar. Där spelade han ett spratt av sådan art att han måste rymma och vågade sig aldrig tillbaka. Familjen bytte ofta bostad och alltid blev någon lurad vid flytten. Av en känd bonde här i socknen köpte han en gammal stuga med tillhörande torp och skulle betala 700 kronor. När betalningen för detta uteblev trots upprepade uppmaningar gjorde bonden slutligen allvar av sina krav och begärde Tysken konkurs. Han hade inga som helst tillgångar men väl skulder. Dessa bevakades av ingen mer än bonden, som dessutom fick underhålla familjen påstods det. Gåldenären och hans familj bodde lugnt kvar. Förargad vidtog nu bonden åtgärden att vräka dem från torpet. Men Tysken som visste vad som närmade sig, gick till bonden och sa att det var onödigt med sådana kostnader. Han skulle ändå flytta med familjen till en son som hade en gård i Forshälla och det gjorde han också. Bonden blev nu glad, både för att Tysken hade flyttat och för kostnaderna han hade sparat för vräkning. På våren såddes torpets marker med havre. På hösten när havren hade mognat kom Tysken och skördade.

Johannes Börjesson avled på Ucklums ålderdomshem omkring år 1923.

Danska

Tilda Börjesdotter reste som ung flicka till Köpenhamn och blev vid ungefär 65 års ålder hemskickad genom myndigheternas försorg. Robert Svensson i Hamra som då var fattigvårdsstyrelsens ordförande fick hämta henne i Malmö. När kommunen senare erbjöd Robert resekostnaderna för detta, tyckte han att resan var så trevlig att han betalade den själv. Tilda avled på Ucklums ålderdomshem någon gång på 1930-talet.

§ 3

Nästa sammanträde ska hållas på den tid, plats och dag som åldermannen i samråd med övriga ledamöter bestämmer.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid sammankomst med
Ucklums Hembygds-gille
hos Ivar i Herrgusseröd den
17 januari 1956**

Samtliga var närvarande och åldermannen hälsar välkommen.

§ 1

Ivar Häggners samlingar

Före detta tullkontrollanten Ivar Häggners kulturhistoriska samling betraktades. Det var en imponerande syn. Vi började i källaren, bara där fanns omkring 500 föremål. Vandrigen gick vidare över bostadslägenheten på nedre plan samt ovanpå. Överallt trängdes föremål som antika möbler, fina silverföremål, tenn, koppar, porslin och textilier, med mera. Dessutom sägs vinden och skrubbarna vara fullproppade. Sammanlagt omkring 12 000 föremål. Det var en upplevelse att se och uppleva denna samlargärning, att få ta del av den sakkunskap som följde varje föremål som uppvisades.

§ 2

Redaktör Sven Schånberg hade tidigare åtagit sig att, för en angiven summa, fotografera och beskriva socknen. Vid tidigare beslut löstes han från sin uppgift, men hade till Sköldén som gåva överlåtit sitt för ändamålet hopsamlade film- och fotomaterial på gillet. Gillet beslutade nu att med tacksamhet mottaga gåvan samt tillställa givaren gillet tack för detta.

§ 3

Sköldén hade gjort ett förslag till fastighets- och heminventering varav ledamöterna erhöll ett exemplar vardera.

§ 4

En hembygdsafton ska anordnas den 1 februari med föredrag av landsantikvarien i Vänersborg, Sven Hallbäck, med ämnet "Levande hembygd, där forntid och nutid mötas". Vid föredraget ska bilder belysas med en balloptikonprojektor. Kalin fick i uppdrag att vid samma tillfälle läsa ur protokolls-boken "Om fattigfolk i torp och backstugor".

§ 5

Gillet beslutade att nästa sammankomst ska hållas den 21 februari 1956. Då ska om möjligt landsarkivarien intresseras att närvara. Kalin fick i uppdrag att för detta ändamål kontakta landsarkivarien.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid Ucklums Hembygds gilles
sammankomst i bygdeskolan den
23 februari 1956**

Närvarande var ledamöterna Sköldén, Klevenfeldt, Davidsson och Kalin samt inbjudna landsarkivarien Robert Swedlund i Göteborg samt Ivar Häggner, vilka hälsades välkomna av åldermannen.

§ 1

Den i förra protokollet omnämnda bygdeaftonen med föredrag av landsantikvarie Hallbäck hölls i hemvärnsgården. Lokalen var till trängsel fylld. Föredraget samt föreläsningen ur gilletts protokoll mötte livligt gillande.

§ 2

Sköldén föredrog planerna på en bostadsinventering. Landsarkivarien tog med intresse del av detta och gav råd om vad som lämpligen bör ingå. Han ska fundera vidare på saken och senare i brev ge oss råd till att inhämta mer information från Nordiska museet.

Sköldén överlämnade vid detta tillfälle de handlingar som mottagits från Erik Ferdinandsson i Daffinseröd. Dessa avser gårdshandlingar från 1770-talet fram till omkring år 1850. Vidare hade Klevenfeldt tagit med gamla handlingar från hans släktgård för beskådning. Bland annat en liten anteckningsbok där riksdagsmannen Lars Rasmusson karaktäristiskt beskrivit sina kamrater i riksdagen. Landsarkivarien tog livligt del av dessa handlingar. Efter att vårt förvaringsskåp i skolans luftskyddsrum beskådats, gav han oss rådet att skaffa pappershöljen där gårds- och andra handlingar av kulturhistoriskt intresse noggrant kan ordnas. Varje gård eller by får plats för sig, samt att en noggrann etikettering bör göras. Se tillhörande bilaga.

§ 3

Kalin meddelade att han föreslagit lantmätare Ekengren att kartlägga gamla kyrkogården för en billig peng. Kartan skulle förutom kyrkogården inkludera predikstolen i kyrkberget, offerkällan och platsen där nuvarande kyrkklocka gjöts, med mera. Lantmätaren var villig att göra detta för högst 100 kronor om han fick ta det tillfälle som passade honom.

Gillet beslutade att Sköldén skulle försöka få församlingen att betala. Annars åtar sig gillet att ersätta företaget.

Kalin fick i uppdrag att verkställa.

§ 4

Nästa sammanträde ska förslagsvis hållas den 20 mars 1956 då högarna och bosättningen, med mera på Sköldunga ska beskådas.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

Bilaga till protokoll 23 februari 1956 § 2

Brev från landsarkivarie R. Swedlund

Landsarkivarie R. Swedlund
Göteborg

Göteborg den 29 februari 1956

Till Skrivaren i Ucklums hembygds-gille
Herr Handlanden John Kalin.

Med tack för att jag fick komma till gillet häromkvällen återsänder jag ert frågeformulär med några anteckningar som landsantikvarien i Skara, Gunnar Ullenius gjort på min begäran.

Dessutom skulle jag vilja förorda att ni från Nordiska Museet rekvirerar den lilla boken Förteckning över Nordiska Museets frågelistor. Efter denna kan ni sedan rekvirera frågelistor rörande olika ämnen och dessa listor kan säkerligen ge er värdefulla idéer.

Sedan vill jag ifrågasätta om inte ungdomar i Ucklum kunde kopplas in i ert samarbete som medarbetare. Finns det ingen JUF från vilken några intresserade medlemmar kunde hämtas för att gå omkring i gårdarna och få frågeformuläret ifyllt medan de sitter och pratar med gårdens folk? Jag tror att er undersökning skulle bli mycket intensivare och effektivare om ni fick några medhjälpare bland de yngre årsklasserna. Naturligtvis vore det väl också värdefullt att sprida intresset för bygdeundersökningen till de unga.

Rörande samlandet av arkivalier finns inte mycket att säga utöver det som vi samtalade om. Att varje gårds, varje företags, varje förenings handlingar – arkiv – hålls isär och bevaras som en slutenhet var vi ju överens om. Varje sådant arkiv bör läggas in i en eller flera kartonger. På en lista bör sedan olika arkiv antecknas med arkivbildarens namn samt begynnelse- och slutår för arkivet. Dessutom bör arkivets innehåll karaktäriseras och kanske också några notiser om viktigare papper göras. Till exempel:

Ekeby gårdsarkiv år 1734-1898

Innehåller gårds- och släkthandlingar (20 handlingar) bland annat brev från

Charles Swensson i USA till hans moder år 1858-1860.

Arkivet överlämnat till Gillet av lantbrukaren A.B.C:son.

Om de äldre gårdarna där inga papper finns bör anteckningar göras. Till exempel:

Karlsbo gård. Inga äldre handlingar. Enligt uppgift av ägaren D.E.F:son
brändes samtliga handlingar år 1942.

Kan jag ytterligare hjälpa er på något sätt gör jag gärna det. Kanske ett telefonsamtal kan räcka för att klara upp en fråga.

Med de bästa hälsningar
R. Swedlund

**Protokoll fört vid sammankomst med
Ucklums Hembygds-gille i Sköldunga den
16 maj 1956**

Samtliga ledamöter var närvarande och Ivar Häggner.

§ 1

Promenaden i Sköldunga

Sedan åldermannen hälsat oss välkomna påbörjades en promenad vars första mål var tomterna efter den gamla Sköldunga by. Då det bör vara över hundra år sedan byn försvann och erhöll sin nuvarande plats där tomterna vilar under ett grönt täcke. Den gamla bykällan var kvar och vårdad. Härifrån tog Sköldén vatten till sin gård. Under fadern Edvard Eliassons tid hade det tidigare runnit till gården i borrade trästockar.⁵⁹

Gravhögarna

Nästa mål var Sköldunga högar, nämligen gravar från folkvandringstiden på 300-talet efter Kristus. Dessa kunde delas i två grupper varav den norra var övervuxen och i bedrövligt skick. Ändå var denna tidigare den mest betydande med flera bautastenar vilka dock finns kvar. Här bör röjning utföras snarast. Den norra ligger på Albert Edvardssons ägor. Uppröjningen som nyligen utförts på den södra var gjord med ordning och reda. Kring gårdet fanns tyvärr taggtråd. Ägaren som var närvarande lovade att ordna bekväma tillträden till gravfältet. Fältet som även detta ligger på en grusås var på ett naturligt sätt övervuxet med blåbärsris som glittrade i solljuset.

Om Rasmus svedjebruk

Vi fortsatte vår vandring nedanför skomakare Oskars torp. Där fanns för flera år sedan en så kallad 'skihawe' som nu är borta.⁶⁰ Vägen eller stigen gick över Brötebäcken och ovanför denna i ett skogsområde på höger hand enligt Sköldén. Där hade Rasmus Svensson på Väijesgården (Sköldunga Västergård 2:3) sina svedjeland. Dottern Johanna (född 1841) var som flicka med fadern här och brände kas. Kas säger jag, här i socknen finns ju flera ställen som benämns Kas eller Kasera.

- Har det alltid med skörd att göra?

- Nä, inte alltid, säger Sköldén. Det kan också komma från skogsavverkning, till exempel kasera på Tappers. De kommer av att Natt och Dag på Holmen på sin tid avverkat en större skogspark där.

Skihawe = Gärdesgård. Foto: Kalin år 1934.

⁵⁹ Sköldén har skänkt vattenledningsstockar till hembygds-gillet som förvaras vid Sköldunga skolhus.

⁶⁰ Skihawe = Gärdesgård

Om bruden som drunknade i Brurevatten

Stigen fortsätter ett stenkast öster om torpet Källtorp, för övrigt samma väg som leder förbi Ömans gamla igenväxta torp, Stenbrokullarna, Brurevatten och Rösstorp i Västerlanda. Traditionen berättar att Brurevatten fått sitt namn efter en brud som drunknat där. När brudföljet red utmed norra sidan på sjön där stigen gick, halkade brudens häst på en lutande berghäll. Båda föll i sjön och bruden omkom.

Stenbrokullen mot Sköldunga kvarndamm. Foto: Kalin år 1949.

Precis som en gård eller ett torp ofta fått sitt namn av en viss person som bott där, kan ju sjön mycket väl ha fått namn av en liknande händelse. 'Brur' eller 'Brura' är dialektord för det rikssvenska brud eller bruden.

Domarringen på Sköldunga mo

Nu gick vi däremot inte den vägen utan strax ovanför Källtorp. Vek av vägen åt vänster och var snart vid domarringen eller som det sägs därborta Domaresädet. Detta bestod av klumpstenar och de var nästan övervuxna av granskog. År 1934 var jag här och då sågs fornlämningarna mycket tydligare. Vid ett senare besök sågs två kretsar. Den andra kunde vi trots ivrigt sökande inte återfinna.

Platån här vid domarringen och norrut var tidigare, innan skogen trängde på, kal och ljungbeväxt och kallades 'Skollonga moer'.⁶¹

Kvarnstenarna i skogen

Vi sneddar av och uppsöker en gammal självvuxen körväg strax där intill. Forcerade hindret mellan båda västergårdarna och var så inne på Sköldéns domäner. Här följde vi inte vägen. Åt höger ringlade vi oss fram genom skogen ett bra stycke, uppför en knagglig bergslutning och nästan uppe vid platån var sevärdheten. Här hade bonden eller hans man rundhuggit en berghäll och påbörjat en annan till kvarnstenar som dock aldrig blivit färdiga.

61 Enligt dödboken blev Nils Olsson på Sköldunga mo den 15 november 1813 ihjälskuren, 46 år gammal.

Kvarnstenarna i skogen. Foto: Kalin år 1956.

Sköldéns sågverk

På vårt återtåg härifrån fortsatte vi vägen förbi granna och välansade timmerhögar till Sköldéns sågverk. Vattnet sjöng där sin eviga melodi, det hade vandrat från de många sjöarna på inlandsåsen. Innan det nådde sin moders sköte skulle det rinna från dammen, genom en underjordisk tunnel för att hjälpa Sköldén med framställning av plank och bräder av prima kvalitet.

I detta sammanhang kan nämnas att Sköldén framställde en trädgårdsstege vars motsvarighet inte fanns i länet. Den bestod av en kvistren och seg slana som kluvits från roten i fyra delar, men inte helt ut. Den spjärnades sedan ut och bitar av två tums läkt pressades in och spikades fast. När den så restes och lades i en trädklyka kunde man stiga till väders hur högt som helst utan att hissna.

Inne i sågverket, som var mycket välordnat, var dagsverket till ända. Sågramen stod där hög och stel och inväntade kommande dagsverken. Nere i bäcken stod en liten elmotor och morrade. Det vatten som vågade sig i dess närhet sprutade den över nygjutna cementstolpar. I den stora intilliggande grusåsen rev åbäken till maskiner upp stora sår i grus och sten som användes för verksamheten. Här hade Sköldén utarrenderat både grusåsen och upplagsplanen till Nya Asfalt AB.

Sköldéns sågverk i Sköldunga. Foto: Kalin år 1912.

Då vi smidde planer på ett bygdemuseum i Sköldunga skolhus skulle vi även besöka detta. Men tiden var långt framskriden och med 'en annan gång' gick vi förbi och befann oss snart varmt och skönt i Sköldéns hem för att fortsätta sammanträdet.

§ 2

En räkning från Hagbergs Café inlämnades av Sköldén. Den avsåg kaffe och smörgås i skolan under landsarkivariens besök här. Beslutades att ersättning för räkningen ska betalas med gillet medel.

§ 3

Davidsson inlämnade en räkning från snickare Carl Johansson i Herrgusseröd. Den avsåg 27,15 kronor för reparation och utökning av det skåp som Axel Larsson skänkt till gillet och som nu är uppställt i bygdeskolans luftskyddsutrymme.

Beslutades även här att räkningen ska betalas med gillet medel.

§ 4

Sköldén hade utbetalt 50 kronor till Herbert Christensson för renskrivning av Daffinseröds handlingar. Beslutades att utlägget ska betalas av gillet.

§ 5

Gillet överlade om lämplig plats för förvaring av de föremål och redskap som erhållits som gåva. Vid detta tillfälle uttalades lämpligheten att förvärva Sköldunga skolhus, där skolsalen skulle vara synnerligen lämplig. Då emellertid tidpunkten nu får anses olämplig beslutas att se tiden an, men att inte släppa frågan om detta ur sikte.

§ 6

Davidsson inlämnade en skriftlig redogörelse om Jan Petter Lundberg. Ucklums första examinerade folkskollärare. Redogörelse bifogas som bilaga till detta protokoll.

§ 7

Postkörarens berättelse

Kalin redogjorde för hur han genom födelsedagsnotis i Bohuslänningen den 24 februari 1957 uppmärksammas på att förre jordbrukaren Karl Georg Olsson Hyltekärr Uddevalla, på sin tid kört posten mellan Ucklum och Uddevalla.

Den 5 mars så kontaktades ovanstående via brev med begäran om svar på följande frågor:

1. Vilka år körde ni?
2. Vilka stationer besöktes?
3. Körde ni längre än till Ucklum, vem fortsatte?
4. Om ni körde söderut på eftermiddagarna, var övernattade ni för att köra norrut på morgonen?
5. Hur var löneförmånerna?
6. Körde ni ensam eller hade ni postiljon med och vad hette han?
7. Blev ni antastad av någon? Hade ni vapen för självförsvar, isåfall vad?
8. Blåstes signaler vid stationerna?
9. Fann ni uppdraget trivsamt och var folk i allmänhet hyggliga?

Skulle ytterligare synpunkter eller händelser finnas som ni vill skriva om är vi mycket tacksamma.

Den 14 mars ankom svaret, så lydande:

Med anledningen av er förfrågan angående min tjänstgöring som postkörare Uddevalla - Ucklum får jag svara så långt jag kommer ihåg. Det var åren 1892-1893 som jag körde posten Uddevalla - Ucklum och stationerna var Grohed, Ljungskile och Grössby. Framkommen till Ucklum blev jag avlöst av en man vid namn Natanael (efternamn okänt).⁶² Efter avfärd från Uddevalla vid ettiden var man i Ucklum vid pass 6 på eftermiddagen. Övernattningen var ordnad i ett av en handelsman ägt hus i närheten av poststationen⁶³. Lönen var 1 050 kronor. På detta måste hästfoder hållas, samt mat och husrum. Likaså måste vagn hållas.

Postiljon följde alltid med. Det var två stycken som turades om, Karlsson och Lundberg, de måste nämligen följa med ända till Göteborg. Vägarna på den tiden var ju lite osäkra. Därför var postiljonen beväpnad med revolver av ganska stort format, som dock inte fick användas förrän överfall hade skett. Något sådant hände aldrig men många gånger hejdades posten, men ett resolut uppträdande klarade upp situationerna. En gång var det dock verklig fara, men tack vare en snabbfotad häst gick det bra. Postiljon Lundberg var dock beredd på det värsta och hade vapnet färdigt hela tiden.

Signaler blåstes vid varje station och postväskan blev inburen. Den kunde ibland ha en vikt av 100 kg. Arbetet kunde både vara intressant och besvärligt, det senare mest på höst och vinter. Mer än en gång blev posten insnöad och fördröjd i flera dagar. Folk var i allmänhet hyggliga och ibland blev det, flera gånger, förtäring under vägen. På en punkt skar det sig dock och det var körningen på landsvägen. På den tiden var ju vägarna i bedrövligt skick och postiljonen hävdade bestämt att alla andra kördon skulle hålla ordentligt åt sidan när posten kom. På långt håll blåste han signal och det var inte nådigt om vägen sedan inte var fri.

Detta var i små drag det dagliga livet som postkörare och hoppas upplysningarna blir till någon glädje.

*Högaktningsfullt
Carl J. Olsson
Hyltekärr Uddevalla*

Detta är 85-åringens brev som arkiveras i original.

62 Natanael Niklasson från Herrgusseröd Sörgård

63 Där skjutsbonden inkvarterades var sannolikt i 'Boa', numera Grössbyn Mellangård 1:1.

§ 8

Lisen Eliassons brev

Elisabeth Eliasson Timerås Västerlanda som bott på Smedseröds mark i 18 år och varit gift med Ivar Eliasson, gamle häradstjänarens son har översänt två brev av den 7 mars 1956 och det andra tidigare och odaterat. De upplysningar som båda breven ger är av värde och har använts vid uppförandet av Kalins artikel om Smedseröd. Därmed har vi inte funnit anledning att här återge dem. Breven arkiveras med påskrift.

§ 9

Kriminalöverkonstapel B. Olofsson berättar om sina barndomsminnen

Före detta kriminalöverkonstapel B. Olofsson i Göteborg berättar här nedan sina barndomsminnen från Ucklum:

Jag föddes på gården Amdal en sommardag år 1875. Min far Olof Berntsson ägde då denna gård. Då min morfar, hemmansägaren Lars Andersson sex år senare avled sålde min far Amdal och köpte morfars gård⁶⁴. Jag uppfostrades i föräldrahemmet och stannade där till fyllda 18 år och fick tidigt lära mig att arbeta som en hel karl. Arbetet med moder jord hade emellertid inget större intresse för min del, varför jag allvarligt funderade på att i likhet med andra i socknen varande ungdomar emigrera till Amerika. Mina föräldrar vägrade emellertid att 'släppa fågeln ur buren' varför resan inte kom till stånd. Ett par, tre år senare lyckades jag dock skaffa mig min fars tillstånd till fast anställning vid Kungliga Göta trängkår i Karlsborg.

Byteshandel och självhushåll

Under min barndom var allting så enkelt och primitivt mot vad numera är fallet. Pengar till exempel hade då ett värde som nutidens människor, speciellt ungdomen, inte kan fatta. Byteshandeln ersatte i stor omfattning pengarna på landsorten. Bönderna bytte bort sina produkter, mestadels smör och ägg mot specerier till ortens handlare. Kött och fläsk saltades till husbehov för hela året vid de regelbundet återkommande höstslakterna. Klädfrågan löstes i stor omfattning på så sätt att bondebefolkningen själv vävde tyg till sina kläder, doffel vill jag minnas att det kallades. Till underkläder bearbetades på gårdarna odlat lin som där kallades 'hör'. (Starka saker, dåtidens nylon.)

Ljus tillverkades av vid höstslakterna erhållen talg, en tillverkning vid vilken jag själv flera gånger medverkat. Fotogenet hade då i stort sett avlöst de i stugorna tidigare använda tőrestickorna som lyste. Tändstickor tillverkades emellertid rätt allmänt i hemmen för att i möjligaste mån spara på de köpta stickorna. De hemmagjorda stickornas format var betydligt större än de köpta, cirka 20 cm långa och med tändsats av svavel. Även sådan tändstickstillverkning har jag deltagit i som barn.

Sill som födoämne, med mera

I kosthålllet hade sillen en dominerande plats. Sill och potatis den ena dagen, potatis och sill den andra. Ett fat med mer eller mindre skummad mjölk från vilket bordsgästerna tog till sig mer med trä- eller hornskedar, det var den vanliga kosten. På söndagarna byttes sillen i allmänhet mot fläsk eller kött och det grova brödet mot finare sådant.

64 Lars Anderssons gård, nuvarande Grössbyn Östra 2:2

Sill var ett billigt födoämne omkring år 1890 då det stora sillfisket pågick. Ett hästlass sill kunde man då köpa för cirka 50 öre, vid köp av större partier betydligt billigare.⁶⁵ Bönderna utnyttjade denna fördel, köpte och saltade sill till både folk och få. Ja sillen användes även till gödsel emellanåt.

Prästerskapet

Den tidens prästerskap hörde i regel till den strängt schartauanska riktningen. De hade ett fast grepp om sin församling, åtminstone här i pastoratet. Någon som helst opposition mot prästens görande och låtande i församlingsärenden förekom praktiskt taget inte. De årligen förekommande så kallade husförhören ägde vanligen rum i skolhusen. Då måste alla konfirmerade personer 'gå man ur huse' för att förhöras av prästen i kristendomskunskap.

Personer som skolkade från dessa förhör vilket dock sällan var fallet även om behövda kunskaper i katekesen saknades, riskerade att bli avstängda från nattvardsgången. Det samma gällde för de som vid förhöret inte nöjaktigt kunde besvara prästens frågor. Avstängda personer blev ålagda att en eller flera gånger inställa sig på pastorsexpeditionen i Spekeröd för att av pastorn få nödvändig kunskap i katekesen. Sådana förelägganden fullgjordes alltid, trots att vägen till pastorsexpeditionen för den norra delen av socknens boende var över en mil lång.

Gudstjänsterna

Gudstjänsterna i sockenkyrkan var i regel mycket talrikt besökta. Vanligtvis tog föräldrarna med sina större eller mindre barn dit. I kyrkan satt alla feminina personer i bänkraden till vänster och maskulina personer till höger.

Sotare Petter

I detta sammanhang kan nämnas att en originell man Sotare Petter, klent begåvad på huvudets vägnar, under sommartid brukade uppehålla sig i socknen och utöva sitt yrke. Den gode Petter brukade i regel besöka gudstjänsterna iklädd endast ett par trasiga byxor, en lång rock och utan skodon. Under det att gudstjänsten pågick stod Petter på gången i höjd med första bänkraden och sjöng med i psalmsången med så hög röst att musiken från orgeln inte, eller i varje fall, endast med svårighet kunde höras. Förargligt nog, mest för organisten, brukade Petter bli efter i psalmsången. Ibland en hel vers som han efteråt ensam avverkade, med vilken han skänkte oss ungdomar ett stort nöje. Vi pojkar gick heller aldrig till kyrkan med så lätta steg, som då vi visste att Sotare Petter skulle närvara där.

Frikyrkan

Gudstjänsterna var som förut antecknat talrikt besökta och frikyrklig separation var ytterst ringa. I mitten av 1880-talet uppförde en hemvändande sjöman ett hus där plats för frikyrkogudstjänster uppläts. Den hemvändande sjömannen var Elias Jacobsson och huset var manbyggnaden på Grössbyn Södra 4:4.⁶⁶ I samband med detta blev den frikyrkliga verksamheten något livligare, men separatisternas antal blev och är väl fortfarande jämförelsevis ringa där i orten. De frikyrkliga benämndes vanligtvis kolportörer.⁶⁷

65 När Nösne- och Järnkätts lider fanns var ett hästlass högst 300 kg

66 Se protokoll den 6 november 1954 § 6 Frikyrkörelsen

67 Kolportör = En kringresande försäljare av religiös eller annan litteratur. (Red.)

Vidskepelsen

Vidskepelsen och spökrädslan var under min uppväxttid mycket stor bland bondebefolkningen i Ucklum. Gasten för att ta ett exempel, var ett spöke vars existens många både ungdomar och äldre inte betvivlade. Enligt mångas utsago skulle gästen uppehålla sig i sjön Hällungen och vid annalkande oväder, nattetid, utstöta skrik liknande nödrop av en i sjönöd varande människa.⁶⁸ Spökerier i övrigt ägde enligt folktron vanligtvis rum vid Rävåsebro och än mer vid den gamla kyrkogården vid Prästgårde. Vad som troligen mycket bidrog till uppkomsten av spökhistorierna från denna kyrkogård var personer som begått självmord. De fick inte jordfästas enligt vanlig ritual, utan skulle begravas i hörnet av kyrkogården⁶⁹. Det ena med det andra gjorde i allmänhet att man endast i nödfall tog vägen där förbi, åtminstone i ungdomen, och då i språngmarsch. Med högsta möjliga fart och blicken ängsligt vilande på kyrkogårdsmuren skyndande man där förbi. Helst gick man långa omvägar för att slippa gå förbi nyss nämnd kyrkogård.

Penningvärdet, priser och dränglöner

Penningvärdet var vid den nämnda tiden en smula högre än vad nu är fallet. Här är några axplock:

- Oskummad mjölk Omkring 6 öre per liter
- Ett tjog ägg Omkring 50 öre
- En kanna brännvin 2 kronor (75 öre per liter. En kanna = cirka 2,7 liter)
- En kanna kröser (lingon) 12 öre

Lejd arbetskraft var då mycket billig. 50 öre för ett manligt dagsverk, trots det att arbetstiden under sommartid ofta varierade från solens uppgång till dess nedgång. En dräng avlönades med omkring 30 kronor om året plus småkläder. En piga med 10 kronor om året. Min far hade vid slutet av 1880-talet en enastående rask och duktig dräng vars årslön han höjde till 50 kronor. För denna omotiverade höjning fick han senare en massa ovett av en i trakten boende kollega. Denne fruktade att hans dräng på grund av detta kunde komma med begäran om lika stor lön.

⁶⁸ Storlommens skrik

⁶⁹ Jordfästa = Fästa den avlidne vid jorden så att han inte går igen. Norra hörnet, det onda kom alltid från norr därifrån kölden kom.

Stöld och moral

Stölder förekom sällan eller aldrig där i trakten. Att låsa dörrarna nattetid till stall eller fähus var inte vanligt. Inte ens dörrarna till bostaden låstes under nätterna. Moralen var i allmänhet mycket god. Bruket av spritdrycker var visserligen stort bland allmänheten, men inte så att det i vardagslag märktes särskilt mycket. Vid större helger, exempelvis jul, så köpte byalaget vanligtvis ett större fat brännvin vilket någon loge delade upp bland vederbörande. Brännvinet förbrukades senare till större delen vid julkalasen som började tredjedag jul. Vid dessa kalas vilka vanligtvis pågick hela natten, blandades brännvinet i kaffe till så kallade kaffegökar (halvar), till vilka det kom ett större eller mindre antal 'toddar'. Groggen var inte uppfunnen.

Bröllop och begravning

Till bröllop och begravning hos bönderna beviljades i allmänhet två eller tre dagar.⁷⁰ Matfrågan vid sådana tillfällen löstes delvis genom att grannarna som inviterats till högtidligheten som gåvor i förväg bar matvaror, så kallad 'fon', till stället ifråga. Vid så kallade bättre begravningar var dödgrävaren, som gick under namnet Stöten, en självskriven gäst efter begravningen.

Stöten var Jakob i Skinteberga en grov och vårdslös man med ett stubbat svart helskägg. Hos Boens i Grössby var det begravningskalas på annandag jul och dit var Jakob bjuden. Jakob trädde med värdighet fram och ställde sig i dörren till måltidsrummet. Han betraktande välfägnaden, gnuggade sina inte allt för rena, valkiga händer och utbrast med ljudlig basstämma:
- Har ni julost änn, då skall Jakob äta. (Kalins kommentar)

Under begravningsmåltiden (middagen) hade Stöten sin plats tillsammans med barnen från de inbjudna familjerna längst nere vid dörren. Att mat och dryck vid sådana tillfällen var mer än riklig kan man förstå, det var en prestigefråga för vederbörande arrangörer. Skulle någon av deltagarna få för mycket av det bästa väckte det ingen anstöt hos de övriga. Min mor frågade vid ett tillfälle hustrun till dödgrävaren hurdana begravningarna varit efter två då nyss avlidna personer här i socknen. Till detta svarade denna:

- Den första begravningen var riktigt skräp, far var inte rörd då han kom hem därifrån utan spik nykter. Vid den andra begravningen däremot hade det varit ett redigt kalas, far var så full då han kom hem att han knappt kunde gå.

Klockarns tal i sorgehuset

Vid tiden ifråga förekom sällan eller aldrig att tal hölls i samband med jordfästningen av den avlidne. Däremot var det brukligt att tal hölls i sorgehuset när den avlidne skulle föras därifrån till kyrkogården. I de fall klockarn var närvarande vid begravningar fick han vanligtvis avklara den saken. Jag minns en begravning då det sedvanliga liktalet tydligen inte var till belåtenhet bland gästerna. I varje fall avbröt en av dem den talande med orden:

- Sluta upp med det förskräckliga talandet och sjung en rejäl psalmvers, vilket genast skedde.

Socknen och de fattiga

Levnadsstandarden var mycket låg, vilket de stora barnskarorna i familjerna mycket bidrog till. Tio och tolv barn ibland ännu fler var inte ovanligt i familjerna, snarare tvärtom. Jag minns ett besök i en torparstuga, då fjorton personer till middagstid serverades endast mosad potatis som doppades i

70 Ett bröllop i Sörbyn i mitten av 1800-talet varade i åtta dagar. En flicka från Askerön dansade på denna tid ut ett par nya skor.

saltlake. Fattigvården var under all kritik och de behövande fick i stor utsträckning försörja sig genom tiggeri. Visserligen fanns där ett sockenmagasin, där de behövande en gång i månaden fick hämta en viss mängd säd som dock inte räckte långt. Tilldelningen var tilltagen i det knappaste laget. Här ett exempel: En bortåt 80-årig torpare och hans ungefär lika gamla hustru som en längre tid ständigt varit sängliggande och sjuk, en fosterdotter och hennes oäkta barn, sammanlagt fyra personer fick nöja sig med ett månatligt bidrag av socknen med kontant fem kronor samt en mått råg.

Något ålderdomshem fanns givetvis inte i socknen vilket gjorde att äldre och andra personer, som inte själva kunde ta hand om sig, årligen såldes på fattigauctioner till den lägstbjudande. De på så sätt sålda fattighjonerna hade mycket att beklaga när de ofta av sina husbönder tvingades att arbeta över sin förmåga och på olika ställen behandlades illa.⁷¹

Skolorna

Undervisningen i skolorna var förhållandevis god. Lokalfrågan var dock ett sorgligt kapitel vad beträffar småskolan. Några skolhus för denna kategori av barn fanns inte i socknen. Undervisningen ägde rum i hemmen hos bönderna, i tur och ordning, samt i vissa fall även i torparstugor. En termin (möjligen flera) var undervisningen vid min skolgång i småskolan förlagd till ett magasin i Grössby, vinden hade där fritt spelrum genom väggarna. Vid regnväder var takdroppet mycket besvärande och hindrade undervisningen på det sätt att man ständigt måste flytta på sig och uppsöka de ställen i lokalen där takdroppet var minst besvärande.

Nöjeslivet

Vad nöjeslivet i olika former beträffar var ungdomen illa lottad. I hemmen fanns vanligtvis ingen annan litteratur än bibeln, psalmboken och någon gammal sönderläst predikosamling att tillgå. De färglagda veckotidningar som numera översvämmar landet var knappast uppfunna. En och annan bonde prenumererade på Bohusläningen (veckotidning vill jag minnas), det var allt. Bland dåtida äldre personer fanns många som varken kunde läsa eller skriva. Min morfar hade en dräng vid namn Klas som var analfabet, vilket han på olika sätt försökte dölja. Då morfar en söndagsförmiddag kom in i drängkammaren satt Klas på en soffa och låtsades läsa i Bohusläningen. Då morfar som kände till Klas oförmåga i innanläsning såg att han höll tidningen upp och ner, frågade han spjuveraktigt om det stod något nytt i tidningen. Efter några harklingar svarade Klas allvarsamt:

- Det står mycket smått och gott och så har ett stort fartyg vält omkull och gått till botten.

Detta Klas antagande hade givetvis sin grund i att vinjetten på Bohusläningen var försedd med bilden av ett ångfartyg.

Kortspel

För att återkomma till ungdomens nöjesliv var kortspel det vanligaste, speciellt bland pojkarna. Att de sju eller åtta år gamla pojkarna kunde spela Bonaparte var inte ovanligt. Under vackra sommardagar var spelplatsen förlagd till någon grön backe, i annat fall i något stall. Jag minns ett sådant tillfälle då jag och några jämnåriga pojkar blev tagna på bar gärning men räddade oss undan hård behandling genom att hoppa ut genom en glugg. Vi hamnade i den utanför varande gödselhögen där vi blev mer eller mindre (mest mer) nedsmorda.

71 Det värsta öde som kunde träffa något fattighjon var om Skropp gav det lägsta inropet.

Fiske

Bland nöjena i övrigt kan antecknas fiske som var mycket populärt bland grabbarna. Fisket ägde mestadels rum i en närbelägen bäck. För egen del var jag mycket 'fiskbiten' redan i sjuårsåldern. Den av mig fångade fisken, åling (elritsa) transporterades i en flaska vatten och släpptes i en brunn⁷². Som fiskedon använde jag sytråd och en fastgjord böjd knappnål, på vars udd under fisket en fluga eller mask fastgjorts. Då jag blivit något äldre övergick jag till fångst av öring (forell) som det då var rätt gott om i bäcken.

Dans

Dans var också ett ej förkastligt nöje. Vackra sommarkvällar samlades en del ungdomar emellanåt under lindarna vid landsvägen och dansade på vägen efter tonerna av något munspel. I bästa fall kunde det lyckas oss att få dansa på någon loge.

Påskeldar, med mera

Bland nöjen i högre stilen var de årligen återkommande högtiderna med påsk- och midsommareldarna som ungdomen med stort intresse gick in för (valborgsmässoeldar förekom inte). Grössbypojkarna brukade mestadels bränna sina eldar högst uppe på berget Åsen, någon gång på Grössby hög. Längre söderut brukade Ölsåsen vara skådeplatsen för liknande eldar⁷³.

Ormen på köksgolvet

I anslutning till vad ovan antecknats några minnen från min tidigaste barndom. En vacker sommar dag då jag uppehöll mig i trädgården utanför boningshuset hade jag påträffat en huggorm. Utan att förstå risken och trots våldsamt motstånd, släpade jag den med mig in i köket och släppte den på golvet. Lyckligtvis utan att bli biten av reptilen. Ormen som väckte stor uppståndelse bland husets inneboende blev emellertid förpassad till de sällare jaktmarkerna av en dräng som ropats in, varefter friden i huset blev återställd.

Kullbergs luftfärd

Vid ett annat tillfälle var en stensprängare sysselsatt med att ladda ett sprängskott i en stor sten belägen i omedelbar närhet till trädgården där även jag uppehöll mig. Då råkade skottet brinna av under laddningen. Kullberg som sprängaren hette, fick därvid göra en luftfärd som slutade illa. Jag som på nära håll bevittnat händelsen och inte förstod vad den innebar för Kullberg, fann saken mycket rolig. Jag skyndade under högljudd munterhet in i huset och berättade att Kullberg farit högt upp i luften på en sten. Min mor som förstått att en olycka inträffat skyndade till stället ifråga och fann Kullberg liggande medvetslös med ena handen avsliten. Kullberg behöll livet och överlevde emellertid i många år efter olyckshändelsen.

Ormungarna i vällingflaskan

En händelse av ovanligt slag inträffade i Amdal vid en slåtter av naturlig äng. En av de i slåttern deltagande torparna intog sin middagsmåltid bestående av en flaska välling i skuggan av ett träd. Under sysselsättningen med detta märkte han att något föremål föll ner i vällingen och någon stund senare ännu ett föremål. Då mannen på grund av detta såg uppåt för att utröna orsaken till nedslagen fick han se en orm hängande över en gren i trädet, sysselsatt med att föda ungar. Ormen och dess nyfödda avkomma oskadliggjordes, men torparen kunde aldrig efteråt förmås att äta välling.

⁷² Åling eller elritsa benämndes 'skinnpes'.

⁷³ Midsommareldarna var helt borta vid sekelskiftet. Kvar var påskeldarna som alltid brändes på Högen.

Trinta och tuppen

Då jag fyllde tre år fick jag av min gudmor i gåva en ungtupp av spansk ras. Tuppen växte upp och blev ovanligt stor och stridslysten. Vid ett tillfälle slogs han på liv och död med en hök då denne försökte bortröva en av hans hönor. Tuppen klarade sig emellertid ur striden med livet i behåll, men blev tyvärr folkilsken på barn och fruntimmer. Jag fick själv vid ett tillfälle en 'kyss' av honom med påföljd att överläppen genomborrades och en mjölkttand lossnade.

Tuppens hädanfärd blev en sorglustig historia. En sommardag då tuppen och hans pullor uppehöll sig i trädgården utanför huset kom en mindre välkommen kvinna, känd under namnet Trinta på besök. Då Trinta som huvudsakligast försörjde sig genom tiggeri, hade fått sin allmosa och skulle gå blev hon av min mor varnad för tuppen och ombedd att inte gå genom trädgården. Trinta svarade till detta att hon inte var rädd om så hela trädgården var full av tuppar. Då hon gick tog hon emellertid till sig en kvast som stod utanför köksdörren under yttrandet:

- Kommer tuppen skall han få av den här.

Tuppen gjorde emellertid inget anfall mot Trinta då hon passerade förbi hönsflocken. När hon kommit förbi stannade Trinta, vände sig om mot tuppen och skakade kvasten mot honom. Tuppen antog genast utmaningen och därefter uppstod en strid på liv och död. Tuppen gol och skrek och Trinta skrek och svor under striden som blev ganska långvarig. Då striden var slut låg tuppen mer än halvdöd kvar på slagfältet. Så gott som alla hans vackra fjädrar låg strödda omkring där striden rasat. Trinta hade emellertid inte heller kommit helskinnad undan. Hennes kläder var rivna i trasor och håret delvis avrivet. Hennes kropp och särskilt ansiktet hade ymnigt blödande sår och revor vilka tuppen med näbb och klor frikostigt hade tilldelat henne. Trinta var emellertid fortfarande i stridshumör och vände sig mot min mor, dock inte handgripligt, som hon hotade med att anmäla för den misshandel som hon själv framprovocerat.

Faraos byxläm

Och så till slut, en liten solskenshistoria, om jag får kalla den så:

Mina föräldrar hade vid ett tillfälle, då jag var i femårsåldern, en bjudning då ett tjugotal personer var närvarande. Bland gästerna befann sig en gammal man som förut ägt gården Amdal och levde av ett vid försäljningen av gården överenskommet undantag. Mannen som av mig och mina syskon kallades Farao, fast hans rätta namn var ett annat. Vid bjudningen var han som vanligt, iklädd byxor utan gylf, men med en läm som hölls uppe vid sidorna av ditsatta knappar. Under aftonens lopp hade Farao i ett nödvändigt ärende varit utanför husväggen och bortglömt att efter förrättningen knäppa upp lämmen. I detta mindre presentabla skick kom han därefter in i huset, där hans klädsel väckte ohejdad munterhet bland de övriga gästerna.

Göteborg i mars 1953 (B. Olofsson)

Rövarenatten i Östra Skår

Till ett handbrev, daterat Göteborg den 8 oktober 1955 var bifogat följande kulturhistoriska berättelse:

Brottsligheten på landsbygden, speciellt Bohuslän nu och för hundra år sedan. En jämförelse av före detta kriminalöverkonstapel B. Olofsson.

Att brottsligheten, särskilt i våra större städer under de senaste åren ökat i oroväckande grad är tyvärr ett faktum. På landsbygden däremot håller jag före att tryggheten till liv och egendom numera är större än vad den var i mitten av 1800-talet, i varje fall i Bohuslän. Som stöd för detta mitt antagande antecknas här nedan ur minnet vad min far (född 1842 i Ödsmåls socken) på sin tid berättat för mig om rövarlivet i hans hemtrakt och ungdom.

En natt i början av 1850-talet hade en rövarliga som härjade mestadels inom nuvarande Stenungsunds storkommuns område, skaffat sig tillträde till hans föräldrars bostad och låst inne familjen i sovrummet. Då hans far vid uppvaknandet konstaterade att så var fallet beslutar han att hoppa ut genom ett fönster, men hindrades därifrån av sin hustru. Hade han fullföljt sin avsikt med fönsterhoppningen hade han troligen fått plikta med sitt liv. Senare visade det sig att personer beväpnade med yxor stått på vakt utanför fönstren till sovrummet och vid avlägsnandet lämnat yxorna där. Vid den senare företagna inventeringen visade sig att allt av värde såsom kläder, skor, matvaror, med mera stulits och bortförts av inkräktarna. Inget av det stulna kom senare tillrätta och tjuvarna blev aldrig ertappade.⁷⁴

Klickar det för dig, klickar det inte för mig

Ett annat liknande fall inträffade kort därefter på gården Harås i Spekeröds socken. Ägaren av gården, norrman till börden, vaknade en natt av ett buller från ett angränsande rum.⁷⁵ Genom en till rummet bredvid sovrummet ledande dörr, försedd med glastruta, hade han sett en man som riktat en pistol mot honom beredd att skjuta. Då skottet klickat hade mannen i sängen ryckt till sig en vid denna hängande pistol med orden:

- Klickar det för dej, klickar det inte för mej, och skjutit ett skott mot inkräktaren.

Denne blev träffad och omhändertagen av sina kamrater. Då dessa senare insett att de inte kunde föra den sårade mannen med sig därifrån hade de för att denne inte skulle kunna röja sina medbrottslingar släpat honom bakom ladugården. Där hade de slagit ihjäl honom innan de avlägsnat sig därifrån.

Frisk och hans fästmö

I de så kallade Buabergen, norr om och invid sjön Stora Hällungen i Ödsmål socken finns en grotta belägen i berget.⁷⁶ Vid ifrågavarande tid beboddes grottan under cirka fyra år av en fredlös man vid namn Frisk och hans fästmö kallad Friska, utan att ortsbefolkningen hade kännedom om detta. Det förtroliga paret hade där i grottan inrättat sig ett idylliskt hem. Hyra och besvärliga grannar var obefintliga där. En mer eller mindre avlägsen ortsbefolkning plundrades på vad till livets uppehälle behövdes. Men säg mig den fröjd som varar beständigt. Paret infångades slutligen på grund av mord på ett svin, om vilket följande har berättats.

⁷⁴ Den som hemsöktes var Bernt i Östra Skår i Ödsmål

⁷⁵ Norrmannen hette Gestedt. Vid sockenstämma med Ucklum den 6 juni 1841 valdes ombud med anledning av anspråk från fabrikör Gistedt om brandstod (en föregångare till senare tiders brandförsäkring).

⁷⁶ Följer du bergsravinen i södra ändan av torpet Lahagen ungefär halvvägs upp, har du på vänster hand 'Friskas håll'.

En person boende vid gränsen mellan Ödsmål och Ucklum upptäckte en vacker höstdagsmorgon till sin häpnad att hans julgris under föregående natt slaktats och bortförs. På grund av detta begav han sig ut på spaning efter grisen och dennes mördare och kom bort till Buabergen. Han kom i närheten av förut nämnda grotta, om vars tillvaro han inte då ägt någon kännedom om. Han hade då märkt lukt av stekt fläsk och sett en lätt rök uppstiga ur en öppning i berget. Mannen förstod då var hans julgris fanns att söka och återvände till hemmet. Sedan han uppbådats i närheten boende grannar och meddelat dem vad som hänt gick han i täten till berget ifråga. De till tänderna beväpnade grannarna anträffade efter mycket sökande ingången till grottan. Då så skett trängde sig männen in i berget där Frisk och hans fästmö samt den stulna grisen anträffades.

I förbigående kan antecknas att den till tänderna beväpnade bondebefolkningen varit beväpnad med påkar och liknande. Frisk och hans kvinna hade emellertid gett sig utan strid och därefter överlämnats till länsmannen i orten. Den stulna grisen blev återbördad till sin rätte ägare. Slutet gott, allting gott. Tilläggas kan att Frisks öden är för mig okända. Hans fästmö såg jag upprepade gånger i början av 1880-talet. Hon var då bortåt 90 år gammal enligt vad som uppgavs.⁷⁷

Poströveri

Vid mitten av 1800-talet förekom upprepat poströveri på landsvägen söder om Uddevalla. Postiljonerna och skjutskarlarna överfölls, misshandlades och plundrades. Då posten vid denna tid ofta medförde stora penningbelopp blev bytet vid sådana röverier vanligen stort. Postiljonerna var visserligen beväpnade men hann sällan använda sina vapen innan de övermannats av rövaren. I början av 1880-talet blev tre till livstids straffarbete dömda postrånare - att efter cirka 30 år varit pensionärer på statens pensionat - frigivna och återbördade till hemorten. Dessa personer såg jag ofta i min ungdom.

Din tillgivne Bernhard

Hedersledamot

Med anledning av det stora intresse som alltid kommit födelsebygden till del, samt de värdefulla och högintressanta skildringar från svunnen tid som vi fått ta emot, beslutas enhälligt att kalla före detta kriminalöverkonstapeln Bernhard Olofsson till hedersledamot av Ucklums Hembygdsgille.

⁷⁷ Karolina i Kalvhagen berättade en gång för mig: En kall och ruskig höstkväll kom till Väfvendal i Svenshögen en illa och tunt klädd kvinna som begärde nattlogi. Det fick hon. På natten öppnade hon för sin fästman varpå värdparet rånades. På morgonen skedde upptäckten, då var det Friska och hennes man som härjat.

§ 10

Kalin berättade om en man som bodde i Spekeröds socken nära gränsen till Ucklum och som var lika känd på båda sidor. Hans tokiga talesätt väckte lika stor munterhet på båda sidorna. Dock låg det en tragedi bakom som borde åstadkommit en annan sinnesstämning. Gillet beslutade sedan de hört berättelsen att den skulle inskrivas i detta protokoll.

Om Fudden

Börjesson hette han och var född på Skogsgärdet i Spekeröd. Han var, enligt källan, stor och stark som en liten häst. Där i Skogsgärdet hade han en granne som hette Jon. Båda var unga och livet log emot dem. Nu hade Jon skaffat sig en fästmö som Börjesson gjorde sig lustig över när han träffade andra. Detta nådde Jons öron och hans vrede kände inga gränser. Han gick till och med och ruvade på en gräslig hämnd. Då hände det, att de båda träffades vid Svallesjön. Med en grov påk slog han av ryggen på sin fiende och hade inte Börjesson räddat sig ut på en stubbe i sjön hade säkert hans sista stund kommit. Börjesson tillfrisknade så småningom och kunde också snart ge sig ut på friarstråt. Det sägs att han var gift två gånger. Om det blev barn i hans äktenskap vet jag inte och det kan knappast intressera oss i detta sammanhang. Efter händelsen härövan fick han en egendomlig gång och kallades troligen därför allmänt för Fudden vilken benämning jag i fortsättningen vill använda. Så fort han kunde flyttade Fudden från Skogsgärdet och tog ett torp under Mellby. En gång hade han gjort trävispar till mor Krans på Långemossen som var hönslort på. Mor Krans blev betänksam. Detta såg Fudden och utbrister:

- Får di nöttat dom nöet blir de la rena.

Hans bakvända talesätt väckte så stor munterhet att ryktet om det lever än, åtminstone hos äldre folk. Exempelvis berättas det om när höken tog en höna från honom.

- Pögen slo ner på filletufsa se hele kölen rög. (Höken slog ner på hönan så fjädrarna rök.)

En gång hade han gått vilse i skogen och kom till en sjö som heter Långevatten, när han berättade därom säger han:

- Je geck sju ganger kreng sola inna Langevan sto opp.

När han räddat sitt magra korn undan åkskurarna utbrast han glädjestrålade:

- När je böert in rängnet smattra kornt på fönstra.

Fudden var ett stort original och en filosof dessutom. Här finns varken bonde eller träl, varken präst eller profet, tänkte han. När vår herre ger västen har vi alla lika god delaktighet i den. Han högg träd på Mellby skog och sålde dem. Köpare fann han och blev tillrättavisad av ägaren. Då log han, högg igen och sålde igen, även då fanns det köpare. Nu kom skrällen. Fudden blev stämd och fick vandra till Smedseröd. Han funderade ut sitt försvartal:

- Jä geck te skowwen, å där feck jä se en räv som kom mäen höna i den ene käften å en hare i den andre, å han sätter sej unner e tussa å den hoggde jä. Så sprang han unner e aen tussa, å den hoggde jä, å de ä så möet jä hoggt i Mällby skoww, dä.

Tinget dömde honom med goda bevis och han blev transporterad till häktet med sin kanske första gratisskjuts, hem skulle han få gå. På häktet i Uddevalla blev han omtyckt för sitt milda sinnelag. Där fick han hjälpa till i köket och när befrielsens timma slog, skramlade personalen och betalade hemresan med ångbåt till Stenungsund.

Så småningom frös hans gamla kropp i kölden då höststormarna skakade om hans bristfälliga stuga och regnet trängde genom det gistna taket. Fudden såg fram mot den kommande hårda vintern, då plockade han fram det nödvändigaste ur sitt enkla bohag och vandrade in till knekten i Hålt.⁷⁸ Där bad han om husrum och mat och fick stanna. Socknen betalade 60 kronor om året för honom. Han levde här i några år till år 1911. Nära 80 år gammal, gick han då in i en annan tillvaro.

§ 11

Om dalkullan och drängen

Kalin berättade att den för flera år sedan bortgångna brevbäraren Albin, berättat om en dalkulla som 'gick med knall'. Hon hade kommit till Karl Petterssons i Sköldunga med sina knyten.⁷⁹ Då hon skulle vidare över bergen till Västerlanda eller Hjärtum följde drängen på stället med som vägvisare. Drängen hade emellertid lust till kullans pengar och funderade på att råna henne. En ensam kvinna skulle väl inte vara svår att komma åt. Långt inne i skogens ödsligaste del överföll han henne. Men det skulle han aldrig ha gjort för kullan gav igen. Hon behöll sina pengar och sitt gods, drängen fick så mycket stryk att han knappt kunde gå hem.

§ 12

Nästa sammanträde sattes till söndagen den 17 juni eller en annan dag som åldermannen bestämmer.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

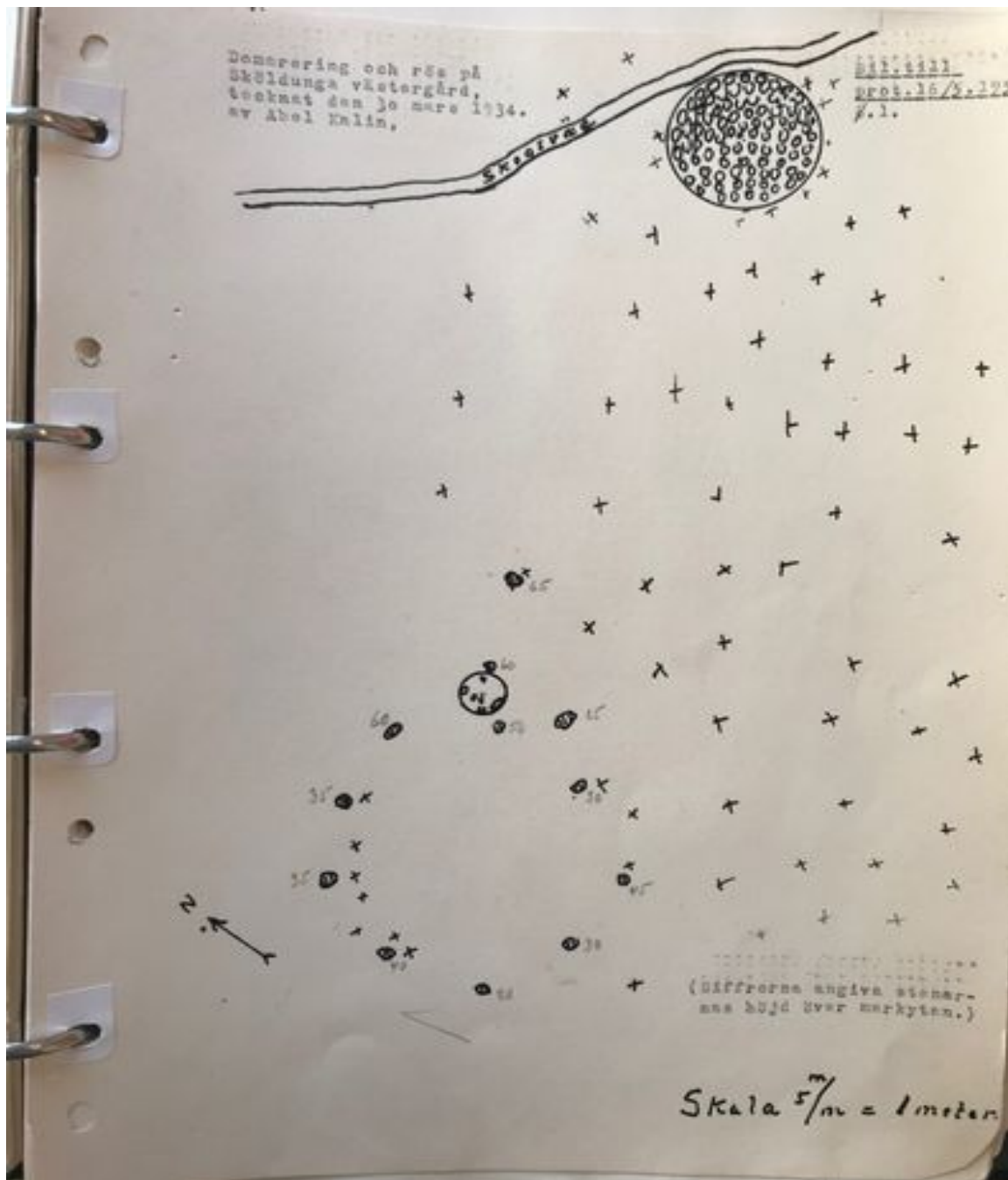
78 Knekten hette Andreas Hålt och det är genom hans son Axel som Kalin fått det huvudsakligaste materialet om Fudden.

79 Dalkullor som försäljare var på det gamla århundradet inget ovanligt. Flertalet av dem gjorde hårarbeten. I min familjs ägo har vi en klockkedja som en kulla gjort av min mors hår. Hon avled år 1900.

Bilaga till protokoll 16 maj 1956 § 1

Karta av domarring och rös på Sköldunga Västergård

Avtecknad den 30 mars 1934 av Abel Kalin

Bilaga till protokoll 16 maj 1956 § 6

Ucklums första lärare med folkskollärarexamen

Jan Peter Lundberg föddes på Söbacken i Norums socken den 22 februari 1799. År 1830 köpte han gården Övra Gössby i Spekeröd och efter bosättningen där byggde han den nya befintliga manbyggnaden. Här gifte han sig med Helena Esbjörnsdotter från Frostorp i Norums socken.

Efter några år flyttade Lundberg från Spekeröd till Jörlanda för att överta gården Anrås. Övertagandet omintetgjordes emellertid genom ägarens död. Lundberg lämnade då Jörlanda och bosatte sig med sin familj i Göteborg där han tog anställning som tegelmästare vid ett tegelbruk.

Ucklum hade vid denna tid ingen anställd folkskollärare. Tillkomsten av 1842 års folkskolestadga gjorde det emellertid nödvändigt att anskaffa sådan. Bonden Erik Johansson i Sandbacka kom då att tänka på Lundberg som han ansåg hade kunskaper nog för att kunna duga till lärare i Ucklum. Erik i Sandbacka satte sig genast i förbindelse med Lundberg och uppmanade honom att söka lärarbefattning i Ucklum.

Lundberg var inte ohägad till detta men ville först avlägga stadgad lärarexamen. Därför sökte han inträde vid Götheborgs Stifts Folkskole Seminarium där han antogs som elev. Efter avslutad kurs på fyra månader erhöll han avgångsbetyg enligt följande:

Uti med Eleverne wid Götheborgs Stifts Folkskole Seminarium denna dag anställd afgångsexamen tillerkändes Jaen Peter Lundberg följande kunskapsbetyg:

Uti	Christendom	Godkänd
”	Allmän historia och geografi	Med beröm godkänd
”	Svensk historia och geografi	Med beröm godkänd
”	Arithmetik	Med beröm godkänd
”	Geometri	Godkänd
”	Linearteckning	Godkänd
”	Naturlära	Godkänd
”	Wälskrifning	Godkänd
”	Rättskrifning	Godkänd
”	Kyrkosång	Försvärlig
”	Wexelundervisning	Godkänd
”	Gymnastik	Godkänd

Götheborg den 28 November 1848

Joh. Fr. Lundgren

Seminarie Föreståndare.

Å Concistorie vägnar

C.Thunberg

Om Lundbergs anställande som lärare i Ucklum berättar skolstyrelsens protokoll av den 25 januari 1849:

”Skolstyrelsen hade sammanträtt för att träffa överenskommelse med folkskollärare Eleven Johan Peter Lundberg om folkskolans övertagande inom Ucklums Socken, med vid ärendets övervägande kunde överenskommelse icke träffas, emedan Skolstyrelsen icke vågade göra högre anbud för ett och allt av 300, tre hundra Riksdaler Rgd Sedlar, då den förenämnda Skollärare icke ansåg sig vara belåten med mindre än 350, Trehundrafemtio Riksdaler Samma mynt, hvadan den åsyftade överenskommelsen uteblev.”

Vid en tredje annonsering i Post- och Inrikes tidningar infördes om lönevillkor ”i ett för alt 300 Riksdaler Rgd.”

Av skolstyrelsens protokoll den 10 januari 1850 framgår att Lundberg tjänstgjort som lärare under tio månader år 1849, varför han synes ha kommit till en överenskommelse med skolstyrelsen angående årslönen, dock ej mer än 200 riksdaler, och antagits som lärare. Lundberg började sin tjänstgöring den 12 februari 1849 och var då 50 år gammal. Från år 1849 till 1859 var han socknens ende lärare. År 1856 utgjorde antalet inskrivna skolbarn 200, vilka Lundberg undervisade i deras hemvist. Han ambulerade som lärare i socknens olika skolrotar men hade fast bostad på torpet Hultet under Sandbacka.

Följande kategorier elever undervisades av folkskolläraren:

1. Barn i den egentliga skolåldern.
2. De nattvardsbarn som saknade nödig innanläsningsförmåga
3. Äldre personer vilka icke kommit till att lära sig läsa innantill

Undervisningen bedrevs i gårdarna och undervisningstiden omfattade sex veckor i varje rote.

Vid 60 års ålder ansåg skolstyrelsen Lundberg vara gammal och sliten och hans undervisning undermålig. Därför nödgades han ta avsked från folkskollärartjänsten. Från Hultet flyttade Lundberg med sin familj in i en stuga som då låg tätt invid kyrkogårdsmuren, väster om Ucklums kyrka, samt därifrån till Bukten under hemmanet Sandbacka.

Eftersom Lundberg på sin ålderdom och under sin sjuklighet led brist på sitt nödtorftiga uppehälle, beviljade kyrkostämman honom en årlig pension av 50 riksdaler riksmünt att utgå under hans återstående livstid (Kyrkostämmans protokoll av den 18 juli 1869). Denna förmån åtnjöt han endast för det sista halvåret år 1869, eftersom han avled i slutet av år 1869. Hans efterlevande änka beviljades enligt beslut av kyrkostämman den 7 juli 1872 ett årligt understöd av 25 riksdaler riksmünt.

Lundberg hade fyra döttrar. En av dem, Sofia Lundberg, verkade som småskollärarinna i Ucklum åren 1862-1885.

Herrgusseröd Ucklum den 16 maj 1956
Arvid Davidsson

**Protokoll fört vid Ucklums Hembygdsgilles
sammankomst i Presstorp den
29 september 1956**

Samtliga var närvarande.

§ 1

Presstorp och promenaden över Palatset

Ankomna till ort och ställe tog vi en promenad upp över de gamla tomterna där en gång i tiden gårdsbyggnaderna till det gamla Pottebacken legat betydligt högre än nu.

Kastanjen och dess räddare

Vi betraktade även den ståtliga kastanjen på Presstorps gård. Den hade en gång i tiden planterats av sonen på stället, Sven Johannesson (i Daffinseröd). Sven var född på Pottebacken år 1804 och det sägs att han fått Daffinseröd av fadern efter att han gift sig med Annicka (Lars Persons dotter i Grössbyn). Det skulle varit under pojkåren kastanjen planterats. Det hände en gång att brodern Elias vidtagit alla åtgärder för att fälla trädet, då Sven helt plötsligt dök upp. Tack vare hans resoluta uppträdande räddades trädet, till stor fröjd för de efterkommande.

Det har påståtts att Palatset i gångna tider varit kalt och att Sven i Daffinseröd som hade intresse för plantering skulle vara upphov till växtligheten. Sven svor aldrig han sa bara:

- Gällar i sej.

Vid varje träd han planterade mumlade han:

- Gällar i sej, spottade och mumlade igen:

- Tar du dej nu ä du en redi kar, men gör du inte de är du en skid.

Stora enar

Vi betraktade även en hel park med stora enar av 5-6 meters höjd. Att vind och snö farit illa fram med dem förringade knappast skönhetsvärdet. De bör, om man undantar enarna vid Svartehallen, vara de största i socknen.

Stora enar på Presstorp. Foto: Kalin år 1956.

Jättegrytor

Vi tog ut stegen och var snart på Palatsets högsta topp där vi trots skrymmande växtlighet hade rätt god utsikt över bland annat Smedseröd, Berg och Ålebacken. Vandrigen fortsatte över berg och sten, över dyhål och raviner tills vi var uppe på en ny bergstopp. Där långt under oss hade vi Daffinseröds gårdar och där bortom Ucklums kornbod och de blånande bergen. Här såg vi två jättegrytor. Den största var halv. Berget hade med all säkerhet rämnat en gång i tiden. Någon motsvarighet i underliggande stenar har man inte kunnat upptäcka. Troligen har de använts vid de stenrika anläggningarna på gården nedanför.

Jättegrytor i Palatset. Foto: Kalin år 1959.⁸⁰

I sakta mak går vi långsamt nedåt gården där nuvarande ägare planterat rödek, av högst en halvmeters höjd, på bergskanter och i dalar. Vi tog vägen söderut förbi tegelbruket, resonerande och kommenterande. Snart var vi uppe på Presstorp igen där förfriskning väntade och förhandlingar vidtog.

1. Utsikt från Palatset. Foto: Kalin år 1956. 2. Arbetare vid Presstorps Tegelbruk. Foto: Okänt.

⁸⁰ Här finns två jättegrytor, detta är den största.

§ 2

Då Larsson lovat att skriva om tegelbruket överlämnade Sköldén till honom gamla rättegångshandlingar beträffande detta.

§ 3

Sköldén överlämnade till Kalin ett exemplar av ”Kammarkollegii utlåtande ifråga om uppbärandet av den inom Göteborgs och Bohuslän utgående landskylden” tryckt i Stockholm år 1897.

§ 4

Axel Larsson överlämnade ett exemplar av Göteborgs Aftonblad med referat av en process som fördes med anledning av ärekränkande beskyllningar gällande Kasenmordet. Tidningen mottogs av Klevenfeldt.

§ 5

Axel Larsson överlämnade en ransoneringskalender från senaste krigstiden som arkiverades.

§ 6

Sköldén inlämnade en räkning på de frågeformulär som landsarkivarien gett råd om att anskaffa, gällande 2 kronor och 25 öre. Godkändes för utbetalning.

§ 7

Om frökläckningsanstalten i Huveröd

Den fortgående grusutvinningen i Huveröd har medfört att huset till den gamla frökläckningsanstalten måste rivas.⁸¹ Innan det skedde erbjöds huset som gåva åt gillet. Men med det tillstånd detta befann sig i och av ekonomiska skäl var vi ur stånd att riva det och uppföra det på annan plats, varför vi ansåg oss på goda grunder inte mottaga gåvan.

Klevenfeldt har av ägarinnan fru Hilma Andersson mottagit kassaboken. Även upplysande papper från begynnelsen år 1896 till slutet år 1927 tillsammans med några fotografier från anläggningen. Protokollsbok, om sådan funnits, saknades.

Gillet gav Klevenfeldt i uppdrag att göra mätningar av anläggningen samt uppsamla muntlig tradition.

Frökläckningshuset i Huveröd. Foto: Okänt.

81 Frökläckning = Term för att inom skogsbruk insamla och torka kottar för att senare kunna använda fröet. (Red.)

§ 8

Om Sköldunga skola

Gillet som fått i löfte att förvara kulturföremål i Sköldunga skola, diskuterade en stund angående organisationsform om byggnaden skulle tillfalla gillet som gåva. Utan positivt resultat, men beslutades att nästa sammankomst skulle förläggas dit på tidpunkt som åldermannen bestämmer.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll med Ucklums Hembygds-gille
hållet i Smedseröd den
2 oktober 1956**

Närvarande var samtliga ledamöter utom Axel Larsson.

§ 1

Det sammanvuxna trädet och en jättegryta

Det var en gråmulen söndag och vi parkerade bilarna på Smedseröds vedbacke invid 'Röe loen'. Mitt för portarna till denna växer ett stort träd med låg stam som till ungefär lika delar är både ask och ek. Vi fortsätter till fots förbi Bellmanseken några steg (om vilken senare ska berättas) och viker av bergsvägen till höger genom en grind eller led. Det var här på insidan av hagen som den gamla gårdssmedjan låg en bit in på 1900-talet. Ovanför i berget sökte vi upp en mindre jättegryta, i vars botten det växte en stor buske sävevekar. I ett gammalt grustag uppe på höjden fanns gårdens vattentäkt sedan ett tjugotal år tillbaka. I dennas närhet, i slutningen mot öster, två vackra forngravar från folkvandringstid. Bautastenarna som en gång prytt dem stod nu uppställda som grindstolpar i den stenhage som omsluter Tolseröds åkrar.

Häradstjänaren på Smedseröds tingshus

Strax intill högarna fanns en gräsöverbuxen tomt där häradstjänaren en gång bott.⁸² Han hette Elias Svensson och var född på Södra Herrgusseröd (18 augusti 1838) och son till bonden Sven Andersson och hans maka Svarta Inger. Elias avled på Lilla Höjden, 85 år gammal (25 december 1923). Hustrun Johanna var född på Tolseröd. Det lilla hemmet förintades vid en eldsvåda. Familjen som hade flera barn, varav en liten, tog först sin tillflykt till källaröverbyggnaden på Smedseröd och sedan till Smedseröds kvarn där sonen Ivar föddes (född 1880). Elias fick under tiden skaffa fram byggnadsmaterial, en stock här och en stock där och långsågen. Då han mellan tingen arbetade på Pottebacka tegelbruk, fick han ta råtegel till hjälp. Så småningom kunde det nya hemmet uppföras på den så kallade Lilla Höjden. Med tiden byggdes även en ladugård för Elias hade ko och torp, fast någon torpskatt betalade han nog inte. Det sägs att vid en flaska öl i köket på gästgiveriet och med en rolig historia för frun så var den saken avklarad. Av de vackra ekarna som växer här sägs en del vara många hundra år. Den gamla frun sålde inga och inte heller svärsonen fanjunkare Andersson. Det berättas om honom att han svarade en uppköpare:
- Den som har ekar att sälja, kan ju sälja. Ja har inga.

Rangela Månsdotter går till kungs

Efter det att vi beundrat ekarna och mätt brösthöjd med mera var vi strax framme vid Tolseröds tomt. Den sista ägaren av Tolseröd var Rangela Månsdotter. Hennes man Per Svensson ägde eller brukade år 1748 1/4 mantal och från år 1766 hela gården. Han var tydligen son till den 64-årige Sven som avled där (år 1738). Rangela var född omkring år 1700 men var är obekant.⁸³ Av deras åtta barn är två födda i Sköldunga, en i Smedseröd och fem på Tolseröd. Efter Svens bortgång (januari 1738) föddes den äldsta av de fem, Sven, i september samma år.

⁸² Häradstjänare = Vaktmästare på tingshus (*Red.*)

⁸³ I vigselboken står "Rangela Månsdotter Lilia" och hon är född på Smedseröd. Hon står brud den 11 jan 1730, samma dag som system Anna Månsdotter Lilia.

Om Rangela berättas att en av hennes söner blivit anklagad för ett brott, varefter ett strängt straff följde. Rangela tog mod till sig och gick till kungs.⁸⁴ Hon gick dag och natt, sov hos vänliga människor eller på en höskulle när hon behövde och tröttheten tog överhand. Hon slet den fattiges kläder och skor vid alla naturens skiftningar, men på hösten var hon framme. Under vintern fick hon stanna i kungens kök där hon rensade fågel och fisk. När vårens vindar började spela och med Kungens nåd väl förvarad i ryggsäcken, var hemfärden betydligt lättare. Rangela avled 86 år gammal i kraftig hosta (12 maj 1786).

Redan år 1792 och kanske tidigare brukades Tolseröd av gästgivaren Sven Jansson på Smedseröd.

Anna på Kvarna som tidigare berättats om (protokoll 6 november 1954 § 5) som hade klang och jubeldagar, var född här någon gång i mitten av 1800-talet.

Per i Hagen – spögubben vid häradsrätten

Vi vandrade vidare utmed en stenhage på en gammal igenvuxen körväg. Hoppade över de värsta vattenpölnarna eller gick vid sidan av dem och kom till en annan öde tomt. Här fanns en gång i tiden torpet Hagen. Där bodde i början av 1800-talet Per Torgersson och hans hustru Annicka Larsdotter. Per i Hagen sägs ha varit den siste spögubben vid häradsrätten. Troligen var det denna syssla som gjorde ordspråket:

- Har du ont i magen, gå till Per i Hagen.

Persong

I min tid bodde här en från flundresidan inflyttad man som hette Johan Persson men som alltid gick under namnet Persong och hans Johanna.⁸⁵ Det sägs om honom att han var så ivrig efter öl att han inte gav sig tid att dra korken ur flaskan utan bet av halsen. Persong hade födelsedagar minst två gånger om året. Då gick han till frun på Smedseröd och ville låna ett 'kvatter'. Hon fick varje gång reda på orsaken, hånlog och gav Persong sin ranson som han aldrig bar hem. Makarna hade en son med underligt utseende, hans namn var Axel. Min farbror Ossian träffade en gång Persong och sa till honom:

- Det är rent märkvärdigt va Axel ä lik mej.

Persong blev dyster. Onda makter retade honom och när han träffade arbetskamraterna på gården sa han:

- De är synn om våran Axel som har två farar.

Persong som var liten och tanig med glest helskägg levde flera år efter hustruns bortgång. Varje söndag gick han till kyrkan och satt då på nedersta steget till predikstolen. Historierna om honom var på sin tid många. Att han uppfattades som löjlig berodde väl i hög grad på att dialekten i hög grad utskilde sig från mängden. Av Hagens berömda vita syrener fanns endast några klena och bortglömda avkomlingar kvar.

84 Gå till kungs = Gå med ett ärende till kungen (*Red.*)

85 Flundre härad är det gamla namnet på sockarna Fors, Fuxerna, Rommele, Upphärad och Åsbräcka med tingshus Lilla Edet (*Red.*)

Smedseröds kvarn

Vi vandrar vidare, ser Buxeröds varle och en skymt av Börjes lycka och är så småningom framme vid Smedseröds kvarn. Även här möter oss en sönderfallande ruin och verket påskyndas av de träd som växer i ruinen. Här maldes säd till både människor och djur. Den siste mjölnaren hette det inte helt ovanliga namnet Andersson.

När nybakt kaka skäres, kanske då, till mjölnarn tacksamhetens tankar gå.

Ovanför kvarnen var ett bastant dämme och innanför detta en liten sjö med torvbrunt vatten. Den stora mossen sträcker sig ända till Ålebacken. Från min barndom minns jag arbetsfolk som varje sommar tog upp torv här för gårdens behov. Det sägs ha varit bra och stark torv.

På återtåg når vi snart Smedseröd och under hållande regn skyndade vi in på verandan. Vi tog av oss ytterkläderna och under fru Hellbergs välvilliga välkomstönskningar gick vi upp till stora salen där mjuka fåtöljer lika välvilligt tog emot våra kroppshyddor.

§ 2

Under tiden som vi avnjöt det kaffe som bjöds diskuterade vi gästgivargården som bör vara byggd år 1859.⁸⁶ Hösten före detta år hade en svår storm dragit fram med många så kallade vindfällen som följd. Virket hade hämtats från Rävås i Sörbyn där ingen stock var kortare än 23 alnar.⁸⁷ Löfte gavs att Kalin ska få tillgång till gårdskartan från år 1801.

§ 3

Kalin redogjorde för uppgifter som förvärvats från Landsarkivet. Totalt 148 sidor till en kostnad av 111 kronor.

- Födelseboken År 1740-1765
- Dödsboken År 1728-1765

Dessutom:

- Fyra reproduktioner för 3 kronor per styck
- Förstoringar
- Negativalbum
- 300 arkivblad för 10 öre per styck inklusive frakt

Allt beställt enligt tidigare beslut. Totala summan blev 111 kronor + 59,50 = 170 kronor. Godkändes för utbetalning ur gilletts kassa.

86 Johan Axel Andersson, född 1851 byggde omkring år 1876 det tingshus och den gästgivargård som finns idag.
Källa: Ucklums hembygdsförenings studiecirkel. (2007). *Ucklumboken*. (Red.)

87 Aln är ett äldre längdmått. 23 alnar motsvarar cirka 14 meter. (Red.)

§ 4

Det beslutades att Kalin ska försöka utreda och nedskriva gästgivargårdens och Smedseröds tingshus öden i förfluten tid och som härmed följer:

Alsnö stadga och gästgivargårdar

Kung Magnus Ladulås satte som bekant lås för bondens lada. Det innebar huvudsakligen att han förbjöd objudna att komma in och fråntog tjänstemännen rätten att kräva fri skjuts av bönderna. Aktstycket där dessa bestämmelser fattades heter ”Alsnö stadga” och tillkom år 1279 i maj månad. Denna beslutade att det i varje by skulle finnas en ’rättare’ som mot betalning skulle skaffa mat och husrum åt resande. Om rättarens hus var av den karaktär att husrum kunde ordnas där, så skedde väl det. Annars var de första gästgivargårdarna enkla raststugor där den resande kunde ta in och själv tillgodose sina världsliga behov. Eldning och i förekommande fall livsmedel, fick rättaren sköta om då det visade sig vara nödvändigt.

Bestämmelserna förnyades efter hand. År 1560 beslutades att tavernor eller vårdshus skulle upprättas utmed de allmänna vägarna för de resandes bekvämlighet. En taxa på förnödenheter upprättades år 1584. År 1636 beslutades att vid allmän stråkväg skulle gästgiverier upprättas på två mils avstånd från varandra. Därmed blev gästgiveriväsendet någorlunda ordnat. En förordning från år 1649 fastställer bland annat att det i gästgiveriet skulle finnas en våning för adeln, en för annat hederligt folk och en för enklare sällskap. Bestämmelsen kunde säkerligen inte hållas då man får förmoda att dåtida gästgivargårdar sällan var annat än tvåvåningshus och emellanåt knappast det.

Skjutsfärdspengar

Friskjutsen fortgick trots bestämmelserna. Först år 1584 fastställdes ’skjutsfärdspengar’ som bönderna kunde använda för att bli befriade från friskjutsningen. Alltså kvarstod herremännens grepp om böndernas magra kassor. Helt fria från tvångsskjuts blev inte bönderna. Kvar stod rättigheten till kungsskjuts.⁸⁸ Ett sorgligt kapitel i Sveriges historia.⁸⁹

Prästen som gästgivare

Här i Sverige så var förhållandet i de dansk-norska provinserna, åtminstone Bohuslän, ett annat. Här var det de ärevördiga prästerna som agerade gästgivare. Då prästgårdarna i allmänhet saknade tillräckliga utrymmen för de resandes behov, måste de besuttna i de angränsande socknarna bygga till prästgårdarna eller åtminstone en ny gäststuga. Prästen som alltid satt ordförande på sockenstämmorna hade en oerhörd förmåga att ställa frågor till sin fördel. För lantbefolkningen var vänskapen med ’körkeherrn’ en väg som bar till himlen. Vid en revision i Spekeröd i senare tid yttrade sig en av de anförtrödda:

- Har körkeherrn skrivet et, ä de nock rektitt.

Det gavs dock i flera fall undantag från regeln som väl var.

88 Kungsskjuts fastställdes på 1600-talet och användes när kungen, drottningen och hovet var på resa. (Red.)

89 Kalin syftar troligen på den hårdhänta hanteringen av böndernas hästar som användes vid kungsskjuts. Det var inte ovanligt att hästarna blev skadade eller avled av ansträngningen. (Red.)

Herr Hans

Omkring år 1634 hade Spekeröds prästboställe en präst som benämndes Herr Hans. Om honom berättas att ett resande sällskap, så hårt hade anlitat hans gästfrihet att visthusboden var tömd. När nu genast därpå nya vägfärande ville inkvartera sig i prästgården blev de avvisade. En av dem påminde prästen om Pauli ord, att en präst bör vara gästfri. Herr Hans svarade:

- Hade S:t Paulus bott så nära Stora Hällungen som jag, hade han aldrig skrivit något sådant. Med detta besked förpassade sig gästerna till annat håll.

Landsväg och fler gästgiverier

Efter freden i Roskilde år 1658 gällde det nya landets lagar och förordningar. Nu började det stora vägbyggandets tid som ortens lantbefolkning under gevaldigerns översyn fick utföra.⁹⁰ Håltelidernas betydelse minskade när den nya landsvägen, som gick rakt igenom landskapet, hade kommit till. Gästgiverierna skulle efter gällande förordningar ligga två mil från varandra och nu tillkom följande utmed den nya vägen:

- Grohed
- Åsen
- Herrgusseröd
- Kyrkeby

Säkert hade år 1673 den i föregående protokoll omnämnde konungens ryttare ärende till gästgivargården i Herrgusseröd.

Gästgivare Alexander Magnus

Vid ett revisionsting på Åsen den 23-24 oktober 1685 beslutades att gästgiveriet i Herrgusseröd under vintern skulle flyttas till Smedseröd. De gamla byggnaderna skulle stå kvar tills de nya hade uppförts. Den första gästgivaren på Smedseröd hette Alexander Magnus. Vid ett ting på Åsen den 26-27 februari beklagade han sig över missväxt under åren 1691-1693 vilket gjorde att han inte fick igen utsädet. Säden blev fördärvad av värme och torka och någon skatt kunde han nu inte betala.

Lönnkrogar

Vid tinget år 1695 klagade gästgivarna i Smedseröd och Åsen över att många hade lönnkrogar, vilket sades orsaka dem skada. Då förbjöds med vite, att ingen fick bruka 'öhlisal'. Småkrögarna varnades, de skulle avstå från den näringen om de ville bibehålla sina torp och backstugor. Lönnkrogarna var ofta placerade där hästen behövde dricka och när hästen drack blev skjutskarlen också törstig. Vid kyrkan var också lämpligt att dricka ett glas eller flera medan de väntade på prästen. Han var ofta förhindrad att ankomma på bestämd tidpunkt, på grund av dåligt väder eller naturhinder. De krogar som låg långt från allfarväg var väl mest avsedda för ortens folk och förmodades vara utom räckhåll för rättvisan. De var inte få i antal. Denna osunda näring höll ut genom sekler och först under senare delen av 1800-talet var deras öde beseglat. De sista var väl:

- Fördärvet på Dals ener
- Feskens på denna sida kyrkeklevet
- Åsa-Kalles i Sköldunga
- Lunds Johanna vid kvarnvägen i Grössby

90 Gevaldiger = Polis- eller vaktkonstapel. (Red.)

Hos Lunds Johanna har det berättats att länsmannen gjorde påhälsning. På en soffa i stugan satt Sotare Petter i djup slummer. När länsmannen förhörde Johanna utan resultat blev tonen skarpare. Då vaknar sotare Petter och utbrister yrvaken:
- Har ja betalt för ett kvatter, ska jag väl ha ett kvatter.
Saken var klar och Johanna fick några dagars 'vatten och bröd'.

Gästgivare Måns Edvardson och Maren Alexandersdotter år 1709-1737

Nästa gästgivare på Smedseröd var Måns Edvardsson som var gift med företrädarens dotter, den manhaftiga Maren Alexandersdotter. Hon var en eftersökt gudmor för åtskilliga barn i bygden. En av hennes döttrar, den ärliga och gudfruktiga pigan Stina Lilia gifte sig den 11 mars 1739 med borgaren i Kungälv Oluf Ericsson Wellin.

Dottern Jungfru Anna gifte sig den 11 januari 1730 med drängen Lars Alfson i Stenung. Anna Månsdotter avled där år 1774. Hennes barn var:

- Häradsdomaren Matias Larsson i Östra Stenung
- Klockaren Måns Larsson-Norberg i Ödsmål
- Kofferdikapten Alf Norberg

Alf Norberg övertog gården och hans sentida ättlingar är Josefsönerna i Stenung Västergård.

Måns Edvardsson och Maren hade även barnen:

- Rangela Månsdotter Lilia på Tolseröd
- Inger Månsdotter Lilia, gift 4 oktober 1730 med Anders Persson

Sannolikt är att Maren var mor till Helena Månsdotter. Barnens namn och andra omständigheter tyder på det. När Maren var 49 år föddes dottern Lissbet.

Gästgivare Jon Månsson Lilia och Barbro Andersdotter år 1737-1745

Måns Edvardsson avled år 1730, 76 år och Maren år 1750, 82 år. Efter makens bortgång upprätthöll Maret gästgiveriet till år 1737 då sonen Jon Månsson Lilia tillträdde. (Han avled år 1745, 46 år gammal.) Hans hustru hette Barbro Andersdotter. De hade barnen:

- Magnus
- Inger avled 4 år gammal
- Anna
- Alexander
- Jon

Gästgivare Olof Persson och Barbro Andersdotter år 1747-

Jon Månssons änka gifter efter två år om sig med Olof Persson från gården Holmestad i Grinneröds socken och samma år på hösten föddes deras son Per. Enligt domboken för år 1751 hade Olof Persson genom testamente av sina föräldrar (Per Torkelsson och Börta Olsdotter) blivit ägare till 1/4 mantal Holmestad. Han säljer senare gården till sin svåger Arvid Olsson och hans hustru Catarina Persdotter. Olof Persson försvinner och återfinns ej i dödboken för Ucklum.

Gästgivare Hans Börjesson och Barbro Andersdotter år 1756-

År 1756 ingår änkan sitt tredje giftermål med gästgivaren Hans Börjesson. Båda försvinner spårlöst och efterträds av Barbros äldsta son, Magnus Jonsson Lilia.

Gästgivare Magnus Jonsson Lilia år 1765-

Magnus brukar först 1/4 mantal Tolseröd men överlåter detta på Per Svensson när han flyttar till Smedseröd. Enligt mantalslängd för år 1766 står han som ägare av förut nämnda gård på 3/8 mantal. Med sin hustru fick han:

- Inger (född 1760 på Tolseröd)
- Johannes (född 1765 på Smedseröd)

Vid dopet står antecknade följande vittnen:

- Kofferdikaptén Alf Norberg i Stenung
- Alexander Jonsson i Dal
- Fru Britta Christina Siöholm från Ulricelund
- Madame Magdalena Hasselgren från Stubberöd

Vidare finns inget att berätta.

Gästgivare Bernt Esbjörnsson och Anna Jonsdotter Lilia

Anna Jonsdotter Lilia gifter sig den 28 juni 1767 med Bernt Esbjörnsson från Järnklätt i Norums socken. De står i 1772 års mantalslängd som ägare till Smedseröd. Deras son Jon föddes här men sedan är de borta.

Gästgivare Olof Arvidsson och Anna Bertholdsdotter

I mantalslängden för 1782 finner vi på Smedseröd:

- Gästgivaren Olof Arvidsson
- Fadern Arvid
- Brodern Simon
- Drängen Karl
- Pigan Karin

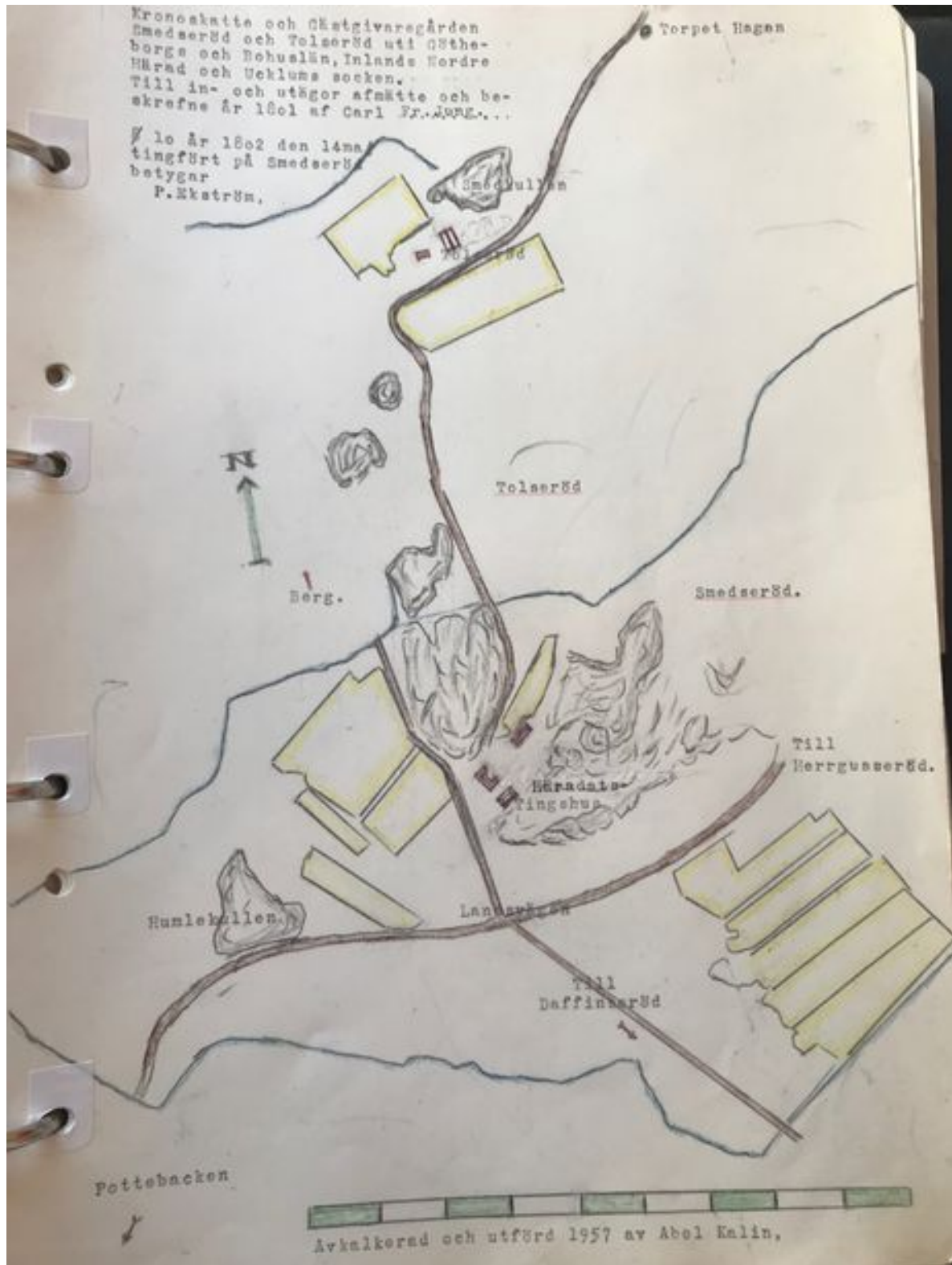
I ett telefonsamtal med Herbert Christensson i Brandseröd fick Kalin följande uppgifter:

- Olof Arvidsson född i Kvatroneröd år 1760
- Hustrun Anna Bertholdsdotter född i Vräländ på Orust år 1762
- Barnen var födda på 1790-talet
- Äldsta sonen Bernt år 1793 (senare ägare av Backa i Grinneröd, nämndeman)
- Petter Olsson föddes 19 april 1795 (hustrun Annicka Andersdotter i Berg i Ucklum år 1795)

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

Bilaga till protokoll fört den 24 september 1956

Karta över Smedseröd

**Protokoll fört vid sammankomst med
Ucklums Hembygds-gille i Sköldunga skolhus den
6 november 1956**

Samtliga var närvarande.

§ 1

Mer om Sköldunga skola

De hopsamlade kulturföremålen samt de som ledamöterna hade med sig, upplockades och ställdes i ordning. En del hängdes på väggarna och andra placerades på golvet och på ett långbord som kommit från bygdeskolan.

§ 2

Sättet att förvärva skolan samt organisationsformen, ekonomisk förening eller stiftelse, diskuterades. Att närmare utreda dessa frågor valdes Sköldén, Klevenfeldt och Kalin.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid Ucklums Hembygdsgilles
sammankomst i Grössbyn, hos skrivaren, den
28 januari 1957**

Samtliga ledamöter var närvarande. Vår ständige och intresserade gäst, Ivar Häggner hade inte infunnit sig.

§ 1

Sköldén hade sammanställt en blankett för fastighetsinventeringen, på en A4 sida som Axel Larsson fick i uppdrag att besvara och återlämna i färdigt skick.

§ 2

Kyrkostyrelsen betalar kartan över den gamla kyrkogården

Kalin hade muntligen gjort en framställning till kyrkostämmans ordförande att kyrkokassan borde betala den hos lantmätare Ekengren beställda kartan. Ordföranden, i detta fall kyrkoherde Johansson, hade kallat kyrkostyrelsen tillsammans med Kalin till ett sammanträde vid gamla kyrkogården, där nämnda styrelse åtog sig att betala lantmäterikostnaderna och skälig del i kostnaderna för reproduktion av nämnda karta.

Kartan som nu förelåg färdig studerades med intresse. Då nu originalkartan ska tillställas kyrkostyrelsen beslutas att innan så sker insända detta till Statens Reproduktionsanstalt i Stockholm som för en summa av 40 kronor färdigställer tre exemplar.

Om nu kyrkostyrelsen betalar halva kostnaden återstår 20 kronor som gillet har att betala, vilket också bifölls.

§ 3

Klevenfeldt inlämnade ett ritat förslag till omändring av tingshuset i Smedseröd, författat år 1925 av arkitekt Rudolf Lange. Förslaget kom aldrig till verkställighet. Lades till handlingarna att förvaras hos Kalin.

§ 4

Nästa sammanträde ska hållas Sköldunga skola på tid som åldermannen bestämmer.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört med Ucklums Hembygdsgille,
hållet i Sköldunga skolhus den
21 februari 1957**

Samtliga var närvarande.

§ 1

Brandförsäkring av kulturföremål

Sedan ytterligare arbete ägnats kulturföremålen beslutar gillet efter preliminär värdering att brandförsäkra dessa för en summa av 3 000 kronor.

§ 2

Kortregister

Då ett kortregister kan anses nödvändigt för att hålla reda på kulturföremålen, beslutas att inköpa ett sådant.

§ 3

Märkning

Diskuterades en stund lämpligaste sättet att märka föremålen och bedömdes att så kallad märktejp var det mest lämpliga. Kalin fick i uppdrag att anskaffa sådan till nästa sammanträde.

§ 4

Sköldén tillkännagav att fröken Emelia Pettersson, som äger marken där skolan står, vore villig att arrendera ut marken till gillet för samma avgift som skolan betalat, nämligen 5 kronor om året. Då undrades om inte fröken Pettersson var villig att skänka oss tomten om fullmäktige överlåter huset.

Gillet beslutar att Sköldén, Klevenfeldt och Axel Larsson ska förhandla med fröken Petterson om detta.

§ 5

Bårströms karta över Ucklum

Kalin meddelade att fröken Kjerstin Øvergaard på Lantmäteristyrelsen i Göteborg och lantmätare Forsström förra hösten besökte honom för samtal om socknens forntida liv. I ett brev daterat 14 februari detta år tackar hon för sig och meddelar att hon samtidigt översänder en karta över Ucklums socken som författats åren 1857-1860 av lantmätare N. Bårström. Bårström som vid kartans tillkomst var ägare av Sköldunga Östergård var känd för sitt stora intresse för Ucklum.

Det finns ännu i gamla gårdar här, fotografier av en mycket välklädd familj. Mannen med kort helskägg som tidens bruk var. Mot fruns knä stödjer sig en 8-10 årig flicka (Abela) med kort utställd kjol och därunder långa, rikt spetsprydda byxor. Familjen sägs vara Bårströms.

§ 6

Nästa sammanträde hålls på tid och plats som åldermannen bestämmer.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid sammankomst med
Ucklums Hembygds-gille i Ucklum Övergård den
2 juni 1957**

Samtliga ledamöter var närvarande och Ivar Häggner.

§ 1

Kyrkslätten

Från den stora landsvägen vek vi av åt vänster vid Presstorp och stannade nere i backen vid södra Hålkekärr där gamla vägen möter upp. Till fots gick vi uppför de igenväxta backarna till Kyrkslätten och Havrelyckan på Daffinseröd. En grann ungbok såg vi på vägen dit. Frithiof Fredriksson var vår vägvisare och guide. Han hade mött oss vid bilarna. Kyrkslätten var nu en plöjd åkerbit. För en halv mansålder eller sådär omkring, var här en vacker och slät backe där ungdomarna under vackra sommarkvällar lekte av liv och lust. Det var också här som Sköldén tror att Ucklums allra äldsta kyrka stått. Det är möjligt men också omöjligt att få reda på. Att den stått på den plats den hade uppe vid Prästgårde sedan år 1388 det vet vi, kanske ett sekel tidigare. Under digerdöden eller därefter byggdes ingen kyrka.

Att sockennamnen i allmänhet kom till när församlingarna bildades och kyrka byggdes, det vet vi också. Att Ucklumgårdarna gett socknen namn det tror vi och sedan får var och en reflektera själv. Då Sämund i Backa gett Ucklums kyrka en viss del av Daffinseröd, kan lätt tänkas att denna slätt var synnerligen lämplig. Det var i en tid då prästen med all säkerhet måste söka upp sina åhörare för att hålla friluftspredikan. Något som ungdomarna senare, för sina lekar, tagit i arv:

- Var är vår kyrka?

- Jo, där Guds ord rent och klart predikas.

Hålkekärret

På Havrelyckan bodde i början av 1800-talet Per Elofsson, den från Norums socken inflyttade 'Havrelöcker'n'.

Vi fortsatte färden upp på ett berg. Djupt under oss låg gården södra Hålkekärr och sedan hela Hurperiet, Mellby, Labol och Berg i Spekeröd. Vår guide berättade att över de markerna har en gång i tiden funnits en sjö som också för länge, länge sedan brutit igenom den smala grusåsen vid Tveten där Fudebroa nu ligger och rusade ned över det lågt liggande Gössby. När sjön fanns gick den troligen ända upp till Dal, åtminstone vid högvatten. Traditionen säger att folket vid sjöns, låt oss säga norra ända, hade sina båtar, urholkade ekstockar, förtöjda vid det kärr som fanns där. Därav att namnet Hålkekärr har uppstått och att namnet sedan överflyttats på gårdarna. Kanske är detta bara ett försök att förklara. De kallade nog sina båtar för 'egestackar' eller rätt och slätt 'eger' och då skulle ju båtplatsen ha hetat Egekär't eller i modern form Ekekärr. När jag frågar vår guide om det inte funnits någon rikt givande källa här, svarar han:

-Nä, inte på denna sidan av ån, men på andra sidan cirka fyra meter från ån in på Kongegården finns en.

Det är känt att i gamla tider, om de grävt brunn eller ett hål i marken som av det tillströmmande vatten ville rasa igen, sökte de upp en grov stock lagom lång och som var murknad inuti. Denna holkades ur och sattes ned i hålet som då fick heta Hålken. Sådana brunnsnamn finns ju bland annat i Grössby och Grindstorp i Spekeröd. Detta kan också vara en förklaring.

Vår guide berättar vidare att för flera år sedan grävde vi ner en avliden ko ute på åkern, ungefär mitt i dalgången. På ytan var ett ler- och jordlager som var ungefär 30 cm och därunder torvjord så hård att man kunde skära i den som en torvmosse. Inbäddad i lösare torvmylla, på 1-2 meters djup hittade vi stockar och andra trärester samt resterna av en art säv som var nästan armsgrov. När jag sedan ringde två kända botanister i Göteborg beträffande säven, nämligen direktör Nathorse-Vindal och intendenten vid Botaniska trädgården, kunde ingen av dem avgöra utan prov och knappt då. Den senare hänvisar mig till professorn vid Botaniska museet i Stockholm, Olof Selling, som är expert på utdöda växter.

Hålkekärrens fall och kvarnar

Vi förflyttar oss nu till Hålkekärrens fall. Ovanför fallet vid den så kallade dammen läser man på en klippvägg ”PEHR” med svag ristning, samt därunder ”Torbjörn Börieson 1799”. Den förra är sannolikt den från Norum. Den 26/10 det året inflyttade drängen Per Elofsson och den senare bondsonen på norra Daffinseröd, Torbjörn som var 14 år då detta ristades. Det i senare tid, i bäckfårans ena sida gjorda cementarbetet fann jag mycket vanprydande, som i betänklig grad störde idyllen häruppe. Vi drog oss härifrån och nedåt där vi strax vid dammen, i slutningen nedåt, iakttog några gamla ruiner. Säkert efter de kvarnar som bönderna på Daffinseröd och Hamra, under 1800-talets första hälft tvistade om med bonden på Hålkekärr.

Vi gjorde en kringgående rörelse mot bilarna. Under tiden skiljde jag mig från sällskapet och vandrade genom en skog av meterhög foderbräken (*Struthiopteris filicastrum*) fram för att fotografera fallet. Detta var vid tillfället inte särskilt vattenrikt. Det föll i en tunn och smal ständigt sorlande slöja från omkring fyra meters höjd. Den bäck som kommer från Ålebacken och går under landsvägen vid Pottedalen, ned genom dalravinen mellan Presstorp och Smedseröd och förenar sig med en annan bäck vid Nordhem, går förenade mot fallet.

Hålkekärrens fall. Foto: Kalin år 1957

Då bäckarna har ringa vattenmängd frågade jag vår guide om inte fallet vid särdeles svår torka sinar, svarar han:

- Aldrig i min tid.

Den nedanför fallet befintliga bäcköringen kan inte forcera fallen, däremot finns nedanför så kallad skinnäling, förr i tiden i riklig mängd. Slutligen når jag bilarna, sitter in under det att Fredriksson skiljs från oss, och en grupp nyfikna statarungar tittar på.

Karl Edvardssons svingård

Nu svänger bilarna upp på gården hos Karl Edvardsson på Ucklum Övergård. Edvardsson var stor svinfarmare under Hushållningssällskapets kontroll. Här fanns ett 80-tal grisar i alla åldrar, från små rosenröda kultingar till stora hiskliga svin. De som gick ute i hagarna hade bökat upp jorden överallt. Smuts och solbränna förenade sig intimt på dem alla. Edvardsson hade två stamgaltar och ett 10-tal modersuggor. Grisarna som var noga kontrollerade, såldes med god förtjänst som avelsdjur vida omkring.

På vår fortsatta upptäcktsfärd följde Edvardsson med. Vi gick uppför en brant och svårtillgänglig stig vid en bergsida upp på en bergskam. Denna väg drev Edvardsson sina grisar, påstod han. Till hagar som vi inte såg röken av. Uppe på berget var horisonten hög och fri. Här såg vi dalen och gårdarna från en annan sida.

Stenkyrka på Övergård

Häriifrån gick färden vidare över bergsknallar och slänter, över obanad stig, över tuvrika miniatyrmossar och var så småningom framme vid målet. Stenkyrka, fortfarande på Ucklum Övergård. Stenkyrka var egentligen ett röse av stora block och i kammaren därinne kunde man på vissa ställen stå rak fast golvet var fyllt med stenblock. Med broderlig enighet fick kanske sex eller sju personer rum därinne. Strax invid vid sidan av vägen stod en gammal lavprydd grindstolpe av sten med ett antikt grindlås av järn, lutad mot en bumling. Edvardsson lovade att vid tillfälle forsla stenen till Sköldunga skola.

Stenkyrka på Ucklum Övergård. Foton: Kalin år 1959.⁹¹

⁹¹ Den är för obekvämt inuti för att ha tjänat något mänskligt syfte. Bilden tagen inifrån.

Vägen ned mot Övergård, den Krans på Långemossen använder för sina körningar, var mycket behagligare än upp. Snart var vi framme vid Edvardssons gård där kaffebordet stod dukat och gästfriheten lyste. Efter denna angenäma vilopaus kunde förhandlingarna åter börja.

§ 2

50-årig Bohusbana

De 50 år, som igår hade förflutit sedan trafiken på södra delen av Bohusbanan öppnades hade Sköldén efter utförlig forskning (bland annat i Stockholm) åstadkommit en utredning. I synnerhet avseende det som rörde vår bygd och därmed sammanhängande händelser. Aktstycket lästes av Sköldén och lades som bilaga till detta protokoll.

§ 3

Deposition och gåvor

Edvardsson deponerade på gillet en lagfartshandling gällande 1/8 dels mantal Ucklum Övergård. Den 20 augusti 1849, då Johannes Eriksson och hans hustru Marta Nilsson sålde "Ett åttonde dels Mantal krono Skatte Båtsmanhålls Ucklum Övergård, i Ucklums socken" till Anders Berntsson och hans hustru Anna Britta Larsson, för en summa av "Ett Tusende Tre Hundrade Trettio Rsd 16 d.Rgsm." Sedan uppbudet meddelats den 29 januari, 13 maj och 30 september 1850 inträdde äganderätten i kraft den 30 januari 1851 då vinterting hölls på Smedseröd. Ägaren fick lösa protokollet med fyra riksdaler och 6 skilling banco.

§ 4

Före avfärden erhöll gillet av Edvardsson och hans maka som gåvor:

- 1 Brandspruta
- 1 Linhäckla – dubbel
- 1 Vagnslykta
- 1 Pressjärn
- 1 Strykjärn

§ 5

Nästa sammankomst ska hållas i Sköldunga skola eventuellt den 17 juni då fruarna ska medfölja.

§ 6

Under hemfärden gjordes ett stopp vid Otto Johansson i Herrgusseröd där en gammal vagga mottogs som gåva. Den hade en gång i tiden tillhört Anton i Buxeröd och var troligen tillverkad i Håltå socken. Tydligen i sin barndom med grann inredning, fast färgerna nu bleknat. 'Sörbögaregrann' var ett uttryck man ofta hörde förr i tiden. Ucklumbon var mer dämpad i sitt färgsinne.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

Bilaga till protokoll 2 juni 1957 § 2

Anteckningar över hur järnvägen planerades och byggdes genom Bohuslän, nedskrivna av K. I. Sköldén.

Den planerade järnvägen

Första gången järnväg planerades i Bohuslän var, enligt vad jag har för mig, när Bergslagsbanan planerades. Då skulle, enligt vad äldre personer berättat i min ungdom, en utstakning ha skett genom Ucklum och ungefär parallellt med landsvägen förbi Sköldunga.

Jag förmodar att den från Stora Höga skulle gått till Ström vid Lilla Edet, ungefär där en bibana till Bohusbanan utstakades år 1898. Men, jag har inte sett några handlingar om detta. Sedan minns jag att gubbarna talade om att staten borde bygga järnvägen, men det var så många järnvägar som skulle byggas först så att Halland och Bohuslän måste vänta.

Halland, som alltid varit ett tilltaget landskap, byggde då sin järnväg själva. Detta visade sig vara en mycket lönsam affär och staten övertog den ganska snart när den visade sig vara ekonomiskt förmånlig. Bohuslänningarna beslutade sig då för att göra på samma sätt. En järnvägskommitté tillsattes och Landstinget och Hushållningssällskapet började avsätta medel till järnvägsbyggnation och undersökningar. Utstakning pågick under åren 1873-1883, men någon byggnation kom inte till stånd.

Vad som hände under åren 1883-1897 har jag inte hittat några anteckningar om. Men, jag minns att det pratades järnväg i tidningar och när kommunalpamparna träffades. I Landstingets och Hushållningssällskapets arkiv bör finnas upplysningar om detta.

År 1897 föreslog Kungliga Majestät riksdagen att bygga järnväg över Ucklum i Bohuslän. Riksdagen avtog Kungliga Majestäts proposition.

År 1898 föreslog Kungliga Majestät riksdagen att bygga Bohusbanan till en kostnad av 14 776 000 kronor. Järnvägen skulle då dras över Stenungsund, men troligtvis inte den nuvarande linjen utan en som skulle gått där Ljungskogsvägen går eller åtminstone i dessa bygder.

A. W. Ljungman på Tjörn lade då fram en motion till andra kammaren (nummer 218), att järnvägen skulle byggas inne i landet då den inte kunde konkurrera med de billigare båtarna i skärgården. Att fisket var bäst hjälpt genom järnvägsförbindelser från kusten, som sedan förde fisken in i landet. För detta föreslog han att ett hamnspår från Jörlanda till Källsnäs samt att järnvägen drogs över Ucklum och en bibana från Ucklum (Herrgusseröds mosse) till Ström och Trollhättan skulle byggas. Samt att länet skulle lämna tillträde till fri mark för järnvägen med bibanor och tillfartsvägar som senare byggdes ända till år 1950.

Vidare ansåg Ödman att en bibana borde byggas från Uddevalla till Ellös på Orust. Som stöd för sin motion bifogade Ödman 34 bilagor, mest utdrag från kommunalstämmorna på Inland, Orust och Tjörn. Angående Stenungsunds isfria hamn skrev Ödman att det är rena humbugen. Även om själva sundet vid Stenungsund emellanåt var isfritt så var detta inte till stor nytta om havet utanför var isbelagt.

Riksdagen beslutade att anslå 13 691 000 kronor till järnväg över Ucklum och Ytterby (även Kungälv var nämligen ett alternativ) men lämnade regeringen rätt att bygga över Stenungsund om intressenter dessutom bidrog med 202 500 kronor. Som en kuriositet vill jag nämna att Ljungman då påpekar att Orust redan har betalat och att kronoskattsedlarna mottagits för de medel avseende vägröjningen i Ljungskog som beslutades den 24 oktober år 1689. Han ansåg att vägförvaltningen nu borde bygga en bra väg från Svanesund till den blivande järnvägen.

Från åren 1898-1903 har jag ännu inte fått tillfälle att läsa allt om vad som förekommit i fråga om skrivelser, uppvaktningar, med mera. Men, jag kan nämna att Ucklums kommun år 1898 bekostade en utstakning av en bibana från Lunden i Ucklum till Backeröd i Västerlanda förbi Holmens dåvarande gästgivargård till Ström vid Lilla Edet. De trodde därmed att de skulle få en kraftig motivering till byggnation av järnväg genom Ucklum. Karta och kostnadsberäkning för denna bibana finns i Ucklums Hembygdsförenings arkiv.

Ur minnet vill jag anteckna att två yngre ingenjörer utförde en utstakning och kostnadsberäkning av linjen väster om Hällungen och lyckades få den 10 000 kronor billigare än Ucklumlinjen. Utstakningen utfördes under vintern och ucklumborna påstod att järnvägen blev utstakad på isen utanför bergen vid Bua. Såvitt jag vet vågade ingen åberopa detta förslag som jag förmodar bekostades av intressenter för västra linjen.

När slutligen den södra delen av Bohusbanan (den norra delen byggdes först) skulle byggas gjorde Järnvägsstyrelsen en slutlig kostnadsberäkning över de båda alternativen med resultatet att väster om Hällungen skulle bli 503 000 kronor dyrare än den östra och 764 meter längre.

År 1903 lades en motion fram av Karl J. Ödman från Fiskebäckskil i andra kammaren och Carl Klingspor från Råbäck i första kammaren om ett tilläggsanslag av 503 000 kronor för byggande över Stenungsund. Detta bifölls av riksdagen.

Ucklumborna påstod mycket bestämt att riksdagens beslut till avsevärd del berodde på att det från Stenungsund och Ödsmåla sändes en delegation till Stockholm. Förutom egen kassa hade de ganska rikligt tilltaget belopp för representation som användes till god mat och god dricka för en del av riksdagens ledamöter. Att dessa gubbar var i Stockholm var nog riktigt, men hur det var för övrigt vet jag ej. Den västra linjen blev den som byggdes.

Sedan järnvägen färdigställts utstakades en bibana från Stora Höga genom Spekeröd – Daffinseröd – Sköldunga – Rishageröd i Hjärtum. Innan det blev allvarligt tal om att det skulle byggas kom biltrafiken igång.

Dessa anteckningar är gjorda den 1 juni 1957 eller precis på dagen 50 år efter trafiken började på Bohusbanan.

K. I. Sköldén

**Protokoll fört vid sammankomst i
Sköldunga skola den
18 juni 1957
med Ucklums Hembygdsgille**

Samtliga ledamöter och Häggner var närvarande.

§ 1

Av de inbjudna fruarna var endast fru Sköldén och fru Häggner närvarande. De övriga hade av olika skäl anmält sin frånvaro.

§ 2

Fröken Emelia Pettersson och en kvinnlig släkting till henne betraktade samlingarna. Fröken Pettersson överlämnade som gåva två antika silkeshuvor.

§ 3

En kortlåda av trä med inneliggande registerkort mottogs med tacksamhet av Axel Larsson, som gåva.

§ 4

Ivar Häggner som för gilletts räkning inköpt en kortlåda av papp med inneliggande registerkort, inlämnade en räkning på 11,20 kronor vilken godkändes för utbetalning.

§ 5

Kalin föredrog två ramsor som på sin tid berättats av änkan Adina Johansson från Fjällås i Grössbyn. Adina som var född i Spekeröd meddelade att åtminstone bröllopsramsan härstammade från Harås. De antecknades den 25 september 1929.

Bröllopsramsa

*Jä får önska all värschli fromma.
Jä har hört att du fått dej e gomma.
Jä önskar små griser å kalvar å kor,
som brås på si mor.
Å att sänga ska grönska som en kröddegårl.
Å att vagga få knarra år ifrå år.*

Nöttgåta

*Nött, nött nia å neja å nöss,
kom te mej i la-a å fria å köss*

§ 6

Nu började uppteckningen på registerkorten av kulturföremålen. Senare på kvällen var vi hembjudna till Sköldén.

§ 7

Nästa sammanträde bestäms av åldermannen efter samråd med ledamöterna.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid sammankomst med
Ucklums Hembygds-gille i Sköldunga skola den
14 augusti 1957**

Närvarande var samtliga ledamöter.

§ 1

Gillet's samlingar av kulturföremål är nu rätt betydande och flera gåvor förväntas inkomma när samlingarna är av sådant skick att de kan visas. Av mer värdefulla saker kan nämnas att genom Klevenfeldts försorg, har Anders Karlsson i Huveröd skänkt det gamla domarbordet från tingshuset i Smedseröd. Av de omkring 200 föremål gillet äger är nästan samtliga gåvor. Som den flitigaste givaren måste Axel Larsson i Presstorp nämnas.

§ 2

Hela sammanträdestiden upptogs av att etikettera och registrera de olika föremålen i samlingarna.

§ 3

Nästa sammanträde utlyses som vanligt av åldermannen.

§ 4

Och så till slut en historia som tidigare berättats av Gladers Magretta.

Örflen och myntet

Drottning Kristina kom en gång under en jakt ridande till Kleva i Huveröd. Där hade de en dräng som var skön att beskåda. Då han inte visade intresse för majestätet på det sätt hon önskade, gav hon honom en rungande örfil och ett guldmynt med orden:

- Örflen fick du för att du är dum och myntet för att du är vacker.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygds-gille hållet på Hagbergs café den
2 oktober 1957**

Närvarande K. I. Sköldén, Axel Larsson, Arvid Davidsson och Kalin vid protokollet.

§ 1

Sammanträdet öppnades av åldermannen.

§ 2

Med anledning av att förslag föreligger att kommunen ska överlämna skolhuset i Sköldunga till närvarande hembygds-gille gjordes följande uttalande:

Dåvarande Ucklums kommunfullmäktige beslutade på ett sammanträde den 29 december 1951 att dels anslå medel till en hembygdsfond underställd Ucklums Hembygds-gille.⁹² Dels valdes styrelse för detta ändamål. Hembygds-gillet har senare haft regelbundna protokollförda sammanträden då utredningar och anteckningar har skett om gångna tiders seder, bruk och bebyggelse med mera. Gårdsbebyggelsen och dess historia har vid dessa sammanträden ägnats stort intresse. Gamla dokument och handlingar har tillvaratagits. Papperskopior av födelse-, vigsel- och dödsböckerna för tidigt 1700-tal har dels mottagits som gåva, dels förvärvats från landsarkivet. Hörsägnen och berättelser i såväl saga som verklighet från gamla tider har bevarats och nedtecknats. Aktuella händelser i pressen har i möjligaste mån klippts och klistrats. Dessutom har intresserade personer inom socknen skänkt en avsevärd del kulturföremål som registrerats på lämpligt sätt.

För att bevara och göra socknens befolkning delaktig i dessa samlingar behöver vi utrymme och finner då att skolhuset i Sköldunga med sitt centrala läge, är synnerligen lämpligt för detta.

Om Stenungsunds kommunala myndigheter som gåva överlämnar nämnda skolhus till Ucklums Hembygds-gille så som vi förmodar, ska det förvaltas av en blivande hembygdsförening eller annan god grund för fortsatt verksamhet.

§ 3

Beslutades att nästa sammanträde ska hållas tisdagen den 22 oktober 1957 på plats som åldermannen meddelar.

⁹² Ett utdrag av detta protokoll lämnades av Kalin på Stenungsunds kommunalnämnds sammanträde i oktober. Begäran om att Sköldunga skola som står på ofri grund, ska överlämnas till Ucklums Hembygds-gille som gåva framfördes livligt av Klevenfelt. Begäran tillstyrktes enhälligt.

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygdsgille hållet i Presstorp den
13 november 1957**

Närvarande K. I. Sköldén, Axel Larsson, Kristian Klevenfeldt, Arvid Davidsson, Ivar Häggner och Abel Kalin.

§ 1

Kommunalfullmäktiges beslut och gåvolöfte om tomten

Sköldén och Klevenfeldt redogjorde för kommunalfullmäktiges beslut vid senaste sammanträdet, att som gåva överlämna Sköldunga skolhus till gillet. Dessa personer hade tillsammans med Axel Larsson mottagit markägarens, fröken Emilia Petterssons, löfte att som gåva få emottaga tomten för nämnda skolhus. Kommunalfullmäktiges protokoll biläggs detta protokoll. Intentionen är att omedelbart åstadkomma ett skriftligt gåvobrev beträffande tomten. K.I Sköldén och Kristian Klevenfeldt uppdrogs att ordna med detta. Klevenfeldt begär omedelbar avstyckning av tomtområdet hos lantmätare Ivar Lind.

§ 2

Diskuterades olika sammanslutningsformer för rätten att få besitta fast egendom. I valet mellan stiftelse och ekonomisk förening u.p.a beslöt gillet att genast bilda den senare och försöka få den införd i skattefria längden.⁹³ Över den därmed bildade föreningen ska här nedan ett särskilt protokoll upprättas.

§ 3

Gillet beslutade att om inget oförutsett inträffar göra en utflykt till Tosteröd söndagen den 24 november 1957.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

⁹³ Förkortningen u.p.a i en ekonomisk förenings namn betyder utan personligt ansvar (*Red.*)

**Protokoll fört vid första sammanträdet med
Ucklums Hembygdsgille Förening u.p.a
hållet i Presstorp den
13 november 1957**

Närvarande K. I. Sköldén, Axel Larsson, Kristian Klevenfeldt, Arvid Davidsson, Ivar Häggner och Abel Kalin.

§ 1

Denna förenings namn ska vara Ucklums Hembygdsgille Förening u.p.a.

§ 2

Föreningens stadgar

Föreningens stadgar avtalades enligt bilaga nummer 1. Dessa ska översändas till Länsstyrelsen i Göteborg för fastställande.

§ 3

I föreningens första styrelse invaldes fyra ledamöter och två suppleanter.

Ledamöter:

• Ordförande	Före detta riksdagsmannen Karl Ivar Sköldén, Sköldunga
• Vice ordförande	Hemmansägaren John Kristian Klevenfeldt
• Sekreterare	Handlaren Oscar Abel Kalin, Grössbyn
• Kassör	Hemmansägaren Axel Larsson, Presstorp

Suppleanter:

- Folkskolläraren Arvid Frithiof Johannes Davidsson, Herrgusseröd
- Förre tullkontrollanten Ivar Gustav Johannes Häggner, Herrgusseröd

Samtliga är svenska medborgare med postadress Ucklum.

§ 4

Att var för sig teckna föreningens firma valdes ordföranden Karl Ivar Sköldén och kassören Axel Larsson. Båda med postadress Ucklum.

Vid protokollet
Abel Kalin, sekreterare

Bilaga till protokoll fört 13 november 1957

Föreningens stadgar

Avskrift

Bilaga nr. 1 till prot. 13 nov. 1957. § 2

Stadgar för Ucklums Hembygdsförening u.p.a.
=====

§ 1

Denna förenings namn skall vara Ucklums Hembygdsförening u.p.a. Styrelsens säte skall vara Ucklum s:n, Stenungsunds kommun, Göteborgs och Bohus län.

§ 2

Föreningens syfte är att från förstärkelser rädda minnesmärken av kulturhistoriskt intresse och att helst i därtill lämpliga byggnader förvara sådana föremål från äldre och senare tid, som belysa ortens folkliv och odlingshistoria. I dessa strävanden bära och in- på efterforskning, utbildning och vård om allt, som rör flydda tidens förhållande i våra bygder, samt i mån av tillgångar, dessa forskningars offentliggörande i tryck.

§ 3

Var och en som äger intresse för dessa uppgifter kan av styrelsen kallas att bli medlem av föreningen. Medlemsavgiften utgör det belopp som föreningen beslutar på ordinarie årsmöte. På förslag av styrelsen kan årsmötet till hedersledamot kalla person, som på ett verksamt sätt främjat bygdens eller föreningens intressen. Medlem äger vid allmän sammankomst en röst, ordföranden dock vid lika röstetal dessutom utslagsröst. Omröstning och val ske öppet, om ej annorlunda särskilt yrkas.

§ 4

Styrelsen skall bestå av minst 3 och högst 5 personer, dessutom 2 suppleanter. Föreningen utser ordförande, och övriga funktionärer utses av styrelsen. Inom eller utom sig väljer styrelsen dessutom en samlingsvårdare, ävensom byobud till antal att på sin plats verka för föreningens syften. Styrelseledamöter och suppleanter skall väljas för en tid av 3 år avseende kalenderår. Föreningen utser jämväl årligen två revisorer att granska styrelsens förvaltning.

§ 5

Årsmöte äger rum före juni månads utgång å dag som styrelsen bestämmer. Därvid följande ärenden förekomma: Styrelsens berättelse, frågan om ansvarsfrihet, val, övriga ärenden, som blivit förberedda av styrelsen samt nya frågor, som kunna föras på tal vid mötet, ävensom föredrag. Extra föreningsstämma hålles enligt beslut av styrelsen eller då minst 10 föreningsmedlemmar fordra det, med angivande av skälet.

§ 6

Vid förrättande av val och vid fattande av beslut är enkel röst-övertikt avgörande utom ifråga om inköp eller avyttrande av fastighet, i fråga om föreningens upplösning samt ifråga om stadgeändring, i vilka fall $\frac{3}{4}$ majoritet erfordras. Vid lika röstetal har ordförande utslagsröst, utom vid val, då lotten avgör.

§ 7

Ucklums Hembygdegille förening u.p.a. firma tecknas av ordföranden eller kassören var för sig.

§ 8

Därest föreningen upplöses skall dess tillgångar eller egendom tillfalla kommunen eller sammanslutning som är villig att verka för föreningens syften. Sådant beslut skall fattas på två av varandra följande årsmöten.

Förestående stadgar antagits på föreningsammansträde den
13 november 1957

Ucklums den 13 november 1957

K. I. Skölden

Axel Larsson

Kristian Klevenfeldt

Abel Kalin

Arvid Davidsson

I. Häggner

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygdsgille Ekonomisk Förening u.p.a
hållet i Wallins pensionat i Herrgusseröd den
8 december 1957**

Närvarande K. I. Sköldén, Kristian Klevenfeldt, Axel Larsson, Arvid Davidsson, Ivar Häggner och Abel Kalin.

§ 1

Föreningens namn

Frångicks beslutet i protokoll den 13 november 1957 § 1 beträffade föreningens namn som härnå ska vara:

Ucklums Hembygdsgille Ekonomisk Förening u.p.a

Detta var föreningens enhälliga beslut.

§ 2

Måndagen den 18 november 1957 fick Klevenfeldt kontakt med lantmäterikontoret på morgonen. På middagen samma dag infann sig lantmätare Stenlund vid Sköldunga skola och uppmätte och utsatte tomten med biträde av Klevenfeldt och Sköldén.

Fredagen den 22 november 1957 på morgonen kallade distriktslantmätaren Ivar Lind i Uddevalla till sammanträde i Sköldunga klockan 14:00 samma dag. Som gilletts representanter hörsammade Sköldén och Kalin kallelsen och mötte upp.

Sedan gränserna på tomten tagits i ögonsikte skrev lantmätaren det sedvanliga protokollet och gåvobrevet. Innan påskrift skedde begärde givaren, fröken Emilia Pettersson, garanti för att fastigheten i framtiden inte överläts på ovidkommande person. Gillets ombud lovade då att i gilletts stadgar, som ska inregistreras, skriva in en bestämmelse om att såvida föreningen upplöses ska dess egendom tillfalla kommunen eller sammanslutning som är villig att verka för föreningens syften. På förslag av lantmätaren även en förbindelse om att såvida försäljning av tomt och hus skulle ske, mottagaren är skyldig att erbjuda givaren återköp av fastigheten. Fröken Emilia Pettersson var nöjd med detta och samtliga handlingar undertecknades och bevittnades.

Tomten har en areal av 1 214 m². Lantmätaren gjorde skrivningen gratis.

§ 3

Lantmäterihandlingarna har redan återkommit från Lantmäteriöverstyrelsen och lösts av Sköldén med 175 kronor som ska gäldas med gilletts medel.

§ 4

Föreningen beslutade med detta att före detta riksdagsmannen K. I. Sköldén äger föreningens bemyndigande att mottaga och utkvittera alla föreningens ankommande lantmäteri- och lagfartshandlingar.

§ 5

Föreningens stadgar upplästes på nytt och antogs enhälligt och påskrift att de antagits på föreningssammanträde den 13 november 1957 och bevittnades att egenhändiga namnunderskrifter skett. Uppdrogs åt Axel Larsson att hos Länsstyrelsen ombesörja inregistreringen.

§ 6

Gillet uppdrog åt Sköldén och Axel Larsson att utforska det gamla sockenmagasinets historia, ändamål samt drift och därefter inkomma i en skriftlig bilaga.

§ 7

På anmodan därom lovade Klevenfeldt att ställa den gamla gårdssmedjan på Kleva till gillet förfogande. Dessutom ska Klevenfeldt hos avlidne smeden Gustaf Mathiasson dödsbo vid Kungsbron försöka åstadkomma att hans gamla smidesverktyg överläts på gillet. Sköldén lovade ställa en del smidesverktyg, som finns i hans ägo, till gillet förfogande.

§ 8

Sköldén efterlyste Davidssons löfte om en berättelse av skolans historia och minnen. Davidsson lovade att inkomma med den snarast.

§ 9

Den i höst planerade utflykten till Tosteröd uppsköts till våren.

§ 10

Nästa sammankomst hålls efter åldermannens kallelse.

Vid protokollet
Abel Kalin

**Protokoll för vid sammanträde med
Ucklums Hembygdsgille hos Häggner den
5 mars 1958**

Närvarande: Samtliga.

§ 1

Sammanträdet öppnades av åldermannen.

§ 2

Sköldén hade läst en tidningsnotis om att hembygdsföreningar och likställda kunde vid ett medlemsantal av högst 25 personer vinna inträde i Göteborgs och Bohusläns hembygdsförbund för en avgift av 5 kronor per år.

Gillet beslutade att ansöka om medlemskap.

§ 3

Med anledning av att lantmätaren Ivar Lind i Uddevalla gratis skrivit Emilia Petterssons gåvobrev till gillet, avseende tomten för Sköldunga skolhus och därvid erforderliga handlingar, hade Klevenfeldt uppvaktat herr Lind med blommor. Åtgärden godtogs enhälligt.

§ 4

Eftersom Länsstyrelsen funnit vår ansökan om inregistrering av ekonomisk förening onödig, beslöt gillet att de titlar vi har, så som ålderman och skrivare ska bibehållas.

§ 5

Sköldéns förslag om en arkivarbetsdag i Stenungsund bifölls. Klevenfeldt är sammankallande.

§ 6

Kalin fick i uppdrag att ta reda på om landsarkivarien ville göra ett besök i gillet.

§ 7

Medgavs Kalin rätt att ensam välja foton för gillet samlingar.

§ 8

Beslutades enhälligt att kalla fröken Emilia Petterson till hedersledamot av hembygdsgillet för visat intresse.

§ 9

Klevenfeldt har på kommunalkontoret hämtat protokollsutdrag på gåvan av Sköldunga skolhus. Detta tillsammans med gåvobrevet på tomten överlämnades till Axel Larsson som fick i uppdrag att inlämna dessa på domarkansliet för lagfart.

Vid protokollet
Abel Kalin, skrivare

**Protokoll fört vid sammanträde med
Ucklums Hembygds-gille hålet
hos Ivar Niklasson i Tosteröd den
26 maj 1958**

Närvarande var åldermannen Sköldén, Klevenfeldt och skrivaren Kalin.

§ 1

Åldermannen öppnade sammanträdet.

§ 2

Sköldén meddelade att han av en händelse talat vid landsarkivarien som lovade att vid tillfälle ordna med våra handlingar.

§ 3

Mobergs kyrka

Så företogs en promenad till den så kallade Mobergs kyrka vid foten av Moberget. Mobergs kyrka gjorde inte på minsta sätt skäl för namnet. Det var ett rätt stort stenfyllt gryt (se foto). Vi promenerade vidare utmed Moberget och kom till ett vackert, artrikt bestånd med blåsippor som dock hade minskat genom för kraftig trädavverkning.

§ 4

Efter en stunds vila uppe vid gården fortsätter vi promenaden förbi Flinkebanken till den så kallade Preutzelyckan där vi såg igenvallade åkrar och hustomten. Mera härom i annat sammanhang.

§ 5

Detta stycke ska vi ägna åt en beskrivning av Tosteröd.

Jättekvinnan och lysterstenarna

Orråsen ligger på gränsen mellan Tosteröd och Prästgårde. Där bodde på sin tid, för flera hundra år sedan, ett jättepar. Vid den tiden började kyrkorna uppstå med sina klockstaplar, den ena efter den andra. Kyrkklockan i Ucklum oroad starkt jättarna i berget strax invid. En stormig ovädernatt flyttade de över till Fuxarne på andra sidan älven. Här fick de inte heller någon ro, kyrkklockorna ringde lika envetet här och klockklangens pinade dem något oerhört.

Jättinnan som var både elak och långsint hade inte glömt klockan från sin tid på Orråsen och hade hela tiden ruvat på hämnd. Nu kände hennes vrede inga gränser, hon lösgjorde ett av sina strumpeband och fäste det vid ett stort klippblock och slungade det med all kraft mot gudshuset i Ucklum. Men vår Herre höll sin skyddande hand över kyrkan och klippblocket slog ner högst uppe på Lysterfjället. Det rämnade i flera stycken vid nedslaget. När klockorna fortfarande ringde och än mäktigare, flydde jätteparet bakåt i tiden långt in i mörkaste hedendomen. Där ska de förbli så länge stenarna ligger kvar på Lysterberget och kyrkklockorna förkunnar sitt budskap om frid över gårdar och byar.

167 meter över havet

Kartverkets triangelpunkt ligger på Lysterfjäll 167 meter över havet. Strax intill ligger ovan nämnda stenar som alltid varit föremål för folkets intresse och fantasi, givetvis mest av gårdsbondens beundran. Detta föranledde en gång att en av hans vänner utbrast:

- Å han å sölver heller va han åtte.

I min barndom fick jag följa med min far upp till stenarna. Fjället och terrängen runt omkring var mycket skogfattig. Man kunde se de blånande höjderna in i Västergötland. Min far påstod att vid klart väder och med kikare kunde man skönja Halle- och Hunneberg.

Tosteröds mo

Tosteröd ligger på inlandsåsen, kanske högst i socknen och beträffande västergårdarna mycket kargt. På senare tid efter kalk och konstgödning, har en god mullbildning och goda skördar kommit till. Vattenavrinningen från sjöar och andra vattendrag sker till såväl Göta älv som till havet och Hällungen. Så länge som 1800-talet pågick var Tosteröds mo helt skoglös. Det enda som växte där var ljung och åter ljung. När den blommade flammade mon i solljuset, i rödvioletta kaskader av olika färgskiftningar. Bina surrade och sög honung ur klockorna till ett välbehövligt näringstillskott för deras herrar, under kulna och pressande vinterdagar.

Mellan foten av Lysterberget och mon ligger en torvmosse. Den är drygt två tunnland stor och delades lagligt år 1891 mellan de båda västergårdarna. Den torv som togs upp här var huvudsakligen bränttorv, vilket dessa gårdar hade ett synnerligt behov av. I den mån skogen växte till blev ved ett bekvämare bränsle och på senare tid har torven härifrån använts i jordförbättrande syfte.

Enligt 1709 års jordebok var Ingebor brukare av 1/2 mantal Tosteröd.

Tosteröd ur dopboken

Under tiden 1720-1739 återfinns i dopboken följande personer i Toseröd:

- Olof Persson och hustrun Ingebor Nilsdotter
- Olof Olsson och Kari Mårtensdotter
- Måns Persson och Barbro Börjesdotter
- Arvid Rasmusson och Ingebor Larsdotter

Det står inte angivet på vilken gård de bodde, det kan därför ha varit vilken som helst.

På Tosteröds mark bodde Arfwid Dunder med sin Börta. De hade tillsammans en dotter som också hette Börta (född den 1 december 1728).

Gråhåltet

På västergården fanns vid denna tid och en tid framöver ett ställe som hette Gråhåltet. Det har inte kunnat identifieras. År 1723 bodde här en man som hette Anders Knös med sin kvinna Olu Persdotter. År 1727 hette hennes man Lars Andersson. År 1751 avlider hon i 'bröstsinka' 65 år gammal. Den 11 november 1753 vigdes båtsmannen Arfwe Bratt från Gråhåltet med Anna Jonsdotter. Gråhåltet var troligtvis ett båtsmanstorp.⁹⁴

Bostäder

Bostadshusen var vid denna tid bristfälliga på alla sätt. Det var jordgolv i det enda rummet som sög upp allt vått av alla slag och där skulle människor, husdjur och ohyra trivas. Det är med detta för ögonen, inte att undra på att barndödligheten var så stor som den var. Märkligt är att folket kunde leva vidare och till och med bli gamla under sådana förhållanden:

- Elin (Äli) i Tosteröd (född 1637) avled 95 år gammal (år 1732)
- Ingier (född 1653) avled 81 år gammal (år 1734)

Tosteröd Västergård

Cyri var enligt 1751 års mantalslängd ägare av Tosteröd Västergård. Hennes ofullständiga namn var Cyri Toresdotter och gift med Per Olsson från Tosteröd (född 1720).

Barnen:

- Ingebor (född 1751)
- Anders (född 1752)
- Kari (född 1754)
- Maret (född 1755)

1779 års mantalslängd uppger att Per Olsson bor kvar på Tosteröd Västergård som då ägs av Anders Toresson i Svenshögen som utbruk. Anders Toressons son Per föddes år 1772 och dottern Elicka år 1781. Det är tvivelaktigt om Anders Toresson och hans hustru Ingrid Bryngelsdotter någonsin bott i Tosteröd.⁹⁵

Enligt samma källa för år 1789 äger Arfvid Ambjörnsson gården i Törneröd som utbruk. Då bor som inhyse Olof Nilsson och Anders Toressons son Nils (född år 1769) som står antecknad i kyrkböckerna som "velig".

Per Andersson var 28 år (år 1800) och borde då ha övertagit gården med systemns hjälp. Omkring år 1808 ingick Per äktenskap med Anna. Varifrån hon kom är obekant men det har ryktats att hon hade släktingar i Romelanda. Deras barn var:

- Olena (född 1809)
- Lars (född 1811)
- Inger-Maja (född 1816) "Halt"

94 Innan Lunds tid hette stället Hallera och frågan är om ett tidigare namn var Gråhåltet. Det är bara en gissning.

95 Enligt födelseboken är sonen Nils född i Hällebolund och sonen Per och dottern Elicka är födda i Tosteröd. (Red.)

Lars Persson på Tosteröd Västergård gifte sig omkring år 1833 med Christina Bengtsdotter från Västra Röd. Kanske ett par år därefter äktar Lars Bengtsson på Västra Röd Inger-Maja på Tosteröd Västergård. Då hade båda männen övertagit sina fädernegårdar. Ingen av kvinnorna trivdes i sina nya hem. Då passade den knipsluge Lars Persson på att byta gård med Lars Bengtsson. När kvinnorna återkom till sina födelsehem var trivseln återställd.

Lars Bengtsson och Inger-Maja fick barnen:

- Alfred
- Pontus
- Lotta
- Augusta
- Olivia

Västergårdens boplatz var det så kallade Torget med östergårdens tomt 50-60 famnar åt öster. När Anders Rasmusson i Grössbyn till följd av laga skifte år 1839 flyttade till Skälbergshagen sålde han mangårdsbyggnaden i Grössbyn som återuppfördes längre västerut på Tosteröd Västergård. Huset hade varit nyuppfört på Grössbyn Nordgård år 1803 enligt muntlig uppgift.

Rymlingen Lars Bengtsson

Inger-Maja var en oförnöjd person som ofta och gärna upplyste maken om hans missgrepp och duglighet jämfört med andra. Givetvis hade Lars sina fel och det förbättrade inte familjeförhållandet. Missämjan ledde till att gården såldes och familjen flyttade till Nordhagen som låg en bit därifrån. Nu hände det att Lars spårlost försvann. Dag lades till dag, månad till månad och familjen fick klara sig bäst de kunde. Det blev jul, det blev nyår och de andra årstiderna och högtidsdagarna men Lars kom inte. Tanken på olycka och undergång smög sig in i sinnena, utvecklades och växte eftersom åren gick, men Lars kom inte. Då hände det att en sockenbo hade ärende till Mölndal och där träffade han Lars och till och med talade med honom. Kom han efter denna händelse tillbaka? Vad vet jag?

Ljungknopp till bröd

På de karga tegarna häruppe växte en gles och kort långrumig havre som vid trängande behov, och det var det ofta, blandades med ljungknoppar till brödföda. Den plockades både på mon och i bergen. De allra fattigaste fick ta till tiggarpåsen antingen det gällde brödsäd eller andra livsmedel.

Bettlerskan

Det berättas om en kvinna som kom till Sörbyn. Hon gick ödmjukt in köksvägen och satte sig på en stol vid dörren som mor hade ställt fram. Hon strök upp huvudduken och såg med andakt på när gårdsfolken åt middag. Där saknades inget av vare sig pålägg eller gott rågbröd. Men när hon såg att de skalade potatisen utbrast hon:

- Aduddera då, äder i inte petäterna mä skala på.

När middagen var avslutad blåste den bäst disponerade torparen av bordet, ett pris som matmodern satte stort värde på. Därefter trampade de barfota ut till sitt arbete på åker eller äng. Nu fick kvinnan sitta till bords och äta ett ordentligt middagsmål. Under tiden plockade matmor hennes påse full av diverse livsförnödenheter. Utkommen kände hon sig glad och så upprymd att hon glömde sin bekymmersamma situation. Direkt gick hon till vedbacken och valde ut en lämplig gren som hon

satte genom påsknuten, och därefter lyftes påsen med hjälp av grenen upp på ryggen. Så vände hon näsan mot det bristfälliga hemmet på Tosteröds mark. Där hon nyss varit hade hon sett ljunglimme och en grytvaga av blåbärsris. Hon kom att tänka på att om hon insamlade enrötter och kokade dem mjuka och fina skulle hon kunna göra både limmar och tvagor. Om hon sedan sålde dem kunde de kanske inbringa så mycket att hon slapp att tigga. Hemma i stugan väntade ungarna otåligt på vad mor hade lyckats åstadkomma.

Betydligt mer självsäkra var bondmororna häruppe. En av dem berättar skrytsamt för den andra:
- Ja tog rene vaent å pure havremjört å koga en gröd så mäkti se grisen velle inte ha'n.

Martin Olsson äger hela Tosteröd

År 1849 ägdes ett 1/2 mantal Tosteröd av Lars Svensson och hans hustru Elin Johannesdotter. År 1866 meddelade häradsrätten Martin Olsson och hans hustru Charlotta Andreasdotter fastebrev och tillsammans samma gårdstal. Därmed ägde Martin Olsson hela Tosteröd. Redan året därpå avled Martin och dödsboet sålde västergården. De nya ägarna var Samuel Jönsson och hans hustru Inger Persdotter.

Gårdsköp och resan till Sörbo

År 1870 såldes halva Tosteröd Västergård = 1/4 mantal till Olof Rasmusson och hans hustru Anna Britta Eliasdotter från Backelyckan under Västra Röd. Köpesumman var 1 041 riksdaler 67 öre riksmünt. Härpå hade köparen rätt att av köpesumman avräkna en på hemmanet varande inteckning med hälften av 1 666 riksdaler och 67 öre riksmünt = 833 riksdaler. Drogs detta belopp av från köpesumman kvarstod 208 riksdaler riksmünt kontant. Riksmünt som skulle betalas till förmyndaren Elias Rasmusson i Lund den förstkommande augusti. Dock med ränta av 6% från dagen tills betalning skedde.

Köparen erhöll vid tillträdet hälften av den kvarvarande senaste avkastningen på hemmanet, havre och potatis som inbärgats av Lars Johannesson på Banken. Höfoder hos änkan Lotta Andersdotter och halmfoder som finns på gården samt det skogsparti som finns i skogen. Enligt förbindelsen den 25 mars senaste året, ska de på hemmanet varande förpantningshavare eller torpare som där är beroende eller har kontrakt bibehållas. Säljaren ansvarar inte för något kontrakt i ett eller annat avseende. Skulle någon av senaste års skatter vara obetalda, ska nu blivande ägare bli frikända.

Hemmanet tillträdes nu genast i det stånd det befinnes såväl till jorden och 1/2 i alla därtill hörande byggnader och tillhörigheter.

Under dessa villkor avhänder vi från oss förenämnda 1/4 mantal Tosteröd Västergård och tillägnar såsom sin välgångna egendom med allt vad därtill ligger och lyder eller framdeles tillvinnas kan. Som skedde på Sörbo gästgivargård den 26 mars 1870.

Sörbo ligger invid dalslandsvägen genom Sörbygdens härad i Hede socken invid gränsen till Krokstad, där ån som kommer från Lersjön rinner mot Örekilsälven. Avståndet från Smedseröds gästgivargård och Sörbo är vid pass fyra skjutshåll om cirka 2 mil = 8 mil. Då är frågan, kunde en hästskjuts tillryggalägga den sträckan på en dag? Hästen som var ett heligt djur utfodrades bättre än nötkreaturen som de i de flesta fall fick lyfta upp på våren. Det kan i detta sammanhang tänkas att Orla och Anna-Britta fick tillfälle att byta ut sin krake mot en utvilad sådan eller själva ta in på ett härbärge över natten. Då blev hästen utvilad för nästföljande dags resa. Slutligen nådde de målet och blev ompysslade av säljaren. Så upptogs uppsättningen av köpebrevet som undertecknades och bevittnades i behörig ordning. Så dracks köpeskålen varefter de unnade sig en välbehövlig vila för att påföljande morgon nysta upp sin resa åt motsatt håll. Hemåt, hemåt med kontraktet i fickan och sin väntande gård.

Nu hade Kronoskatte Rusthåll Tosteröd Västra blivit uppdelat i två fjärdingar. Då varken Orla eller Anna Britta led mindervärdeskomplex blev detta en sporre till framgång när vänner och avundsmän spådde dem en olycklig utgång av köpet. De trivdes på sin gård och genom enigt och sparsamt uppträdande lyckades de över förväntan.

Efter att ha varit sämjedelade sedan ovannämnda köp vidtogs år 1891 laga skifte. Detta hade kommissionslantmätaren A. A. Rönnbäck skött om med biträde av gode man. Ägaren Johannes Christianson, söner Johan och Alfred samt Anders Hansson på Swätten deltog vid detta förekommande arbete. Under tiden hade tredje sonen Carl förmått ägaren att överflytta egendomen på honom och detta meddelade han först när pappren skulle undertecknas.

Förrättningen tog sin början den 4 juni ovannämnda år och slutfördes den 10 oktober samma år. Sedan ägobyte med ½ halvt mantal Sköldunga verkstälts och karta upprättats ägdes Tosteröd Västergård av Carl Johansson och Olof Rasmusson med hälften vardera. Då klander mot förrättningen inte blivit anförd och i laga ordning verkställd, fann ägodelningsrätten skäligt skiftet jämte tillhörande ägobyte till framtida efterrättelse fastställa, därom kartan försågs med bevis.⁹⁶ Enligt Inlands Nordre härads ägodelningsrätt sammanträdde på tingsstället Smedseröd den 19 december 1891. Kostnaden för detta sammanträde skulle av deltagarna i skiftet ersättas efter hemmanstalet med fyrtio kronor.

Gränsen mellan väster- och östergårdarna hade år 1722 uppgjorts på en karta av D. Falck för den senare gårdens räkning. Den godkändes nu genom en förening, vid detta tillfälle deltog för västergården Carl Johansson och Olof Rasmusson och för östergården August Andersson och Oskar Martinsson. Redan innan ovanstående förrättning tagit sin början erbjöds Orla att köpa den andra fjärdingen för 1 000 kronor men han avböjde. Han kände väl redan då vad som väntade. Orla avled innan årets slut vid en uppskattad ålder av omkring 65 år. Hans hustru Anna Britta efterlevde honom i många år. Hon var från Åketorp i Spekeröds socken. En kraftig kvinna med väl utvecklat akterparti och hade omedvetet en filosofisk läggning. De hade barnen:

- Leander (född 1855)
- Mina (född 1858)
- Anna Rebecka (född 1860)

96 Ägodelningsrätt = Svensk domstol som avgjorde fastighetsbildningsmål. (Red.)

Swarta baxter å grøn rack

En dag gick Anna Britta till Bagarns för att handla. Butiken och bageriet låg vägg i vägg med en dörr mellan och den stod för det mesta öppen. Hon tog tillfället i akt och gick in och satte sig på 'böstepallen' som stod i ett hörn av bageriet. Hon ser intresserat på och inte mycket blev sagt. Det gör det ju inte om de är strängt upptagna av sitt arbete. Plötsligt säger min far, för att något skulle sägas:

- Att inte Ni mor skaffar er en fästman.

Snabbt kom svaret:

- De har jä, å han har swarta baxter å grøn rack.

Med det syftade hon på sin snara hädanfärd, men så snart blev det inte. Hon överlevde sin make med 24 år och avled först år 1915.

Leander och Stina

Omedelbart efter Orlas död övertog Leander gården. Modern som var fullt arbetsför, arbetade och hushållade som förut. Leander var en pålitlig man. Det han hade lovat det höll han och det han ville ha sagt, det sa han också. Förutom detta var han kraftigt byggd. Hans mage var ett underverk av tålighet och styrka. När läkarna säger till om att tugga maten väl och undvika för varma drycker, då gjorde Leander tvärt om. Han tuggade sällan maten och om drycken var het eller kall var honom likgiltigt. Bjöds det på ett glas pilsner eller som det hette då 'skattefritt', tog han hela innehållet i en klunk som med ett kluckande ljud försvann ner i hans innandöme. En dag som han hade ärende till Jörlanda gick han in på apoteket och ställde en tomflaska på disken och begärde terpentin. Detta var ett universalmedel som Leander gärna använde för sina hästkurer. Flaskan fylldes och när apotekaren kom med kork och etikett fann han att flaskan var tom.

- Det var märkvärdigt, säger han. Fyllde jag den inte?

- Jo, säger Leander. De tog ja in.

Apotekaren ser på honom ett ögonblick och utbrister:

- Ni dör gubbe!

- I helvette, kom svaret.

Om flaskan fylldes igen vet jag inget om. Leander svor ofta, högljutt och meningslöst, men utan ilska och kände man honom väl hörde man inte svordomarna.

Vid sekelskiftet gifte sig Leander med Julia Kristina Johansdotter från Högenorum, kallad Stina. Något annat namn kände omgivningen inte till. Hon var född år 1850 och var därmed fem år äldre än sin make. Man hörde aldrig Leander säga hennes namn utan det blev 'kärringa hemma'. Hon var mycket omtänksam och sparsam, av den sorten som trodde att småköp var en sparsamhetsåtgärd. Leander var av motsatt uppfattning, vid storköp fick han ju alltid något billigare pris per kilogram och Stina frestades inte att använda mer trots att varan fanns i stor mängd. Vid jul och andra större helger åkte båda till handelsboden. De kom alltid i en hög åkkärra där Stina var instuvad, såvida det inte var vinterväglag. Hon var varmt klädd med en stor yllesjal svept om kroppen och huvudet. Hon satt ihopkrupen och under sjalen lyste hennes lilla fågelansikte fram. Leander satt vid Stinas sida rak i ryggen, stadig och utan besvärande extra kläder.

Det är julhandlingen som ska ske idag. Inne i butiken väntade Stina tålmodigt på sin tur och när den kom begärde hon ett halvt kilo kaffe. Det var råkaffe som såldes på den tiden för en krona eller en krona och tio öre. Leander hörde vad Stina begärde och utbrister:

-Ä du gaern kärring.

Han vänder sig till biträdet och säger:

- Ta fem.

Om sockret blev:

- Ta tie.

Finmjölet till julbaket, malten till drickan och de större förbrukningsvarorna höjdes avsevärt.

Småsakerna fick bli som Stina ville ha det. Sedan den obligatoriska handlingen avklarats packades Stina åter in i åkvagnen och Leander satt upp, så påbörjades hemfärden. Den gula märren var en rask springare, påmanad av skjutskarlen vars tunga huvud dinglade i alla riktningar. Farten blev så ansenlig att väggruset yrde kring vagnshjulen.

Stina hade en syster i Grössby (Johan Anderssons Lotta) och en bror i Högenorum (Sven). Sven var en liten man och sådana vill ju alltid hävda sig. Gärna påminde han om sin tid som kommunalnämndens ordförande. Alla som inte hade uppdragshunger ringaktade han och dit hörde Leander. På ett kalas i Grössby då båda svågarna var överförfriskade kom de i smågräl med varandra. Sven frågade:

- Har du hatt nöt kommenalt uppdra Leander?

- Nä, svarade han. Då hade ja la vört lige förbannate krovstinn som du.⁹⁷

Stinas mor var från Brehålt i Jörlanda. Där hade hon en kusin som hette Juliana. Hon hade köpt ett gammalt hus i Västra Berg i Hjärtum. Nu vandrade hon från Brehålt till sin stuga, kom in i affären för att vila eller köpa något. Där träffade hon Leander som väl kände igen henne och det blev en rolig dans. Hon hade haft ett mystiskt förflutet vilket Leander i gåtfull ton erinrade henne om blandat med sitt bullrande skratt. Näbbstämman varade en god stund och hon var inte dålig att ge igen, men måste till slut ge upp. Hon kom innanför disken och sa till mig:

- De va en stögg kar den. Han skäller på me för att inte jä bringat me manfolk.

Stina avled år 1929, 79 år gammal.

Leanders torvupptagning

Som jordbrukare hade Leander en konservativ läggning och jordbrukarnas utbildningsanordningar var han inte intresserad av. Det viktigaste vid skötsel av ett jordbruk är 'skit och flit'. Konstgödning köpte han obetydligt av, men mycket kalk nästan för rikligt. Torvströ använde han knappast men däremot bränntorv som han tog upp ur egen torvmosse. Om en sådan upptagning har berättats följande. Våren var varm och god. Leander hade märkt ut en nygrav som lades nära en gammal för att få vatten till ältning av torvdyn. En ränna mellan båda torvgravarna fanns där vattnet reglerades med en nedstucken spade som togs upp och torvplanen rättades till. När dagen för upptagning kom så hade de fått en 17 årig yngling till hjälp. Han skulle med skottkärria köra ut torvdyn till planen, där gamla mor slätade och ristade torven i lagom bitar. Leander gick själv i graven, beredde torven och öste i kärran. Det gick raskt men när de var nere på ett ansenligt djup brast mellanposten mellan båda gravarna och vattnet strömmade till och nådde Leander till hakan. Gamla mor med ynglingens hjälp lyckades efter stor ansträngning att få upp honom, men stövlarna blev kvar där. När de kommit hem gick gamla mor till kistan och hämtade fram en butelj och bjöd ynglingen.

97 Krovstinn = Överfull kräva hos dvärgtupp.

- Ska inte Leander ha nöt?

- Ah, han kan drecka kaffi, blev svaret.

När torven torkat isär efter ristningarna och är lagom kuras den och får torka ytterligare. När den är torr körs den hem och staplas under tak.

Som en björn lufsar Leander kring sina bisamhällen. Det är halmkupor med hattar på av stora granbarkar som påminner om exotiska flickkjolar. Leander och bina känner varandra, sällan går de till anfall. Annorlunda är det i bislaktetiden då björnen lufsar omkring och tar död på de flesta samhällena med svavelrök. Då går allt bamsefar med otäcka bulor i ansiktet. Av den skördade honungen säljs inget, den går åt i hushållet.

På senare år tog Leander sig en tupplur vid middagstid. Om det var soligt och lugnt ute sökte han upp det soligaste stället där fanns. Han lade sig på bara backen och drog hätteskärmen över ögonen och somnade tvärt.

Han byggde om gårdsbyggnaderna, ladugården år 1914 och manhuset år 1923. Det mesta material han behövde för detta kördes eller inköptes i god tid. När snickare kom var allt på plats.

När han var 94 år körde han stående i kärran till torvmossen och hämtade hem torvströ. Hemma vid gården vid denna tid stod en björk i vägen för honom. Den högg han ner och blev alldeles genomsvettig. Han gick hem och drack sin vana trogen allt för häftigt, fick lunginflammation och avled efter några dagar. Detta var år 1949. Frid över hans minne.

Systemn Mina blev gift med Ambernt på Pinnebacken i Jörlanda. De hade två flickor. Anna som blev kvar i hemmet och Hilma som 17-åring kom till Tosteröd (född 1900) som tillämnad arvtagerska till gården. År 1928 gifte hon sig med Otto Karlsson (född 1901 i Dyfjäll i Jörlanda). Det blev rätt person på rätt plats. En kunnig person som förbättrade både jord och byggnader i alla stycken. Han rev det gamla bostadshuset och byggde av användbart virke därifrån en fin lillstuga.⁹⁸ Otto föreslog för ägaren till granngården att de gemensamt skulle dika ut den vattensjuka torvmossen. De ägde nämligen hälften var, men grannen vägrade. Då dikade Otto sin del. Den uppkastade torvmyllan som var starkt jordblandad blev ett utmärkt jordförbättringsmedel. Hilma och Otto har tre pojkar och en flicka.

- Karl-Erik, busschaufför
- Allan, elektriker
- Stina, gift med en orgelbyggare i en gammal firma
- Lennart

Lennart var Leanders favorit. Båda hade ju samma begynnelsebokstäver i sina dopnamn eller kanske såg han att jordbrukaren gnydde inom honom. Han är stor grann och kraftig, blir säkert en bra bonde. På gården har de både traktor och bil. Allt är betalt.

⁹⁸ Otto Carlsson står i en röstlängd för år 1951 som hemmansägare.

Nordhagen

Det blev ett kort gästspel för Lars Bengtsson och hans hustru Inger-Maja på Tosteröd Västergård. I en handling från år 1845 äger Lars Bengtsson Västra Röd. I en annan handling från år 1851 står Lars Persson som ägare av den gården. Det gårdsbyte som tidigare omskrivits här ovan måste ha skett mellan de här anförda årtalen. År 1849 står dåvarande ägaren Lars Svenssons underskrift på ett förpantningskontrakt. Alltså ägde de gården i tre år och därefter flyttade familjen till Nordhagen, ett mindre jordbruk på gården. Det var härifrån som Lars Bengtsson löpte från familjen någon gång på 60- eller 70-talet. Efter tio långa år förenades han åter med de sina.

Inger-Maja Persdotter var född år 1816 och avled år 1884. Lars Bengtsson som föddes i Västra Röd år 1819 avled i Nordhagen år 1907.

Det var inte alltid så lätt att dra sig fram på det lilla jordbruket, andra vägar fick försökas. Inger-Maja som hade en riklig och lång hårväxt lät en vandrande uppköpare klippa av håret till skinnet till makens förtret, men några ören blev det ju. De siktade björkaska till tvättlut och sålde. Bättre blev det när barnen växte till. Jag ska här nedan presentera dem. Om ordningsföljden är rätt kan jag inte ansvara för:

- Pontus Larsson

Född i Västra Röd år 1845. Han fick tidigt ta ansvar för både jord och ekonomi. När de yngre bröderna växte upp kunde han överlämna ansvaret till dem eller fadern. Han avtalade med systemen om att stanna hemma. Då skulle han betala henne när han återkom och båda höll sina löften. När han ordnat för familjen for han ut för att tjäna pengar. En uppgiftslämnare säger att han blev sjöman och en annan att han for till Norge, kanske gjorde han båda delarna. Det får vara hur som helst med den saken. När han kom hem igen hade han sparat ihop sextusen kronor. Omkring år 1887 gifte han sig med Anna (sin syssling Olof Rasmussons yngsta dotter). Nu kunde ett lyckligt familjeliv börja och fortsätta, fast barnlöst. År 1903 avled han i cancer.

- Anna-Britta Larsdotter

Gifte sig med en maskinist från Hagen i Västerlanda. Han blev ihjälösad på båten.

- Lotta Larsdotter

Född år 1849. Hon blev gift med Johan Bengtsson från Törneröd. De arrenderade Pottebacken i några år och flyttade sedan till ett torp i Bastevik där han avled i mitten av 90-talet. Makarna hade fyra barn:

- Hanna (född 1877)
- Betty
- Hulda
- Bengt (vildfågeln)

Som änka bodde hon bland annat hos sin kusin Ambernt på Tången som bodde på sin arvslott av Västra Röd som ungarl. Det hände en gång när Lotta var ute något ärende att Ambernt inventerade hennes förråd. När han kom till grädden och såg den sammanlagda mängden blev frestelsen för stor. Med ett inte allt för rent och krökt pekfinger tullade han på hennes grädde. I det samma skrek det till under sängen och Bengt kröp fram. Först blev Ambernt stum med sedan kom det:

- De vell sia de. Vell du ha rod Bengt kan du allt få rod.

Annars var Ambernt snål med sina kålrötter. Omkring år 1897 bodde Lotta på en källarstuga hos Olof Berntsson i Grössby och då kallades hon för Lotta på Källarn. Sedan flyttade hon över till ett ställe i Sandbacka som benämndes Sopphögen och där levde hon till sin död år 1928.

Barnen offrade rörande till hennes uppehälle, i synnerhet Hanna. Hon var trotjänarinna hos en läkarfamilj som bodde omväxlande i Sverige och utlandet och där fick hon väl en del. Om matvaror sände hon rätt ofta väl tilltagna listor och pengar som räckte mer än väl. Varorna och de överskjutande pengarna ställdes till henne.

- Bengt Larsson

Omkom på sjön.

- Alfred Larsson

Köpte bostadshuset i Hästhagen år 1900. Han var sjuk då och lyckades inte nyttogöra sitt förvärv, döden kom emellan. Huset såldes sedan till Övergård uppges det.

- Augusta Larsdotter

Trotjänarinna på Backa gård i Grinneröd. Hon hade sonen Bengt som avled vid vuxen ålder på 1920-talet.

- Olivia Larsdotter

Föddes år 1859 och gifte sig år 1890 med August Vennersten i Forshälla (född 1862). De bodde i Rävås den mesta tiden här. Äldsta dottern Ida (född 1891) och gift Lundgren var poststationsföreståndarinna i Ucklum under tiden från 1 oktober 1933 till 1 november 1962. Övriga barn var:

- Olof Avled strax innan han skulle börjat skolan
- Bengt Avled i spanska sjukan
- Anna
- Albert
- Olof Agaton

Anna på Nordhagen

I Nordhagen gick livet sin gilla gång. Klockan tickade, korna mjölkade, grisarna blev feta till höstslakten och hönsen värpte. Anna hade det i största allmänhet bra. Hästen i spiltan tuggade makligt sin föda och var belåten, för gammal var Brunte och stocklat förresten. Anna var en stilla, försynt och fin kvinna som gärna talade om sin Pöntus och sina rika släktminnen. På senare tid hade hon en del gubbar däruppe. Det var Store Petrus och hans bror Johan, han hade varit gift med Olivia på Banken, båda från Jörlanda. Lelle Petrus som senare flyttade till Skogsgärdet i Spekeröd och Olle Liter från Ström. En gång då Store Petrus var här nere i butiken var här en kvinna som frågade honom:

- Pettruss som ä sörifrå kan la lagga?

Svaret blev:

- Nä, inte aent än fodebötter.

Lelle Petrus talade väl men hade sprucken röst och upprepade och upprepade sista ordet flera gånger. Ett otal gånger frågade vi honom hur gammal Anna var och alltid kom samma svar:

- Enligt uppgift ska hon vara född sextio, sextio, sextio.

Olle Liter var tyst och sluten.

Där inne i stugan tickade klockan sin jämna gång, sekunderna blev minuter och timmar. Grödan grodde, växte och skördades. Årstiderna avlöste varandra och år lades till år. Slutligen randades den dag då Anna gick över gränsen till en annan värld. Det var år 1934.

Tosteröd Västra 1:3

Lars Persson i Västra Röd hade förvärvat hälften av sin fädernegård Tosteröd Västergård. Han sålde den år 1880 till Carl Andersson-Hellström som var född i Ucklum år 1830 och hans hustru Anna Christina Persdotter, född i Skredsviks församling år 1832. De kom närmast från Lena församling i Uppsala län. De hade tre döttrar och två söner. Hellström blev änkeman år 1884 och uppges muntligt som en stor och kraftig man med stort helskägg. Han uppvaktade kvinnor och friade till och med till ett par. En av dem, Maja, hade han en son med som hette August kallad Hällskutta.⁹⁹ Han fick följa med modern som gifte sig med Häll på Håltet där han växte upp.¹⁰⁰ Senare tog han båtsmanspengar och kallade sig Lindskog. Hellström avled år 1886. Äldste sonen Carl Albert född år 1867 ville köpa gården men kunde inte uppbringa erforderligt kapital. Vintern efter faderns död hyrde han en kammare av Anders Hansson i Hästhagen. Där satt han hela vintern och gjorde korgar som såldes. Sonen Oscar Pontus (född 1870) avled år 1890. Vart döttrarna tog vägen är obekant.

Nästa brukare av gården var Niklas Larsson och hans hustru Anna Britta Andersdotter. De kom från Krokslycke eller Röd i Spekeröd och hade döttrarna Beata och Hilma samt sonen Lars. Hilma gifte sig år 1888 med Oscar Martinsson från Östergården. Niklas Larsson var säkerligen arrendator.

Carl i Rö

Gården köptes efter Hellström av Johannes Christiansson och överläts år 1891 på sonen Carl Johansson. Han var född år 1854 och ägde dessutom 1/4 mantal Röd Norra, var gift med Lotta Johansdotter (från Sköldunga Västergård). De hade barnen:

- Fritz
- Fridolf (född 1897)
- Olga
- Otelia
- Valfrid

Redan tidigt kom han ut i världen, först som månadskarl på apoteket Enhörningen i Göteborg. När han hälsade på i hemmet klädde han sig mycket elegant och påstod sig vara apotekare. En person härifrån gick in på apoteket och frågade efter apotekare Johansson?

- Någon sådan finns inte men det finns en månadskarl med det namnet.

Han kunde i målande färger berätta om sina fantastiska upplevelser på Tjolöholm där han umgicks med både kung Oscar och den grevliga familjen Bonde, utan ett uns av sanning. Han kunde på ett förunderligt sätt variera sina historier och berätta hur länge som helst.

När han hade sålt Röd och överlätit Tosteröd på sonen tog han plats som trädgårdsmästare hos grosshandlare Svensson på Säm. Där träffade han Olof Forsén som då utförde reportage för Sveriges Radio. Det blev en underhållande programpunkt och en tidningsartikel med titeln "Kung

99 August var född den 15 november 1860 i Bro socken. Mor var pigan Charlotta Carolina Andersdotter. (Red.)

100 Häll var son till Rapp på Inlaget i Grössby.

Oscar, James Fredrik och jag”. Den skildrar på ett slående sätt hans fantasi.

En söndag förmiddag gick vi några pojkar till Carl i Rö. Vi var där klockan halv tio och där inbjöds vi plats i en stoppsoffa i finrummet. Han satte sig själv på en stol, kanske för att iakttaga oss och så började historierna. Den ena avlöste den andra och så fortgick det till klockan fyra eller halv fem. Plats för någon kommentar fanns inte. Efter Säm for han i sällskap med äldste sonen Fritz, till Rjukan i Norge där han fick plats som trädgårdsmästare några år. Fritz gifte sig där men är avliden nu. Frun och barnen lever kanske ännu. Carl Johansson avled på gården år 1934 och de flesta av barnen är också avlidna.

Efter Niklas Larsson som avled år 1892 efterträddes gården av Örneküle Olaus och hans hustru Fina. De hade barnen:

- Hilma Som lever än och är omkring 80 år
- Algot
- Serafia

Samtliga bosatte sig i Västerlanda. Kåppe Kalle var enligt ryktet far till den yngsta.

Omkring år 1900 arrenderades gården av en orustbo som hette Johannes Samuelsson och hans två systrar. Efter arrendetiden flyttade de till älvkanten. Arrendatorerna växlade, om deras namn vet jag inget.

År 1918 var Fridolf Carlsson myndig och står som hemmansägare, gift år 1923 med Ida Ferdinandsson. De hade två söner och två döttrar. Genom barnens förmedling uppkom skiljaktigheter mellan makarna och äktenskapet upplöstes omkring år 1945. Fridolf Carlsson avled 22 november 1959 och efterträddes av sonen Arne. Kontraktet med Helge Andersson om grustakten upprättades under Fridolfs tid och fortsätter än (år 1963).

Lunnelyckan

Enligt ett utflyttningsbetyg från Hjärtum till Ödsmål pastorat, inflyttar till Ucklum år 1799 soldaten Daniel Trofast och hans hustru Märta Nilsdotter samt deras son Olof som var förlovad. Olof Danielsson hade en äventyrlig ande sägs det och åkte 'transport' mellan domstolarna. Vad brotten bestod av har fallit ur folkminnet. Den andre sonen Nils Danielsson hade vandrat efter vägarna. Han tog in i Grössby och ödet förunnade honom en ung hustru samt ett halvt mantal Grössby Mellangård. Han var en tystlåten men ansedd man, i motsättning till sina döttrar vars mångordighet gjorde deras läppar blå, sägs det.

Nils Danielsson hade två dottersöner som var äventyrare. Den ene sålde luftgårdar i Norrland och den andre uppgav att han var kejsaren av Rysslands son och erhöll skatt från Finland. Vad som blev av deras domar vet jag inget om.

Daniel Trofast var vid inflyttningen 50 år och hustrun 46 år. Båda står upptagna i år 1817 års husförhörlängd.

Nästa innebyggare på torpet blev rotebåtsmannen Andreas Lund och hans kära hustru Catarina Nilsdotter.

Här föddes parets äldsta barn, dottern Helena år 1824. Vistelsen här blev kortvarig. Redan två år efter då andra barnet föddes var de på en annan plats. Men hur kort tiden än var gav han namn åt torpet. Det började nu kallas Lunnelycka och det namnet har det i denna dag. Officiellt börjar myndigheterna intressera sig för namnet. Det skrevs då Lånelyckan. Denna namnändring beror tydligen på att folket här i ett område uttalar u som ett mellanting mellan u och å där å:et tonar mest. På någon förskrivning före mantalsskrivningen har säkerligen prästen uppfattat Lånnelöcka men tyckt att Lånelyckan var bättre och så fördes det namnet in i längderna.

Vem som bodde eller brukade Lunnelyckan efter Andreas Lund, cirka tjugo år framåt i tiden är mig fullkomligt obekant.

Snurre-Hans

Arrendatorn Hans Isaksson, Sköldunga som är född år 1804 och son till Isak Hansson på Hallen.¹⁰¹ Han förpantade tillsammans med sin hustru Anna Britta Eriksdotter det så kallade Lunnelyckan av ägaren av 1/2 mantal Tosteröd, Lars Svensson och hans hustru Elin Johannesdotter.

Tillträde sker den 14 nästkommande mars och frånträds efter femtio års förlopp den 14 mars 1899. Pantlägenhetens pantsumma utgörs av sexhundra riksdaler riksgäldssedlar som vid skrivningstillfället blivit tillfullo erlagda. Lägenheten återgår till hemmanets ägare utan återlösen. Pantinnehavaren äger rätt att året näst efter pantårens slut från pantmarken bortföra de av densamma uppförda husen.

Kontraktet är dagtecknat i Tosteröd den 29 februari 1849. Beträffande gränser och övriga villkor finns det angivet på ett hos Ucklums Hembygds Gilles arkiverat dokument.

Vad fotografiet är idag, det var öknamnet i gången tid då ingen fotografering fanns. Det måste klart illustrera någon egenhet hos föremålet som klart och enkelt talade om vem han eller hon var. Alla olämpliga förslag utsortades strängt av omvärlden, öknamnet nådde såväl slott som koja. Vår man härövan kallades för Snurre-Hans och hans lägenhet för en tid Snurrelöcka. Det var också gott för dem som inte ville belasta sitt samvete med ogudaktigt tal att kunna säga:
- Ah, dra te Snurre-Hans.

Kontraktet blev år 1861 överfört på sonen Johan Hansson som tillsammans med sin hustru Nisella hade en stor barnskara, alla begåvade och skötsamma.

Alla byggnader på fastigheten revs år 1899 och uppfördes samma år på ett nytt torp på Inlaget vid Hällungen som kallades Sjöhem. Det var dottern Hilma och hennes man Johan Albert Andreasson-Norberg som bosatte sig här.

¹⁰¹Snurre-Hans far var Isak Hansson på Hallen som var son till Hans Svensson vid Såga och hans hustru i andra giftet Ingebor Thorbjörnsdotter. Isak hade en tvillingsyster, Malena, de var födda 9 januari 1781.

Rasmus Tobiasson på Lunnelyckan

Rasmus Tobiasson tecknade ett nytt torpkontrakt med ägaren som skulle gälla i 50 år med en torpskatt av 50 kronor om året, innefattande vedbrand efter anvisning samt fritt ene och ljung samt mulbete på skogen för på torpet födda djur. Rasmus var född år 1860 och son till Tobias Larsson i Norra Röd och hans hustru Kerstin Rasmusdotter från Västra Röd. Han var rödhårig som pojke och när han arbetade på åkern säger fadern till honom:

- Kava i sola Rasse så bleger du dej.

Han var gift med Salomina Svensdotter. Hon var född på Håltet i Västerlanda år 1850 och dotter till Sven Svensson på den platsen. Om det var han eller hans far som föddes år 1801 hos Sven Håkansson i Södra Röd i Ucklum kan jag inte avgöra. Alla barnen var födda i Hållsdalen eller Lersiken på Komperöd. Rasmus erbjöds en tomt på Dals mosse för bebyggelse som aldrig blev av och väl var det, ty de kunde inte komma dit eller därifrån alla årtider.

Byggnadstid på Lunnelyckan

Nu börjar en bråd tid i Lunnelyckan då nya hus och ladugård ska uppföras. Rasmus hade skaffat sin svåger Johan Larsson-Broman som överste byggherre. På våren det året skulle utsädet i jorden och potatisen läggas. Kon släpptes på bete och klarade sig utmärkt. Broman var ingen petig snickare och därför gick det undan och rätt snart kunde familjen flytta in. När de kom var det långt ifrån färdigt, kompletteringar fick göras efterhand. Ännu var det några månader kvar tills vintern stod för dörren. Detta var i nådens år 1900. Barnen var:

- Selma (född 1887)
- Karl Teodor (född 1888)
- Sander (född 1889)
- Emma (född 1892)
- Tekla (född 1893)

Salomina hade en son utanför äktenskapet:

- Ivar (född omkring 1880)

De hade också en fosterson:

- Helge (född 1909)

Efter att Helge hade läst för prästen flyttade han till en gård i Västergötland och blev gift där.

Det hände en gång att Ivar var här nere och handlade. Min far som var ivrig fågeljägare frågade honom om han hade sett några orrar?

- Ja, svarade han. I målarelia så ja en dellmans hober.

När pojken hade handlat färdigt tog min far sin bössa och följde med honom dit upp, men inte ett liv de såg och så följde förklaringen:

- Va sa dom?

- Ka, ka, sa pojken.

Rasmus var en fridens man som talade sin hembygds dialekt och med den kunde han kärnfullt berätta om händelser som skett. Han var en av mina bästa vänner. Han gav aldrig uttryck för missunnsamhet utan var godhjärtad och glad. En gång passade jag honom med kameran när han var på hemfärd från butiken. På lämpligt avstånd sa det 'klick'. Först såg han oförstående på mig, sedan spred sig ett soligt skimmer över ansiktet och så frågade han:

- Porträttera Abel mej? Ja, det var jägan i mej rolitt.

Salomina var en tillbakadragen kvinna som aldrig var någonstans, hemmets värld var hennes. Jag såg henne högst ett par gånger. Hon avled år 1925 och Rasmus år 1943. Efter Salominas död övertog sonen Karl torpet. Han var en gärna sedd rolighetsmakare. Rapp i tungan och slagfärdig så att av dem som kände honom, var det ingen som vågade gå i ordbyte med honom.

Tosteröd Västra 1:5

Så småningom kom det till misshälligheter mellan ägaren av gården och honom. Då kontraktet gick ut år 1950 lade han in om köp enligt ensittarlagen och år 1952 var köpet i hamn. Karl avled år 1959. System Emma svarade för det kvinnliga inslaget på torpet och avled år 1960. Båda syskonen hade varit ogifta. Emma hade en dotter, Kerstin som ärvde både Karls och moderns kvarlåtenskap.

Tosteröd Östergård 2:1

Något av åren 1639-1656 köpte makarna Daniel Bildt och Dorothea Bjelke till Kåröd 22, 3/8 dels fullgårdar i Ucklum. Däribland ett halvt hemman Tosteröd Östergård.

År 1709 var gården utsocknes frälse under Ströms säteri med bönderna Lars och Håka med var sin bruksningsdel.

I dopboken för år 1718 födde pigan den 17 augusti ett oäkta flickebarn som hennes husbonde var far till. Barnet döptes till Ingebor, med Ingebor i Sköldunga som gudmor. Moderns namn var Anna Persdotter och fader Lars Andersson i Tosteröd. Samma år den 26 oktober nedkom hans lagvigda med en dotter som hölls fram till dopet av Börta i Sköldunga. Barnets namn blev Börta.

Horsbrott

Därmed uppstod beträffande den förre ett enkelt horsbrott som strängt bestraffades av kyrkan, den gifte hårdast. Det belopp som kyrkan utkrävde kallades 'rumpeskatt' som i detta fall betalades av mannen. Sedan är det troligt att båda under en eller flera söndagar fick sitta på skampallen vid kyrkans utgång och ta emot förödmjukelse, som straff för sig själva och som en varning till andra. Börta Olsdotter försvinner helt ur längderna efter denna händelse. Troligen är hon avliden, eftersom mannen återkommer i vigselboken och då gifter sig med änkan Olu Persdotter den 19 juli 1725. Någon skilsmässa på den tiden var inte tänkbar. "Det Gud har förenat skall människan icke åtskilja." Om Lars Andersson som delstraff stoppats in i något regemente eller någon båt är möjligt, han hade nämligen nu antagit namnet Hökenflyckt. I det nya äktenskapet föddes två söner, Sven och Olof. Lars Andersson avled på Gråholtet år 1742, 65 år gammal.

Anders Persson

Anders Persson var tydligen född utanför socknen, ingenstans i församlingens födelselängder är han upptagen. Det kan tänkas att han var dräng på Hamra gård där han bodde när han år 1748 gifte sig med dottern på gården, Äli Håkasdotter. Hon var född år 1722 och dotter till bonden Håka Jonsson

och hans hustru Ingeborg Håkasdotter. Äli var syster med Börta Håkasdotter i Södra Röd som var gift med Håkan Svensson på den platsen. Anders och Äli bor kvar i Hamra till år 1750 och vistas detta år en kort tid i Hålkekärr. År 1751 flyttar de över till Tosteröd Östergård som bönder. I deras äktenskap föds åtta barn varav tre avlider i tidig ålder. Åren 1756-1758 härjar smittkopporna. År 1751-1752 inträffade tre fall av samma sjukdom, alla angivna med dödlig utgång.

Mackliers brev

R. Macklier på Ströms säteri har i ett brev (7 april 1773) med sina syskons samtycke varit inställda på att sälja sina frälsegårdar i Ucklum.

*Flera i avseende till dess avlägsenhet från herrgården,
så att de varken göra någon nytta för oss eller böndernas utkomst.*

De önskade helst sälja berörda gårdar till nuvarande bönder eller på dessa gårdar födda och som tillbringat sin ungdom och bästa tid där. Frälsefogden Bengt Rasmusson i Grössby beordrades att fråga samtliga frälsebönder vilka av dem som ville köpa mot en skälig köpesumma. Frälsefogden ombads inkomma med böndernas utlåtande snarast 'Gudj befallande'.

Mårten Jonsson

I april 1776 köptes eller förpantades på 90 år, 1/2 mantal Tosteröd Östergård av Mårten Jonsson. Under vilka former eller vilket pris gården förvärvades kan inte anges då gårdsarkivet gått förlorat genom brand.

Mårten Jonsson var född vid Broa år 1723 som son till vår förste kyrkoväktare Jon Skogh och hans hustru Anna Pärsdotter. Mårten Jonsson vidgdes år 1748 vid Ingebor Gunnesdotter. Dotter till Gunne Olsson och hustrun Sesela Börjesdotter som avled i Prästgårde 80 år gammal i bröstvärk år 1759. Jon Skogh avled år 1756 i koppor och vattensot.

Mårten Jonsson och Ingeborg kom närmast från Prästgårde där han varit hälftenbrukare i ett tjugotal år. Barnen:

- Per (född 1748 i Håla)
- Andreas (född 1751 i Håla)
- Sessela (född 1754 i Håla)
- Jonas (född 1758 i Prästgårde)

Den 10 januari 1779 avlider Jonas som tjugoföråring i Tosteröd. Dödsorsaken var bröstsjuka och bringade de anhöriga i stor sorg. År 1782 bodde på Tosteröd Östra förutom Mårten:

- Sonen Per
- Mågen Olof Toresson
- Dottern Sessela

År 1781 fick Olof och Sessela en son, Jonas, till minne av den hädangångne morbrodern. Han flyttade efter läsningen för prästen till bland annat Hede i Solberga och återkom senare till Prästgårde.

Enligt mantalslängd för år 1787 ägs gården av Per Mårtensson. Hustrun är aldrig upptagen i mantalslängden vid denna tid. Drängen Olof och pigan Inger. Per föddes 16 september 1748.

Lars Börjesson och Gunilda

I längden år 1792 står ”Tosteröd Östergård 1/2 mantal Lars Börjesson.” Nu börjas den släkt som med framgång sitter kvar på gården fram i vår tid. Lars Börjesson var född i Grössby år 1759, son till Börje Jonsson och Mareth Isaksdotter på den platsen. Hustrun Gunilda var dotter till Hans Andersson på Sköldunga Övergård och hans hustru Börta Jonsdotter. Gunilda var född år 1758.

Deras barn var:

- Börje (född 1787 i Sköldunga)
- Hans (född 1789 i Tosteröd)
- Börta (född 1792)
- Johannes (född 1794)
- Maret (född 1796)
- Lars (född 1798)

De vigdes den 20 oktober 1786. Lars Börjesson avled i Tosteröd Östergård år 1801 och Gunilda år 1845.

Hans Larsson

Hans Larsson föddes år 1789 och var tolv år när fadern avled. Han övertog gården vid myndig ålder. Omkring år 1813 gifte han sig med Inger Svensdotter (född 1786). De hade söner:

- Lars (född 1814)
- Johannes (född 1816)
- Sven (född 1818)

Hans avled den 3 november 1820 i vattensot. Efter någon tid flyttade familjen till Hallerna, nuvarande Lunnelyckan. Vistelsen där blev kort, för redan 1823 flyttade rotebåtsmannen Andreas Lund hit. Därefter bosatte de sig på Sandliden under Grössbyn.

Maret Larsdotter vallpiga

Maret Larsdotter fick tidigt näverluren och blev vallpiga på gården. Den odlade jorden på denna tid var minimal. Klövern var okänd. Vinterförrådet av hö kom från renar och ängar. Betet sommartid skedde på den till gården hörande omfattande skogsmarken där både björn, varg och lo (jöba) huserade. Det var därför en allvarlig uppgift flickan hade, men ändå gav hon sig tid att skriva katekesen med präntbokstäver. Det gjorde hon under vakttiden med lättläst och vacker stil. Boken finns kvar än och ägs av hennes sonsons son Hilmer Martinsson i Göteborg.

*Jag vandrat över myr och mo, mot furuskogens glänta,
där idisslar lugnt en ko som heter Rosajänta.*

Jag minns ljumma klara sommarkvällar när korna gick på skogsbete och när mjölkerskan kom slamrande med mjölkflaskorna och sjöng med melodisk röst:

- Kosätera, kosätera.

Ofta blandat med det eko som uppstod mellan bergen.

Den 19 mars 1824 vigdes Maret Larsdotter med Olof Månsson från Uxås i Hjärtums socken. Annars var han född i Herrgusseröd den 17 juni 1796 där föräldrarna var Måns Persson och hans hustru Anna Börjesdotter. Murare Lars i Hjärtum och gamle Krok på Håltet i Ucklum uppges som hans bröder.¹⁰² Olof Månsson var invalidiserad. I kyrkböckerna står antecknat ”Bröt en gång av låret”. På allmänna kyrkostämmor med Ödsmål och Ucklum den 26 april 1829 valdes till kyrkvärdar under löpande kyrkoår för:

- Ödsmål – Sven Torkelsson i Talbo
- Ucklum – Olof Månsson i Tosteröd

Under kyrkoåren 1831-1834 var han kyrkans sexman.¹⁰³ Det senare året även ordningsman. Maret Larsdotter var som tidigare nämnts född år 1796 och var därmed årsbarn med sin man. De hade tillsammans barnen:

- Magdalena (född 1825) avled samma år
- Martin (född 1827)
- Anna-Greta (född 1829)
- Lars (född 1834) avled samma år

Olof Månsson avled juldagen år 1838 i nervfeber. Maret efterlevde honom i många år. I Tosteröd finns ett visitfoto av henne som sannolikt inte har tagits tidigare än 1870-talet.

Martin Olsson

Martin Olsson som var född den 10 juni 1827 var alltså 11 år när fadern avled. Han var liten till växten och förblev så även vid vuxen ålder, men med ett okuvligt mod. Modern fick nu hjälp av sina syskon. Johannes vilken knappast var fullt arbetsför, det är antecknat att han var bröstklän, samt Börta. Båda var ogifta. Torpare fanns knappast på gården som de kunde lita till. De fick därför bruka gården bäst de kunde. Martin växte till år efter år och ägnade sig allt mer åt skötseln av gården, vilken han så småningom övertog. Vid denna tid vidtogs ett omfattande förbättringsarbete på gården. Lägergångna renar plöjdes upp, diken rensades, åkerarealen utökades genom utförd nyodling, däribland ett stycke på andra sidan bäcken upp mot Kvarnsjön. Den igenvallades emellertid efter Martins död. Sten kördes fram och dräneringsarbete påbörjades.

Inne i huset regerade mor Marit på traditionellt sätt. Hon funderade allt över Martins giftermålsplaner, inte därför att han sagt något men det hade viskats om att han friade i Kyrkebyn i Västerlanda. Hon hämtade finurligt de uppgifter hon kunde få och så begrep hon mycket väl hans friarefärder. Med tiden anförtrorde sonen henne sina giftermålsplaner och uppmanade henne att se om sin garderob inför det snart stundande bröllopet. Ett sådant pågick i regel i flera dagar. En kvinna från Stora Askerön berättade för mig, i ett annat sammanhang, att hennes mormor dansat ut ett par nya skor på ett bröllop i Grössbyn. Bröllopet i Kyrkebyn stod omkring år 1854 och bruden hette Lotta Andreasdotter (född 1830). Deras barn var:

- Maria (född 1855) avled i Tosteröd 1945
- August (född 1858) avled 1859
- Albert (född 1860) dräng i Dal och avled där
- Oscar (född 1863)

¹⁰² Johannes Hansson Krok på Hultet var inte bror till Olof Månsson. Johannes var brorson till Maret Larsdotter. (Red.)

¹⁰³ Sexman = Förtroendeman i en socken. (Red.)

- Frans (född 1865)
- Alma (född 1868)

Branden

Den gamla bebyggelsen på östergården var en så kallad kringbyggd gård med portluder. Dess belägenhet var på höjden ovanför nuvarande gårdsbebyggelse, cirka 50 meter från vägen. År 1861 i höbärgningen inträffade olyckan. De hade haft en bråd dag att få höet under tak. På kvällen drog det ihop sig till åskväder och på natten antände blixten byggnaderna som brann ned till grunden. Maria var sex år när detta hände. Hon flyttade till en granne och de övriga till en källaröverbyggnad som stod på ett mindre avstånd från brandhärden. Där fick de bli kvar medan de nya husen uppfördes.

Det var vid denna tid brandstodsrelsen uppstod i häradsbolagen. Martin hade begärt brandförsäkring men inget var skrivet och därför fick han ingen ersättning. Att en så verksam man skulle bli utan allmän sysselsättning är otänkbart. Hans intresse för kyrkan gjorde honom till kyrkvärd. Dessutom var han verksam inom skolans område, främst vid uppförandet av folkskolehuset i Grössbyn.

Tosteröd Västergård bytte ofta ägare. Den 4 juni 1866 har häradsrätten meddelat Martin Olsson och hans hustru Charlotta Andreasdotter lagfartsbevis på tillsammans ett halvt mantal Tosteröd Västergård. Detta meddelande är från häradsrätten undertecknat av S. Koch. Han köpte vid denna tid en gård i Buxeröd uppges det.

Påföljande år 1867 får han bud från Lottas föräldrahem att de svårt insjuknat. Martin går upp till Kyrkebyn för att hjälpa dem och blir smittad. Han avlider i smittkoppor 40 år gammal. Sorgen och saknaden blev stor. Dottern Maria var tolv år och de andra mindre. Som förmyndare för de minderåriga tillsattes Elias Rasmusson i Lund. Då avyttrades de gårdar som Martin förvärvat. Visst grät Lotta, men änkeåret under vilket Alma föddes tog en ända. Med sitt lättsamma humör tog hon situationen från den ljusa sidan och ägnade sig åt gården. Hon var 37 år vid makens frånfälle.

Elias i Are (Aröd)

De sörbyggare som skogade häruppe var många. De kom med stockvagnar och sina bönfeta hästar. I knät eller på annan synlig plats hade de sina grant och färgstarkt målade mattinor med blomslingor på. Detta kallades här på orten för 'sörbyggaregrannt'. De köpte färdiga husstommar (böggningar), störrar och slanor till både stängsel och kragemärrer, ved och timmer, med mera. De kände väl till Tosteröd Östergård för sin rikedom på skog. Elias i Are (Aröd) i Solberga socken kände väl till dessa förhållanden samt att det fanns en relativt ung änka på gården. De båda gjorde en överenskommelse och en vacker dag kom Elias med sin packning till ankans hjälp för att så småningom ingå äktenskap. De drev gårdsbruket med framgång förmyndartiden ut. När Frans köpt en bra gård i Herrgusseröd flyttade Lotta och Elias dit och var honom behjälplig. När Elias upptäckte hur Frans skötte sig fordrade han sin penninginsats i gården åter. Då måste Frans sälja, inte utan förtjänst, i det sammanhanget framtog han en mindre bruksdel på Herrgusseröds mosse. Där byggde han ett grant hus med många krumelurer på enligt tidens sed. Även detta såldes. Han byggde ytterligare två hus i grannskapet innan han blev bofast. Han var lantbrevbärare i många år. Med sin hustru Selma Niklasdotter från Hållerlyckan i Tosteröd hade han sonen Martin och döttrarna Hedvig och Signe. Dessa har barn i sin tur.

Alma

Martin Olssons dotter Alma blev gift med Anders Christiansson från Stora Komperöd. De hade dottern Berta som senare blev gift med Johan Olsson i Dal. De har flera barn. I sitt andra äktenskap med Anders Olsson från Holmestad hade hon dottern Anna som blev gift med Johan på Rinna i Grinneröd. De hade två döttrar. Lotta avled hos dottern Alma omkring år 1912, 82 år gammal. Var Elias tog vägen är för mig fullkomligt obekant. Antagligen avliden tidigare.

Tosteröd Östergård

Åter skulle en Solbergabo visa sitt intresse för Tosteröd och på denna gård boende ungmön Maria Olena Martinsdotter som var född den 15 november 1855. Hon hade nyss blivit myndig och gården hade överlåtits på henne och brodern Oscar. Mannen var August Andersson, från Knaverstad, en granne till Elias i Are. Äktenskapet kom till stånd och den 28 februari 1877 föddes en dotter, Alida Matilda. En son Anders (född 1887) som kom i lära hos skräddare Borgström i Västerlanda och därefter fick han plats hos en skrädderifirma i Göteborg. Han antog namnet Thorsén och gifte sig med en flicka i samma ålder som hette Dagny från Rångedala. Båda avled samma år. De hade tre duktiga pojkar.

Maria var tystlåten och kortväxt. Både hon och August hade åtnjutit en gammaldags kyrklig uppfostran och den nyttjade de båda. I sitt umgänge med andra var de gästfria och godhjärtade. I den dagliga gärningen ärliga, sparsamma och mycket arbetsamma. August var 63 år gammal när han avled omkring år 1905. Maria avled år 1945, 90 år gammal.

Oscar och Hilma

Oscar Martinsson (född 1863) var en liten man med ett kort och lätt krusigt helskägg så som jag minns honom. Han påminde om en jultomte, hämtad ur en teckning av Jenny Nyström. Han hade ett jämnt solskenshumör och ingen hade det så bra som han. Hilma Niklasdotter var född år 1866 i Spekeröd. Hon var kraftigt byggd med ett fridfullt lynne. Hon var granne med Oscar och de träffades ofta. När de kom underfund med hur det var fatt, klädde Oscar sig det bästa han kunde en morgon. Han gick inte, utan han sprang till Spekeröd för att söka råd hos prästen Nyblom. De råd han fick behöver inte relateras. Han gick inte, utan han sprang hem och spände för en häst. Han fick upp Hilma i åkdonet och så bar det iväg till prästgården där de fick lysning. När denna var undanstökad vigdes de och vid midsommartid år 1888 föddes Hilmer.

De hade tillsammans sju barn. De tre äldsta är födda i Tosteröd och de övriga på en liten gård i Västra Berg i Hjärtum, som han inköpte sedan han blivit utlöst i Tosteröd omkring år 1893:

• Hilmer	(född 1888)	Två döttrar
• Martin	(född 1890)	Två söner och en dotter
• Nickolaus	(född 1892)	Tre döttrar
• Vendela	(född 1895)	En son och en dotter
• Olga	(född 1898)	Två söner
• Birger	(född 1901)	En son och en dotter
• Erik	(född 1905)	Ej gift, avled 1912

Oscar och Hilma avled på Hjärtums ålderdomshem. Hilma år 1953, 87 år och Oscar 1955, 92 år gamla.

Matilda och Oleander

Matilda i Tosteröd, dotter till August och Maria var en vänlig och god kvinna utan svek, skvaller, hämndbegär. Missunnsamhet var henne fjärran. God grannsämja rådde alltid. Hon var arbetsam och hade en god uträkningsförmåga. Den inverkan hon utövade i familjen var föredömlig.¹⁰⁴ Hon blev tidigt gift med Oleander Niklasson från Backa i Ucklum (född 1868). Han var tystlåten och något under medellängd med en tunn rödlätt mustasch. För övrigt kunde han, om han kom i de tagen, bli både språksam och humoristisk. En gång var han i Sörbyn och tog ned Ottos fiol, vilken han klinkade med. Då frågar mor i Sörbyn:

- Kan Leander spela?

- Om ja kan spella? Ja kan spella se vem som helst kan dansa ettert, å vell di inte de så får di beje (låta bli).

Gällegille

Tosteröd Östergård var ett välmående ställe. De som ägde eller bodde på gården var mycket välaktade. Vardagsvanorna var enkla men rejäla. Fick de besök eller hade kalas visades här liksom på andra ställen en stor frikostighet. En belysande historia om det är när Herman i Sörbyn kom till Tosteröd för att kastrera smågrisar. Karlarna var inte hemma när Herman kom. Fruntimren bjöd in honom i finrummet och bullade upp ett rikligt kaffebord. Medan han och mor i huset njöt det starka kaffet kom August hem och gick efter brännvinsflaskan och bjöd på en kaffehalva. Under tiden kom också Oleander, även han gick efter sin flaska vilket betydde en ny kaffehalva. Först nu skred de till verket med smågrisarna. När detta var uträttat gick de in igen till ett dignande middagsbord. Eftersom de avnjöt detta med aptitretande matsupar steg stämningen högt. När inget krus mera hjälpte dukades bordet av och in kom nya kaffekoppar. Brännvinsflaskorna hade fyllts på och stod frestande mitt på bordet. Nu följde den ena kaffehalvan efter den andra. När Herman tyckte att han fått nog, angavs ett besök bakom knuten som skäl. När han uträttat sitt ärende smet han hem, för även han hade en hustru som var rädd om hans anseende.

Knappt 21-årig födde Matilda sitt första barn på julafton år 1897. Det var en dotter som döptes till Magna. Hon var det sjätte ledet i släkten vars namn började med 'M'. Senare blev hon gift med byggmästare Axel Carlsson (född i Broan). De är bosatta i Mölndal och har tre söner och tre döttrar. Den äldste sköter byggnadskontoret och de två andra är byggnadsingenjörer.

Av Matildas övriga barn är:

- Ivar (född 1899)
- Karl (född 1902)

Karl är gift med Ester Olausson från Nedergård. De har en son och en dotter:

- Anna (född 1907) Gift med en teleförman Verner Andersson.¹⁰⁵ Barnlös.
- Elof (född 1913) Gift med Ingrid Hult från Ljungskile. De har en adoptivson.

Oleander avled 24 november 1940 och Matilda år 1954.

¹⁰⁴ Det var en man som kallades Eljas på Lellöa. Han sa en gång:

- En go kvinna är bättre än gull å klenodier, men e dåli är sämre än den sämsta lera på Tjörn.

¹⁰⁵ Verner Andersson avled hastigt den 19 mars 1963.

Ivar och Olga

Ivar Alenius född den 14 november 1899. Han gifte sig den 10 december 1927 med Olga Olausson från Nedergård. Samma år byggdes undantagshuset och ett markstycke avsöndrades från gården som kunde föda en ko och några höns. Efter Matildas död utfördes den lantmäterihandling som uppmätte och stadfäste en vanlig lägenhetstomt. Den överblivna marken återgick till stamfastigheten. Anna och Verner köpte lägenheten.

Alltsedan Ivar köpte gården av sina föräldrar år 1925 har hans anseende stigit och han betraktas nu som typen för en självständig bonde. Utan omsvep säger han vad han tycker är rätt. Ingen skriftlig överenskommelse är starkare än Ivars ord. Han låter inte sin vänskap med någon övergå i intimitet men är ändå tillmötesgående och vänlig. Han och jag var kamrater flera år i skolstyrelsen där hans inlägg och förslag var nyktra och välbetänkta. Vi hade en lärarinna vars bostad inte var fullvärdig, den innehöll inte de 90 kvm golvyta som var minimum, men månadshyran var endast 21 kronor som en följd av detta. För att göra det bättre för boställets innehavare lät vi vinterbona källaren och drog in vatten och avlopp i lägenheten. Då säger Ivar till henne att vi borde höja hyran med anledning av förbättringarna. Då fattade det eld. Den låg där och glödde vid ett senare tillfälle då jag vid ett ärende i skolan träffade lärarinnan, då fick jag höra om deras oenighet. Jag försökte tala henne tillrätta att Ivars anspråk var berättigat. Då tog elden fart igen men lade sig snart då ingen hyreshöjning erfordrades. Så kom kommunsammanslagningen och vi fick packa våra kappsäckar och gå. Ivar är sedan kyrkvärd under flera år.

Välförhållandet på gården är inte ensamt mannens förtjänst. ”Kvinnan du gav mig” har en mycket stor del däri. God föda, hela och rena kläder, barnens födsel och fostran, med mera. Olga föddes i Stenkyrka församling den 22 juni 1902. Makarnas barn var:

- Stig Ingvald, Olan¹⁰⁶ (född 26 oktober 1932)
- Britt Ingegärd (född 27 oktober 1934)

När Olga hade fullgjort sin skolplikt fick hon som barnjungfru följa med en lärarfamilj, Anders Johansson från Tyft, till hans nya plats som lärare på Tumlebergs Lantmannaskola. Medan hon var där konfirmationsläste hon i Essunga församling och konfirmerades. På Tumleberg var hon ungefär ett år. Det gällde, säger hon, i barnrika familjer att komma ut tidigt.

Bredvattnet och Rambergsåsen

Det var den första maj för ett 15-tal år sedan som jag efter överenskommelse gick upp till Ivar i Tosteröd. Dagen var grann och klar med ett lagom varmt solsken över nejden. Ivar, jag och Stig vandrade svalsjövägen upp till Svalsjöbacka där vi såg tomten efter vår legendariska klockmakare och den mark han hade brukat. Därefter vek vi av vägen och kom in på en stig till Bredvattnets norra ände. Vi tar båten och ror ut på sjön där Ivar slänger i ett par mjärdar. Därefter fortsätter vi vår båttur till sjöns södra ände där vi ser en vedranka som jag hade köpt av Ivar. Veden hade staplats på en virkesplan på hemmanet Lundens mark. Sedan allt funnits i gott skick och vår överenskommelse bekräftats rodde Stig båten tillbaka. Ivar och jag vandrade till fots längs sjöns östra sida och kom så småningom till Rambergsåsen. Den ligger norr om Bredvattnet och jag tror att han doppar sin västra fot i Svalsjön. Vi klev upp till åsens högsta höjd. Där uppe var en öppen plats med utsikt mot blånade åsar och skog åt alla håll. Nedanför oss åt öster, var en myr med trollvuxna tallar som kämpade en ojämlik kamp för tillvaron och livet. Mitt i myren lyste ett blått öga i solskenet. Det var

106 Stig Niklasson ingick äktenskap den 17 februari 1962 med Birgit Linnea Albertsson, Parkudden 1:4 i Hjärtum.

en tjärn som heter Svartsjön. Bakom myren låg en skogsås och bakom den Broan, sa Ivar. Vid sidan av oss var en ungtall som var illa tilltygad och jag frågar:

- Vad är detta?

- Jo det är älgen som rensat hornen, säger Ivar.

Så följde en lektion i naturkunnighet där Ivar var läraren.

- Där har älgen ätit tallbarr och där har råbocken varit. Där har tjäder och orre baat sig, med mera.

Det hela man upplevt vid detta tillfälle, är nog av det slaget att man aldrig glömmer det. Nedstigandet från skogsåsen hade också sina erfarenheter. På kända stigar och vägar gick hemfärden fort. Var och en av oss hade sitt att fundera på.

Tosteröds kvarnsjö

Den händelse jag nu ska berätta ligger nog cirka 40 år tillbaka i tiden. Svante och jag kom överens om en gemensam fisketur till Tosteröds kvarnsjö. Vi plockade fram våra metspön, revar och krok. Letade mask och vägde upp lagom kaffe och socker med mera. Vi steg upp senast klockan fem på söndagsmorgonen och vandrade upp till Tosteröds kvarnsjö. Morgonen var fullkomligt vindlös och en lätt dimma svävade över sjöns yta. Fåglarna sjöng. Det var en ljuvlig morgon men dagen lovade att bli varm. Vi gick en lov runt stränderna med våra metspön. När detta misslyckades fullkomligt lösgjorde vi båten och rodde ut på sjön med samma klena resultat, inte minsta lilla napp. Varför skriva om en misslyckad fisketur, storfiskare vill ha rikliga fångster att skryta över? Det finns värden som är större och rikare än att slösa med liv i en rik och i vanliga fall orörd natur. När vi gled över ytan kunde vi se botten med stora stenar och gamla stockar på många meters djup. Jag vill minnas att vi vid vinterfiske hade två 20 meters revar ihopknutna för att nå djupet på fiskeplatserna. Förvisso var vi vid lilla Kvarnsjön som är mycket grundare, men ändå var en näckrosstjälk som vi drog upp så lång att den räckte tre eller fyra gånger runt relingen. Här vände vi och for tillbaka samma väg vi kommit. Sannerligen får man inte ha ont av svindel när man flyter i en bräcklig farkost över djupen. Kvarnsjön ligger högt och har inget tillflöde annat än det som kommer från underjordiska källor. Men överskottet rinner ut i norra änden där det nere i ravinen träffar Ljustersjöbäcken med vilken det slår följe över Herrgusseröd till Hällungen.

Sol över Brevansmyra

Vi går nu upp på bergåsen öster om sjön och väl uppe ser vi en syn som åtminstone jag sent glömmer. Åt öster utbredde sig Brevansmyra med sina förtvinade furor. Något åt väster fanns ett högt stup med martallar på krönet. Nedanför på marken växte några granar som sträckte på sig som om de ville säga:

- Se huru stora vi är.

De strävade uppåt för att så småningom nå sina barrskogssläktingar. Över det hela lekte en givmild sol kurragömma med skuggorna. Ett spindelnät med dagg i en buske lyste och glimmade som ädelstenar tills solen slickat i sig härligheten. I fonden sågs Bredvattnet, vackert blått med massor av vita näckrosor som glimmade i motljuset. Den klara morgonluften, fågelkvittret och belysningen fick oss att se utsikten som ett betydande konstverk där vår herre var konstnären.

Kaffevatten och rumpetroll

Vi sträckte ut vår vandring och kom till Bredvattnets norra ände. Där plockade vi upp våra grejer och märkte till vår förargelse att vi genom ett uppblött hål i botten tappat kaffekopparna och teskedarna. Svante gjorde i ordning eldstaden av stenar medan jag sprang till Lunnelyckan och lånade behövliga husgeråd. Teskedar täljdes av pinnar. I viken där vi slagit läger fanns en vacker sandstrand och när solen låg på den var där tusentals 'rumpetroll' eller grodyngel. Vi måste gå till ett berg som låg i skuggläge och där fylla kaffekitteln för att inte få med ett enda av rumpetrollen. Grädden som Svante hade med sig måste vi peta fram med en pinne. Hade ni mina ärade läsare varit med, hade ni aldrig druckit bättre kaffe och så tyckte vi också. Om vi bar tillbaka porslinet? Ja det gjorde vi och som tack för lånet fick de det som blev över. Fisk fick vi ingen, den får bida sin tid.

Kvarnsjön i sin helhet likaså Svartsjön och största delen av Bredvattnet samt en stor del av Svalsjön ligger på Tosteröd Östergård med sina totalt 400-500 tunnland.

Bilaga till protokoll fört 26 maj 1958

Tidningsartikeln "Kung Oscar, James Frederick och jag..."

Bilaga till Tosteröds västra 1,3.

— Just där horta bakom kullen...

När man söker kontakt med traditionen i en bygd och hör sig till efter lämpliga sagesmän, händer det att man får ett svar ungefär så här:

— Jo, här finns visserligen en gubbe som har mäl i mun, men han ljugar så förskräckligt, så den kan man inte lita på.

Detta låter som en välbehövlig varning, och naturligtvis måste man i sådana fall vara ytterst försiktig. Men man behöver inte alltid rita en sådan sagesman. Det finns gott om folk med livlig fabuleringsförmåga och berättarglädje — folk som "ljugar" — som i alla fall kan vara mycket trogna mot traditionen. Det är inget ovanligt fenomen att de fabulerar om sig själva och gör historier om sina egna upplevelser, men återger traditionsmateriet tämligen eller alldeles oförskämdt. Detta är heller inte så märkvärdigt. En god berättare — liksom en god läkare — frågar inte i första hand om en historia är sann utan om den är rolig. Den som vill förtälja om sina egna upplevelser måste i många fall göra en historia av dem, medan någon som han har fått i arv redan är en historia.

Detta gäller i hög grad om den fantastillaste människa jag har råkat möta, min vän "direktören" från Bohuslän. Jag kanske hade sett honom förut, framför allt hade jag hört talas om honom, men första gången han gjorde ett djupare intryck på mig var en våranatt för tjugoem år sen. Vi hade vandrat ett par mil på snösmältvings- och tjällossingevägar och kom vid kvällen uttrötta fram till min komrats hem. Sån vid Buller-

ren. Efter mycket bultande på dörrar och fönster fick vi liv i huset, och en krokig mager gestalt visade sig. Det var gårdens trädgårdsmästare som för sällvande bodde ensam i manbyggnaden. Han ägnade oss alla tänkbara omsorger, satte fyr i kakelugnarna och ordnade med våra sovplatser. Och medan vi värmdes utkylda slängkläder framför brasan och styrkte oss med te och smörgåsar, fick vi till livs en serie fantastiska historier.

Jag hade hört talas om Johansson som en skygg och lyalliten man som mest gick för sig själv försjunken i sina drömmar, storchetsdrömmar. Skygg och sluten såg han ut, med insjunken mun och mörka skrämsande ögon. Men någon gång skulle hans fantasi få fritt lopp, och här hade han funnit en passande situation. Ensam på herrgården med två oertarna ynglingar, som var mer eller mindre beroende av hans omvårdnad. Här hade han en publik som på förhand var välvilligt stäm, här kunde han frösa i skildringen av sina stordåd. Framför allt var det två perioder av sitt liv som han med förkärlek återvände till. Han hade i ungdomen varit anställd hos apotekare Oscar Leonard Björkbohm i Göteborg och deltagit i hans jakt- och fiskerfärder i Flodstrakten i Västergötland. Han hade också varit på Tjölsholm hos James Frederick Dick-

son, enligt egen uppgift som trädgårdsmästare och förvaltare eller helst direktör — det hör till saken att han i hög grad brukade anpassa sina historier efter auditoriet. I förtroliga stunder kunde han framställa sig som god kamrat med både Dickson och Oscar II på Tjölsholm, inför mer kritisk publik sänkte han anspeken och höll styvt på att han hörde bara till "domestikerna".

Redan detta visar att han mycket väl kunde skilja på verkligheten och sin egen diktade värld. I själva verket höll han dessa båda mycket strängt isär, fastän det för den som någon gång hört honom skrodera om sina brävdade onskligen låg nära till hands att betrakta honom som den personifierade överdriftligheten. Det roade mig (bland att resonera med honom om ortstraditionen, och härvidlag visade han sig förbluffande hemmastadd fastän han levat större delen av sitt liv utanför hembygden. Han kunde berätta folksägnor och en och annan saga på ungefär samma sätt som andra meddelare, och drog han samma uppgift vid olika tillfällen var avvikelserna minimala. Jag har hört honom berätta om digerdöden, om den första bebyggelsen i orten, om bergtagna, om sjöcken, om modstulna hästar och mycket annat — utan att jag kunnat upptäcka ett spår av medveten eller omedveten förvanskning.

När han talade om sitt eget liv var han däremot icke att känna igen. På gamla dagar gick han tyst och stilla på sin fäderneärvda jordlott och tugade sin buss och drönde om sina storhetsdagar. Han berättade också gärna, om man träffade honom på det rätta humöret och om man lyckades lyssna med samma gravlika allvar som präglade honom själv. Jag såg honom aldrig dra på mun. Och skulle jag själv ha svårt att hålla mig för skrämt när han kom med en alltför komisk effekt eller en alltför svindlande uppgift, så blev han ofelbart stum som muren. Han återvände till verkligheten från sin diktade värld. Hans historier var som skapade att skrattas åt, men man fick absolut inte skratta åt dem.

Många storverk hade han utträttat på Säm, men framför allt hade han skapat en sagovärld kring Floda och Tjolöholm. Ibland lät han sin fantasi till och med skänka en smula glans åt den egna fattiga lilla jordlappen. Jag hade kommit upp till hans stuga i Ucklum efter att inte ha sett honom på åtskilliga år. Så länge vi satt inne bland hans anhöriga var han ytterst korrekt och förbehållsam, men vi hade inte väl kommit ut på vägen förrän han började.

— Hurpass stor är den här gården? frågade jag.

— Ja, jag vet inte så noga. Jag har aldrig haft tid att mäta ordentligt.

— Men det syns väl i handlingarna?

— Inte! Det är så många gårdar sammanslagna. Låt mig se, det är en och en halv mil härifrån till Göta

Draget satt fast.

älv, och mina skogar sträcker sig något över två mil på andra sidan. Så man kan inte gå runt ägorna på mindre än fyra fem dar!

Detta var ju en god början, och fortsättningen lät inte vänta på sig.

— Det är konstigt med villbrådet nu för tiden. Ja, här finns ju gott om tjäder och orre och hare också för all del, men inte som förr. Jag minns när jag var liten, och ändå mer på min fars tid. Här var så förfärligt mycke vilt i våra skogar. Folk kom resande med lusturer från alla håll, från Trollhättan och Uddevalla och Göteborg och någon enda gång från Stockholm för att se på alla märkvärdiga djur som fanns här i skogarna. Det var en sorts förfärligt stora vadarefåglar och en sorts ödlor och en sorts hjortar. De gick här i sko-

gen och beta och hade sin föda, och då kunde folk stå på berget väster om Hällungen och se hur de här djuren stack upp huvudet över skogstopparna. Ja, det låter ju inte så märkvärdigt, men tänk såna träm vi hade på den tiden! De kunde ju vara två tre gånger så höga som de största timmerträna nu. Här fanns allt en del kvar av de där djuren i min ungdom, men nu har jag inte sett några på många år. De har nog dött ut.

Johannssons främsta storverk föll inom jakten och fisket, och äventyren började på Floda, hos apotekare Björkbo.

— Jag minns en gång jag fiskade en mal i Ommern. Nu är det så att malen är den största fisk som finns i världens rike, den är så stor så inte Jaja, det finns ju mindre också,

Fjorton parvagnar för att forsla bort köttet.

Med vanligtvis är de förfärligt stora. Malen är den enda fisk som inte simmar. De ligger i samma sjöhåla tills de blir gamla från de är små. De finns kvar i sjöarna sen den tiden havet gick över. Och det är många tusen år sen, därför finns det sällan någon liten mal. Men det är en rätt sällsynt fisk, det fångas någon enda vart femtionde eller vart hundra år. Fast jag har ju fångat liksom med mal i min tid!

Nu var det en gång i Ödenäs, jag skulle ro över Ömmern med en stor timmereka. Och så hade jag ett drag med mig. Det var ett förfärligt fint drag av rent silver, som jag hade fått av Tysklands skickligaste konstfiskare. Jag skulle tvärs över sjön, och där är förfärligt djupt, så där är det ingen som bryr sig om att fiska. Men jag visste ju att om man rör förfärligt sakta, så draget hinser sjunka ordentligt, så kan det hända att man kan få någon riktigt stor fisk som bor i näs håla på botten.

När jag hade rott en stund så fick jag ett napp så jag tappade draget. Men jag fick tag i det igen, och då kände jag att det satt fast. Det tyckte jag var tråkigt, för det var ett förfärligt dyrbart drag, så fint så inte det fanns make i världens rike. Jag kände och kände, men det fanns inga göring — draget satt fast. Då trodde jag att det hade fastnat i någon gammal ekstock, det ligger alltid så många stora ekstockar i en sån gammal sjö som Ömmern. Men så kände jag ett litet ryckande, och då tänkte jag att kanske det kan vara någon riktigt stor fisk som har nappat. Jag drog lite försiktigt, men jag kunde inte få den ur fläcken. Den störste mal jag hade dragit förut, den vägde sjutton pund, det vet jag bestämt för den vägde jag. Men den här måste vara ändå större. Jag fick sitta där och vänta, jag satt där väl en fyra fem timmar eller så. Jag hade gett mig ut vid tretiden på morgonen, och klockan var väl åtta, när jag kände att det lossna vid botten. Då trodde jag fisken hade kommit loss, men det hade han inte. Han hade bara blivits nyfiken och skulle se vad det var. Och så kom de upp ett förfärligt stort huvud alldeles vid båtens kant. Och jag blev rädd, det var första och enda gången jag har varit rädd i mitt liv, tro mig, och ändå har jag varit med om så mycket! Jag kom att tänka på en historia som jag hörde när

jag var liten om en präst som var ute med sin dräng och fiskade, och han fick fan i båten. Jag trodde verkligen att detta var djävulen! Det härliga huvudet det var lika stort som båten, och många hundra stora spjut och horn satt det runt omkring munnen, och långa maskar och ormar och kräddjur bodde det i skinnet. Där var så mycket djur, alla sorters kräddjur med huden och rumpor och horn och all sorts elände.

Men när jag hade tittat en stund så förstod jag ju att det var en mal. Och jag tog min kläpp, en förfärligt stor järnkrok som jag alltid har med mig för säkerhets skull. Och så satte jag den i huvudet på fisken. Men jag ska säga att då blev det fart! Han gjorde ett ryck så jag höll på att ramla i vattnet, men så band jag fast draget i båten — ja jag hade ju ingen vanlig lina utan en grov wire — och så satte malen i gång. Han sam runt sjön, och han sam så inte jag har sett nån ångbåt i världens rike som kan fara fram på vattnet så fort. Han bara sam runt omkring sjön, fram och tillbaka, och jag fick följa med. Han höll på hela den, men jag hade ett par smörgåsar med mig så jag slapp att svälta. Han tröttna inte förrän nästa morgon vid åttatiden, men då var han så utmattad så han orka inte längre. Då hala jag försiktigt in honom till båten — ja det var ju inte malen som kom till båten utan tvärtom. Sen gjorde jag fast ordentligt och började ro till land med honom. Men jag ska säga att det gick sakta. Det var bara någon kilometer, men det tog flera timmar. När vi kom ett par hundra famnar från land, så stötte han på grund — han var ju rätt så stor den häringe fisken. Sen fick jag simma i land och skaffa folk. Och vi spände för med sexton par hästar och fick dragit honom iland och slaktat honom. Men det var ju ett förfärligt arbete innan han blev styckad.

— Nå, hur mycket kunde han väga?
— Det vet jag inte så noga, det fanns ju ingen våg som kunde måla en sån tyngd. Men vi körde i två veckor med fjorton parvagnar för att få försat iväg allt köttet. Det är den finaste fisk som finns, malen, och vi sände omkring köttet till hela Sveriges rike.

Tjolöholm var skådeplatsen för de underbaraste av min vän direktörens underbara upplevelser. Tiden där var

de stora förhållandena, de lysande festernas och de pampiga jaktsällskapens tid, naturligtvis också arbetets, bragdernas och triumfens.

Tydligen hade min väns rykte spritt sig vida omkring. Han engagerades nämligen till Tjolöholm under rätt dramatiska omständigheter.

— Björkbom dog en natt klockan två. Nästa morgon kom Dicksons bokhållare upp till Floda och bad mig ta plats. Jag ville ju inte neka, och så kom jag till Tjolöholm. Och där blev det att stå i. Aldrig en dag att jag låg till halv fyra på morgonen. Men upp klockan två och halv tre, någon gång klockan tre. Och inte i sång nån kväll före tolv, mest ett och halv två och två.

Men så var det också ett storslaget ställe. Dickson tjänade trettiofem till fyrty miljoner om året på skogarna i Norrland, och han hade 16,000 fartyg på alla världens hav, stora alantångare som skeppade timmer. Godset var skött därefter. Allt mellan slottet och stallet var två mil lång. Planteringarna var magnifika. Det fanns rabatter som kostade 1,700 till 1,800 kronor bara i frö, och 20,000 blomkrukor var det vanliga till en rabatt. 365 ridhästar stod alltid redo i stallet, Dickson ville aldrig rida samma häst mer än en gång på året. Och världens finaste jakthundar höll man sig med — de kunde kosta upp till 16,000 pund styckat! Men så fanns det också något att jaga:

— En gång sköt kung Oscar 52 herrar på en liten stund på Malön. Och sex örnar sköt jag en gång på Bjökö. Den ene hade just fått tag i en hare och satt och åt. Men då jubla jaktsällskapet när jag kom tillbaka med sex örnar på ryggen, den ene med haren i klorna.

Aldrig har jag sett Johansson så i berättartagen som en gång när hans senaste arbetsgivare grosshandlare James Svensson på Säm tog oss med på en biltur till Tjolöholm, där Johansson inte hade varit på trettio år. Han började redan när vi kom till Toltorpsdalen.

— Jag ska säga herrarna att det finns inte en plats i Sveriges rike där jag har skjtit så mycket råv som här i Toltorpsdalen. Björkbom och jag började alltid vid Floda, och så följde vi råvarna till Vätö fjäll eller också hit till Toltorpsdalen.

— Och hur pass stort kunde bytet bli?

Håkansönernas släkttavla

En gammal sönderbruten tradition talar om den fruktade Håge hatt och om 'Sju skepp på sjön'. I en mantalsskatteförteckning från år 1528 omtalas Sven som enda bonden i Backa.¹⁰⁷

Sven Håkansson i Backa (född 1679) avled 1743, blev 64 år.

Hustrun Börta Börjesdotter från Grössby (född 1688) avled 1739.

Barnen:

- Anna (född 1716)
- Håka (född 1717)
- Börje (född 1719)
- Börta (född 1721)
- Börje (född 1723)
- *Uppgiften är ofullständig*

Håkan Svensson i Södra Röd (född 1717) avled 1782.

Hustrun Börta Håkansdotter från Hamra (född 1715), avled 1791

Barnen:

- Börta (född 1746)
- Swen (född 1751)
- *Uppgiften är ofullständig*

Sven Håkansson i Södra Röd (född 1751, död 1816).

Hustrun Ingebor (Inger) från Backa (född 1758), dotter till Anders Andersson från Sköldunga och Kerstin Kjellsdotter, dotter till urmakare Kjell i Backa.¹⁰⁸

Barnen:

- Håkan (född 1784)
- Kjerstin (född 1787)
- Börta (född 1790)
- Anders (född 1793)
- Andreas (född 1795)
- Sven (född 1801)

Håkan Svensson i Södra Röd (född 1784, död 1845).

Hustrun Catarina Olsdotter från Lunden (född 1796, död 1858).

Barnen:

- Anna (född 1817)¹⁰⁹
- Sven (född 1819)
- Annika (född 1824) avled som liten

¹⁰⁷ Uppgiften är hämtad ur Tiselius "Märkligare gårdar i Bohuslän".

¹⁰⁸ Urmakare Kjell lär ha varit lärjunge hos den kände urmakaren Olof Rising. Kjell köpte någon gång under första hälften av 1700-talet Backa och betalade 'Sju tjöw daler'. Tjöw = Tjog = 20 stycken. Pengarna för köpet spändes fast på hästryggen. Kjells golvur är kända vida omkring.

¹⁰⁹ Anna var gift och hade en son som hette Herman. Han var en av socknens sexmän som drunknade i Törneröds kvarnsjö när han var ute och hämtade pengar till kyrkas julotta. Anna sålde sedan Nedergård till sin bror Sven. Sven sålde till sin bror Anders Håkansson som endast hade gården en kort tid då den sedan övergick i främmande händer.

- Olaus (född 1826) avled 1828
- Johannes (född 1826) avled 1828
- Anders (född 1831) avled i Herrgusseröd
- Olof (född 1835)

Sven Håkansson i Södra Röd (född 1819). Avliden i Ucklum Nedergård år 1863.

Hustrun Anna Larsdotter (född 1827) på Svaleberg i Jörlanda. Avliden i Södra Grössby år 1903.

Son:

- Herman (född 1860)

Herman Svensson i Södra Röd (född 1860). Avliden i Södra Grössby år 1953.

Hustrun Olivia Andersson från Södra Grössbyn (född 1868). Avliden i södra Grössby år 1936.

Barnen:

- Otto Harald (född 1893)
- Svante (född 1894)
- Hilda (född 1897)
- Augusta (född 1899)
- Sara (född 1901)
- Rut (född 1904)
- Hedvig (född 1905)

Traditionen om Håge Hatt och de sju skeppen har Anders Håkansson berättat för sin unge släkting kandidaten Nils Niklasson som senare blev intendent på Göteborgs Museum. Genom glömska har en del bortfallit.

Alla namn och sifferuppgifter är hämtade i kyrkböcker mest på Landsarkivet i Göteborg.

Forskningarna är gjorda av Kalin.

Abel Kalin, skrivare